

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА

Дипломна робота

освітнього ступеня «Магістр» на тему:

МУЗЕЙ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН
(НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ РЕГІОНАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ)

Виконала: здобувачка вищої освіти II курсу
галузі знань 02 «Культура і мистецтво»
спеціальності 027 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство»

Кравчук Яна

Науковий керівник:
доктор культурології, професор кафедри
Виткалов Сергій Володимирович

ПЛАН

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗЕЮ.....	12
1.1. Музей як соціокультурний феномен в історичній ретроспективі.....	12
1.2. Музей в спеціальній літературі (історіографія проблеми).....	26
РОЗДІЛ 2. МУЗЕЙНА МЕРЕЖА РІВНЕНЩИНИ.....	44
2.1. Музейна мережа краю у історичній ретроспективі.....	44
2.2. Культурний потенціал музеїв Рівненщини.....	59
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ МУЗЕЙНОЇ МЕРЕЖІ РІВНЕНЩИНИ.....	71
3.1. Нові форми культурної діяльності музейної мережі краю в сучасних умовах.....	71
3.2. Проблеми у функціонуванні сучасного музею та пропозиції щодо їх усунення.....	93
ВИСНОВКИ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	105

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У наш час, коли суспільство переживає період становлення нових орієнтирів, в умовах зростання процесу глобалізації, пов'язаного з серйозними проблемами, майновою поляризацією, та, як наслідок, яскраво вираженого песимістичного настрою більшості громадян, що перебувають у пошуках соціальної стабільності, спостерігається процес етичного релятивізму, що переформатовує усі моральні мірила – коли відмінність між добром та злом стає відносною.

У час розвитку техногенної цивілізації, якій притаманне накопичення матеріальних благ та багатств, й водночас знецінення культурних, етичних норм і цінностей, порушення наступності між поколіннями, поступова руйнація процесу передачі культурних традицій від батьків до дітей, особливо актуальним є соціально-філософське осмислення сьогодення, минулого та можливих прогнозів майбутнього. Саме тому необхідними стають нові наукові спроби дати відповіді на вічні моральні питання: про сенс явища людини у світ, вищу мету її існування і діяльності як повноцінного, самостійного, самодостатнього члена суспільства.

У якості одного з механізмів протистояння розпаду суспільства, сучасні мислителі все частіше розглядають музей, що функціонує з метою збереження вічних цінностей попередніх етапів розвитку нащадків, тим самим підкреслює значення цієї спадщини для підтримки наступності, а значить, безперервності культури.

Музей, як соціокультурний інститут, нерозривно пов'язаний з життям суспільства і його культурою, відтак сам є частиною культури свого часу, створений для міжкультурної взаємодії й інформаційного обміну між поколіннями, етносами, віковими, професійними та іншими субкультурами. Реалізуючи у XXI ст. функцію діалогу культур, музей допомагає відчутти величину і різноманітність духовного багатства, створеного нашими

попередниками упродовж тисячоліть, тим самим спрямовує кожного відвідувача на розкриття власного творчого потенціалу.

Таким чином актуальність даного дослідження обумовлена низкою причин, найбільш важливою з яких є заперечення твердження про те, що музей як установа є застарілим й несучасним закладом сфери культури. У зв'язку з цим виникає гостра необхідність у розкритті культурно-філософського підґрунтя музею, спрямованого на вирішення базових соціокультурних завдань та викликів сучасного інформаційного суспільства. Основним завданням музейної установи ХХІ ст. є не лише збереження культурної спадщини, а й об'єднання різних за соціальним статусом, інтересами й віросповіданням людей. Відтак, соціокультурний феномен музею полягає у підтримці й розвитку культурного діалогу, який дозволить людству уникнути «самогубства», зберігши життя в усьому його різноманітті.

Стан дослідження теми. Феномен музею вже понад три століття привертає увагу філософів, культурологів, педагогів. Відтоді як перший трактат К. Найкеля «Музеографія» побачив світ у 1727 р., можемо говорити про початки теоретичного осмислення феномену музею. На підставі культурологічних досліджень О. Шпенглера, епістемологічних концепцій про формування і розвиток культури К. Лоренца, філософських проєктів, викладених в працях Н. Федорова, а також робіт сучасних дослідників М. Адамса, А. Балакірева, О. Беззубово, В. Дукельського, М. Кагана, М. Каулом, Е. Мавлеева, Е. Мастеніци, Б. Нільсона та ін., що розглядали взаємозалежність музею і суспільства, розкриті сутність і значення музею як соціокультурного інституту.

Деякі дослідники у галузі музеєзнавства (М. Гнедовский, В. Колчанов, В. Суринов) ще у 80-ті роки минулого століття наголошували на необхідності розгляду музею як центру культури і суспільного життя. Узавши до уваги ідеї М. Бердяєва про давність походження культури, висновки досліджень первісної культури Е. Тайлора, теорії естетичного виховання музейними

засобами А. Бакушинського, розкрито виховний напрям діяльності музею, що спрямований на передачу цінностей від покоління до покоління. Праці Д. Ліхачова, який відзначав важливу роль мистецтва та традицій в історії, а також М. Бахтіна [14], І. Глана, В. Дукельського, І. Колесникової, Н. Нікішина [92], Е. Тайлора, Р. Дж. Ейбрама, є важливим матеріалом для проведення дослідження, що визначали музей як «пам'ять культури» і «вогнище» її сучасного розвитку.

Наукові дискусії щодо музейної політики Волинського краю, що у 1921 р. увійшов до складу Другої Речі Посполитої, висвітлено у публікаціях Я. Гоффмана, О. Карпінської, К. Пшемиського, А. Савицького, Я. Фітцке та ін.

Дослідники «радянського періоду» розглядали музей як невід'ємний елемент системи культури (І. Бестужев-Лада [15], М. Каган, М. Озьорна [15] та ін.); як просвітницьке й наукове середовище (К. Гуслистий, І. Крип'якевич, Н. Полонська-Василенко та ін.), як комунікативне середовище (Н. Нікішин [76], Д. Равікович [92], Д. Портер та ін.). Філософи М. Бахтін [14], Н. Макарова [62], Ю. Піщулін та ін. розглядали музей як соціально-естетичний феномен.

Вітчизняні дослідники П. Білик, Я. Дашкевич, Н. Полонська-Василенко, О. Пріцак, Я. Ісаєвич у власних наукових розвідках розглядали музейну установу як «безпосереднього свідка історичних подій». Деяко іншим був науковий погляд на музей С. Гілярова, В. Дубровського, П. Курінного, М. Макаренко та ін. – вони вважали музей базою соціалістичного будівництва. Виховний потенціал музеїв та їхня роль у становленні й вихованні «радянської людини», обрано предметом дисертаційних досліджень М. Арсентьевим (1954 р.), Т. Муральовим (1954 р.), М. Подпригорщуком (1954 р.), П. Євтушенко (1961 р.), В. Проценком (1977 р.), Н. Макаровою (1987 р.) та ін.

Зусиллями науковців «польського» та «радянського» періодів створено базові основи розвитку теоретико-методологічних засад музейної справи,

адже у численних наукових працях сформовано музеєзнавчу концепцію, базова основа якої не втрачає актуальності й у ХХІ ст.

В останнє десятиліття ХХ ст., під впливом значної кількості чинників, активність науковців щодо розгляду питань музеєзнавства різко знизилась. Проте на зламі епох відбулись позитивні зміни у статусі музею, що, у свою чергу, змінило погляди усіх учасників, у тому числі й науковців, на музейну установу. Приміром, якщо на початку ХХІ ст. переважна більшість науковців досліджувала історичний контекст музеєзнавства (Н. Бесєдіна, О. Крук [55], Р. Маньковська [64-65], О. Світлична [100], В. Солодова [103], С. Терський [109]), то через десять років коло проблеми розгляду дослідниками-музеєзнавцями було значно розширено. До проблемних питань, що висвітлюються у наукових публікаціях, увійшли:

– технологічні аспекти роботи музею у сучасних умовах (І. Нікітіна [77], А.Олексієнко, С. Руденко [95-96], В. Северина, Н. Шахіреєва);

– музейні традиції вітчизняних музеїв (В. Булгакова, Л.Гайди, О. Голікова [34], Ю. Гудими, В. Денисенко, Т. Ісєєва [43], А. Кісельова [50], О. Клейменова [51], О. Колосовська, Н. Кукса, Н. Кушнір, С. Муравської, М. Мушинки, А. Надопта, Н. Очеретовська, О. Павлова В. Прокопець [91], С. Руденко [95], А. Рудь, І. Сергєєва, О. Сокунова, Т. Сорочан, О. Стецюк [105], О. Сторчай, О. Таран [108], В. Титаренко, А. Чуткого, І. Ходак [116], В. Яковлєва [121], Л. Гріффен [37]);

– проблеми музейної педагогіки (Т. Белофастова [17], Н. Белоусова, О. Квас, В. Камінська, О. Караманов, Н. Кардаш [46], С. Михайличенко, І. Петрічко, Н. Пусепліна, Т. Руса, В. Снагощенко [102], В. Стрілько, Т. Стручаєва, Н. Філіпчук [113], Н. Шахіреєва, Р. Шикуча, Л. Шавалда);

– питання менеджменту і маркетингу у музейній справі (М. Белікова, С. Гресь-Євреїнова [16], І. Медведева [67]);

– музей як засіб комунікації в умовах викликів глобалізації (П. Вербицька [28], С. Руденко [95-96], М. Тортика, М. Сополіга);

– культурно-дозвіллеву діяльність музею та його місце у сучасному соціокультурному просторі регіонального рівня вивчали (С. Виткалов [29], О. Козаченко [53], Р. Маньковська [65], О. Перець [82], Б. Посацький [87], О. Сурмач [106], О. Титова);

– музейний туризм як чинник туристичного потенціалу (А. Вільчинський, В. Корнієнко [54], С. Нездоймінов, Н. Шолудько [118]);

– музей напрям наукової реставрації предметів культурної спадщини, (приміром станкового живопису на українських землях Т. Тимченко [110]);

– церковне музейництво (І. Карсим [47]);

– трансформаційні процеси у діяльності музею як соціокультурного інституту (І. Пантелейчук [81], Хассан М.Х. Бані Мустафа [115]);

– новітні технології та музейні новації (В. Банах [13], Н. Капустіна [45], Н. Мартемянова [66], О. Сулима).

Паралельно з новими напрямками, сучасні дослідники розглядають і «класичні» питання музеології, серед яких: історичні аспекти вітчизняного музейництва (Т. Величко [27], Л. Воронова [32], І. Дворкін, А. Желєзко [41], Н. Кінд-Войтюк [49], Т. Лобода [59], Т. Миронова [70], О. Савчук [98], Л. Федоров [114]); філософський напрям (Ф. Вайдахер [25], Ф. Гріффен [37], Ф. Меро [69], Т. Поліщук [84]); теоретичні засади музеології (І. Довжук, В. Доманський [40], Е. Піскова [83], М. Рутинський [97], О. Салата [99], В. Якубовський); музейне джерелознавство (В. Карпова, Д. Клепін [48], Т. Куцаєва, А. Нагірняк [73], К. Ткаченко [111]) та ін. напрями.

У перші п'ять років становлення новітньої доби України, науковими співробітниками провідних обласних музеїв країни започатковано проведення щорічних теоретично-наукових й науково-практичних конференцій: «Сумцовські читання» (1995 р.) та «Слобожанські читання» (1998 р.) у Харкові; «Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток» (2000 р.) у столиці; «Скарби музеїв» (2005 р.) у м. Дніпро; «Музеї, колекції, люди: традиції і перспективи розвитку музейної справи. Вітчизняний і зарубіжний досвід» (2005 р.) у м. Івано-

Франківськ тощо, за результатами яких й до сьогодні видаються збірки наукових праць, а саме: «Вчений-подвижник», «Регіональне і загальне в історії», «Музей і майбутнє», «З минушини Подніпров'я (Дніпропетровського національного історичного музею), «Наукові записки КЗ «РОКМ» (Рівненського обласного краєзнавчого музею), «Музейний часопис» (Миколаївського обласного краєзнавчого музею), «Науковий збірник комунального закладу «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького» (Закарпатського обласного краєзнавчого музею), «Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток» (Полтавського краєзнавчого музею), «Музейний вісник» (Запорізького обласного краєзнавчого музею) та ін.

Рівненщина – край з унікальною музейною мережею, становлення якої відбулося у другій половині XIX ст. Історія Рівненського музейництва стала предметом наукових розвідок О. Булиги [24], І. Кузьміної [56], В. Луца [61], М. Манько, О. Морзової [61], П. Савчук [98] та ін. Дослідники Рівненщини – Л. Бабнчук [89], О.Войтюк [31], Б. Прищепа [89] щороку оприлюднюють результати проведених археологічних розвідок у місцевих наукових виданнях обласного музею («Наукові записки РОКМ») та музеїв-заповідників («Острозький краєзнавчий збірник»). Різновекторні питання музеології висвітлюють у публікаціях місцеві науковці, а саме: Т. Пономарьова [85], А. Українець та Т. Пархоменко [112], С. Виткалов [30], І. Черницька – питання комплектування музейних колекцій; О. Бейдик, І. Васильєва, – пам'ятні місця краю; О. Булига, Н. Кожан [71], Л. Малишева [71], М. Манько, В. Мушировський [71], С. Виткалов [30] – про музейних фахівців Рівненщини.

Зважаючи на щорічний розвиток інновацій та оновлення наукової інформації про діяльність музейної системи Рівненщини у XXI ст. обрана тема дослідження є актуальною.

Предметом дослідження є музей як соціокультурний феномен.

Об'єктом дослідження є музейна сфера Рівненщини у культурно-історичних вимірах.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у розгляді музею як соціокультурного феномену й виявленні основних тенденцій у функціонуванні музейної мережі Рівненщині.

Визначена мета обумовила вирішення наступних **завдань**:

– вивчити історичні й функціональні аспекти музею як соціокультурного феномену;

– розглянути історіографічний та джерелознавчий аспекти обраної теми дослідження;

– здійснити розгляд розвитку музейної мережі краю в історичній ретроспективі;

– дослідити культурний потенціал музеїв Рівненщини;

– охарактеризувати форми культурної діяльності музейної мережі краю в сучасних умовах;

– виокремити проблеми та тенденції у функціонуванні сучасного музею з урахуванням особливостей функціонування музейної мережі Рівненщини.

Теоретичну й методологічну базу роботи становлять наукові праці з музеології, філософії, культурології, педагогіки, соціології, що стосуються розгляду різних аспектів функціонування й розвитку музейної діяльності у швидкозмінному соціокультурному просторі. В основу дослідження покладено інституціональний, комунікативний, педагогічний й комплексний міждисциплінарний підходи. У роботі використано загальнонаукові методи: логічні – методи синтезу й аналізу, контент-аналіз, індукції та дедукції, а також діалектичний метод та метод кейс-стаді.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що автором:

– здійснено спробу узагальнити стан і тенденції функціонування музейної справи і мережі в достатньо локальному середовищі Західного Полісся – Рівненщині;

- розглянуто розвиток музейництва на Рівненщині в її історичній ретроспективі;
- досліджено культурний потенціал сучасних музеїв Рівненщини;
- узагальнено досвід використання нових форм культурної діяльності музейної мережі краю у ХХІ ст.;
- уточнено окремі терміни, що використовуються в сучасній музейній практиці.

Практична значимість роботи полягає у стимулюванні подальших наукових розвідок дослідників музейної справи краю теоретичного й практичного спрямування. Представлений матеріал та узагальнені результати виконаного дослідження можуть слугувати підґрунтям викладацької та науково-дослідної роботи, а також можуть бути використані при розробці навчальних програм й спеціалізованих курсів із культурології, музеєзнавства та регіональної культурної практики. Вони можуть скласти міцну базу й для мережі ЗОШ регіону під час вивчення дисциплін регіонального спрямування, зокрема «Рідний край».

Апробацію результатів дослідження здійснено у різноманітних формах, зокрема: під час виступів з обговорення даного питання на практичних заняттях із дисциплін прикладного характеру Освітньої програми спеціальності 028 «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» II (магістерського) рівня, підсумкових конференціях під час проведення різних видів практик на кафедрі культурології і музеєзнавства та в КЗ «РОКМ» РОР, аналогічних конференціях під час завершення слухання дисциплін в РДГУ, а також **виступах на науково-практичних конференціях:**

1. Кравчук Я. Музей як соціокультурний феномен в історичній ретроспективі. *Європейський культурний простір і українські перспективи: Програма XV між нар. наук.-практ. конф.*: м. Рівне, 14-15 лист., 2019 р., укл. : Виткалов С. В. Рівне: РДГУ, 2019. С. 32 [44 с.];

2. Кравчук Я. Туристична сфера Рівненщини у культурно-історичних вимірах. *Звітна наук. конф. викладачів і здобувачів вищої освіти Рівнен.*

держ. гуманіт. ун-ту: м. Рівне, 15 трав., 2020 р. Рівне : РДГУ, 2020. С. 65 [133 с.].

Окремі результати дослідження викладено в **наукових публікаціях**:

1. Кравчук Я.А., Виткалов С.В. Проблеми у функціонуванні музеїв Рівненщини у ХХІ ст. та шляхи їх усунення. *Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Наука, освіта, суспільство очима молодих»*. Рівне: РДГУ. 2020. С. (в друці).

2. Кравчук Я.А. Нові форми культурної діяльності музейної мережі краю в сучасних умовах. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*. Рівне: Волинські обереги, 2020. С. Вип. ХVІІІ. (в друці).

Структура кваліфікаційної (магістерської) роботи: визначена метою та завданнями кваліфікаційної роботи, які й обумовили структуру дослідження, що складається із вступу, трьох основних розділів та шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел й літератури.

У Вступі обґрунтовано актуальність дослідження, стан наукової розробки теми, визначено мету й завдання, предмет та об'єкт дослідження, практичне значення й наукову новизну та структуру роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження музею» розглянуто історичні й функціональні аспекти музею як соціокультурного феномену та виявлено історіографічний аспект обраної теми дослідження.

У другому розділі «Музейна мережа Рівненщини» проаналізовано генезу музейної мережі краю в історичній ретроспективі й досліджено культурний потенціал музеїв Рівненщини.

У третьому розділі «Проблеми і тенденції функціонування сучасної музейної мережі Рівненщини» охарактеризовані форми культурної діяльності музейної мережі краю в сучасних умовах та виокремлено проблеми й тенденції у функціонуванні сучасного музею з урахуванням особливостей функціонування музейної мережі Рівненщини.

У Висновках здійснено узагальнення результатів за обраною темою дослідження.

Загальний обсяг роботи складає 115 сторінок, список використаних джерел та літератури нараховує 121 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗЕЮ.

1.1 Музей як соціокультурний феномен в історичній ретроспективі

Музейна установа – це історично обумовлений багатофункціональний інститут, основне призначення якої полягає у збереженні культурних, історичних, природничих та ін. наукових цінностей, а також накопичення та поширення соціальної інформації. Документуючи процеси, явища природи і суспільства, музей зберігає й розширює колекції музейних експонатів задля подальшого використання їх в освітній, виховній, науковій, інформаційній діяльності.

Світова практика свідчить, що розвиток музеїв супроводжується перетворенням їх у комплексні культурно-історичні та дозвіллі центри. Це, у свою чергу, супроводжується організаційними змінами усього музейного простору – від тематики й подачі експозицій виставок до рекреаційних зон із використаннями сучасних технологій й створення сучасної музейної інфраструктури. Їм пропонується необхідність розробки нових форм роботи з відвідувачем, організації процесу його перебування в музеї. Музей як виховна й освітня установа та культурно-дозвілліва організація одночасно, стає «складним організмом» із розгалуженою мережею різних сучасних служб, покликаних забезпечувати задоволення широкого спектру інтелектуальних запитів суспільства. Розглядаючи та аналізуючи історичні, філософські та соціальні трактування поняття «музей», вітчизняні й зарубіжні дослідники доходять висновку, що невід’ємними складовими, які входять у розуміння цього феномена, завжди залишаються:

- зібрання предметів (ідей і носіїв), осмислених у якості цінностей збирачем, індивідуальним або колективним;
- «храм муз» – музей як простір, що представляє різні фрагменти реальності, місце колективного дійства та збирання творів;

- комунікативний простір, у якому реалізується соціально-культурна взаємодія з приводу представлених цінностей, колективне дійство, у якому здійснюється вихід за межі буденності, в атмосферу іншої реальності, свята, зміни ролей – у музеї відбувається унікальна інтеграція різних фрагментів знання, упередметнених у формі музейних предметів, у єдиному просторі – часі музею та його квінтесенції – музейної експозиції [19, с. 39].

Феномен колекціонування з'явився вже в доісторичний час. Людство завжди збирало та прагнуло зберегти предмети, що мають сакральну, престижну й емоційну значущість, що представляють інтерес із пізнавальної або естетичної точки зору. Власне, поняття «музей» у культурологічне поле введено древніми греками, однак в античному світі воно не вживалося у ставленні до зібрання творів мистецтва [19, с. 42].

Слово «мусейон» у буквальному перекладі, як відомо, означає «місце, присвячене музам», тобто святилище муз [19, с. 42]. Ці сакральні споруди, зазвичай, являли собою не музей у власному розумінні слова, а портик із жертовником, та часто розташовувалися у гаях, у передгір'ях біля джерел, тому що від самого початку музи шанувалися як божества джерел. Згодом їх стали вважати покровительками мистецтв та наук, що дарують творче натхнення.

На відміну від сучасних музеїв, античне зібрання творів мистецтва, рідкостей та реліквій, що зберігалися у храмах, святилищах, пінакотеках й портиках, «з'являлися на світ» не заради освітніх цілей, а з релігійних мотивів, що становлять невід'ємну частину сакральної сфери буття. Разом із тим вони частково брали на себе ті соціокультурні функції, котрі у сучасному суспільстві виконують музеї, адже вони об'єктивно сприяли розвитку естетичного смаку і розширенню кругозору греків і римлян; любителям мистецтва дозволяли зануритися у світ прекрасного, а художникам давали можливість вивчати великі творіння, осягаючи майстерність своїх попередників.

Багато з того, що Європа знайшла у подальшому у сфері колекціонування, вже було присутнє, нехай у зародковому стані, в античному світі. Там уперше почали апробуватися різні принципи експонування предметів, робилися спроби, ще досить недосконалі, вирішити проблему їхнього зберігання та реставрації, а також прагнення зробити суспільним надбанням приватні зібрання творів мистецтва і навіть з'явилися такі прецеденти. Не створивши музей як соціокультурний інститут, та навіть як специфічну установу, античність, проте, позначила його контури.

Процес становлення музею як соціокультурного інституту, що у контексті даної роботи цікавить нас у першу чергу, починається в епоху Відродження. Її хронологічні межі, природно, неоднакові для різних регіонів і сфер культури. В Італії вона охоплює період приблизно з середини XIV ст. до останніх десятиліть XVI ст., у більшості ж інших країн Західної та Центральної Європи її виникнення відносять до кінця XV ст., а на завершальній період – до початку XVII ст. [19, с. 44-45].

Потужний поштовх до розвитку музейної справи також дали Великі географічні відкриття XV-XVI ст., завдячуючи яким європейці познайомилися з культурами таких континентів як Америка, Африка, Азія (її південно-східна та Далекосхідна частини). Відмінний від європейців одяг, зброя й інші елементи матеріальної культури (посуд, меблі інше домашнє начиння), становили основу зібрання тогочасних колекціонерів, які, в свою чергу, отримували їх від мореплавців. Попит на ці предмети «породив» появу нового виду діяльності – спеціальний агент, у функціональні обов'язки якого входив підбір й продаж предметів матеріальної культури заможним верствам населення Західної Європи.

У XVI ст. у процесі розвитку колекціонування відбулися важливі якісні зміни. Власники низки зібрань почали демонструвати відібрані ними предмети відповідно до певної концепції та з урахуванням сприйняття експозицій, що створювалися стороннім глядачем. До роботи над цими експозиціями часто залучалися гуманісти, художники, видатні архітектори.

Так з'явилися перші музейні установи, ступінь доступності яких залежала виключно від волі власників. Одні відкривали двері тільки для титулованих осіб та придворних художників, інші ж вважали за можливе показувати свої експозиції більш широкому колу осіб [25, с. 42-43].

В історії європейського колекціонування XVI ст. стало поворотною віхою, оскільки відзначилося народженням перших установ, які зараз називаємо музеями. Їх вигляд та призначення не цілком відповідали сучасним канонам музейної установи, їм ще потрібно було знайти ту форму соціокультурного інституту, яку ми звикли сприймати у якості музею.

Процес становлення музею як освітньої й культурно-дозвілєвої установи та соціокультурного інституту на теренах географічних меж нашої країни, почався майже на два століття пізніше, ніж у Західній Європі. Це зумовлювалося, насамперед, тим що, культура ренесансу з її гуманістичними ідеями та формуванням нової особистості, не отримала настільки сильного розвитку. Приміром, на російських зібраннях довго лежала «печатка» середньовіччя: руські князі та царі не стільки колекціонували, скільки накопичували у своїх скарбницях коштовні вироби художнього ремесла, подарунки іноземних держав, родові реліквії, предмети старовини та окремі дивини. Лише в епоху Петра I, коли почастишали контакти з західноєвропейськими країнами, а нововведення торкнулися духовної сфери, звільняючи її потроху від релігійного преса, музей став надбанням культури [19, с. 69].

У XVIII ст. музеїв на теренах України було ще дуже мало, однак вони вже тоді виконували важливу роль у збереженні культурної спадщини, формуванні джерельної бази для розвитку науки, наданні наочності освітньому процесу, у просвітництві суспільства. Перша половина XIX ст. стала часом поступового перетворення художніх зібрань представників заможних верств населення у доступні широкій публіці музеї.

Перші європейські музеї, відкриті для широкої публіки, мали риси елітарності, що проявлялося в характері експозицій, розрахованих на

відвідувачів із ґрунтовним багажем знань – учених, інтелектуалів, знавців. Основна ж маса людей, уперше переступивши поріг раніше закритого для них світу, як правило, самотійно не сприймала інформаційний та емоційний потенціал, який містився у предметах, що експонувалися. Тому створення загальнодоступних експозиції стало наріжним каменем у діяльності публічних музеїв. Перші спроби в цій галузі почали робитися наприкінці XVIII ст. Однак музей як соціокультурний інститут закріпив за собою в одній з основних своїх функцій – просвітницьку, повноцінно сформувався лише в другій половині XIX ст.

Протягом XIX ст. музей поступово перетворювався у невід'ємну частину повсякденного життя людини, а заснування нових музеїв стало характерним явищем у культурному житті цього століття. Ініціаторами їх створення виступали наукові товариства та університети й представники громадськості [38, с. 7-8]. Якщо до 1850 р. у Великобританії налічувалося майже 60 музеїв, то з 1851 р. до 1914 р. засновано ще 295. У перші два десятиліття XIX століття Німеччина заснувала 15 музеїв, а за аналогічний період наступного століття у країні з'явилося 179 музеїв. Характеру геометричної прогресії набуло «музейне будівництво» на теренах Російської імперії. Так, на початку XIX ст. тут налічувалося не більше двох десятків музеїв, а до початку Першої світової війни, за даними Г. Малицького, функціонувало приблизно 180 публічних музеїв [19, с. 55].

Таким чином, XIX століття стало завершальним етапом у тривалому процесі формування музею як соціального та соціально-культурного інституту. Функція просвітництва посіла у музейній діяльності настільки ж важливе місце, як і функції комплектування колекцій, їх зберігання та вивчення. Термін «музей» міцно закріпився за установою, що працювала на благо усього суспільства і експозиційний показ зібрання широкій публіці, без будь-яких обмежень, став однією з основних ознак музею [74, с. 120].

Розглядаючи музей у якості соціального інституту, маємо на увазі, що соціальний інститут являє собою стійкі форми, що склалися, організація

спільної діяльності відносин людей, що виконують соціально значущі функції. Соціальний інститут являє собою сукупність ролей і статусів, призначених для задоволення певної соціальної потреби. Основне призначення соціального інституту полягає у забезпеченні задоволення важливих життєвих потреб [19, с. 39].

Слід зазначити, що музей як соціальний інститут, відповідає певним ознакам, що відрізняють його від інших соціальних інституцій, зокрема:

1. Особливий тип регламентації передбачає, що, як і будь-який соціальний зв'язок, інститут базується, перш за все, на соціальному регулюванні взаємовідносин, у даному випадку відношень музейних. Механізми соціальної регуляції соціальних інститутів набувають досить жорсткого та зобов'язуючого характеру, що забезпечує регулярність, чіткість, передбачуваність та надійність. Соціальний інститут має зобов'язуючу силу, здатність до соціального контролю, санкцій, застосування яких стимулює бажану поведінку та утримує від небажаного.

2. Чіткий розподіл функцій, прав та обов'язків учасників конституційної взаємодії. Поведінка особистості у рамках соціального інституту має досить високу передбачуваність, а діяльність інституту – регулярністю та самовідновленістю. Відповідно до цієї ознаки соціального інституту відзначимо, що діяльність практично будь-якого музею регулярна, самовідновлена, прогнозована, а поведінка особистості у рамках музею передбачувана. Відтак, можна описати поведінку відвідувача музею і співробітника, наприклад екскурсовода, виявив типове в їх поведінці.

3. Знеособленість вимоги до того, хто включається у діяльність соціального інституту, деперсоніфікація його прав і обов'язків. Статусні вимоги, ролеві очікування, що висувуються до особистості у якості вимог соціального інституту, суспільства в цілому. Цим забезпечується здатність соціального інституту до самовідновлення, його стійкість й відносна незалежність функціонування. Вимоги, що висувуються до відвідувачів та співробітників музею, деперсоніфіковані. Поведінка людини в музеї

визначається правилами, встановленими музеєм; однак вони не створюються для кожного відвідувача окремо. Вимоги статусні для співробітника музею, вони також знеособлені і не пишуться для окремого, конкретного співробітника. Статусно-рольові очікування фіксуються у посадових інструкціях та різних правилах поведінки в музеї.

4. Поділ праці і професіоналізація виконання функцій. Диференціація музейної праці, як правило, здійснюється за різними напрямками: науково-дослідницька, експозиційна, фондова, реставраційна, просвітницька, маркетингова, педагогічна тощо.

5. Особливі інституційні установки та зразки поведінки, спрямовані на збереження та відтворення поваги до минулого, до соціальної пам'яті та досвіду, національних і культурних особливостей, характерних для сучасного суспільства.

6. Наявність установ, в рамках яких організується діяльність і реалізується функція соціального інституту, здійснюється управління і контроль за його діяльністю. Музей як соціальний інститут володіє власними засобами і ресурсами (будівля, музейне обладнання, наявність музейних фахівців тощо) [74, с. 32].

Аналізуючи феномен музею як соціального інституту, не можна не звернутися також до розуміння інституціоналізації, як особливого процесу становлення і розвитку даного соціального інституту. Комплексне дослідження процесів інституціоналізації проводили соціологи П. Бергер і Т. Лукман – їхня концепція, з нашої точки зору, дозволяє показати, що музей у якості соціального інституту формується, виходячи з потреб самих індивідів і соціальних груп. Згідно Бергеру і Лукману, інституціоналізація відбувається через «озвичайнення», формування звичаїв, «схем типізації», зразків дії: у процесі становлення соціального порядку викристалізуються соціальні цінності, які відображаються та формалізуються у звичаях, зразках соціально схвалювальної дії, котрі людина намагається зберегти і передати наступним поколінням [19, с. 61]. Дослідники відзначають: «Інституціоналізація має місце

скрізь, де здійснюється взаємна типізація озвичайнених дій діячами різного роду, інакше кажучи, будь-яка така типізація є інститут». Усвідомлення людьми необхідності того чи іншого інституту слугують джерелом його закріплення розвитку; поступово формуються і закріплюються певні елементи системи, стійкі типові дії, функції й ролі, зразки поведінки, дії і взаємодії. Потреба в їх збереженні є джерелом інституціоналізації музею [106, с. 139].

Потреба суспільства в музеї як такому, його належна інституціоналізація і виконання низки специфічних функцій, виступили причиною великих концептуальних новацій в музейному світі у другій пол. ХХ ст.

Дискусії про соціальну роль музею, розпочаті ще в період між двома світовими війнами, практично не сходили зі шпальт музеєзнавчої періодики. У пошуках шляху звільнення від рис елітарності, характерних для класичної концепції музею попереднього століття, народжувалися нові, доступніші для сприйняття способи подачі матеріалу, розроблялися нетрадиційні програми культурно-освітньої й дозвілєвої роботи, були створені спеціалізовані музейні структури з відповідним обслуговуючим персоналом, який переймався проблемами освіти дітей і дорослих музейними засобами.

Одним із результатів творчо-новаторських пошуків у музейній сфері можемо зі впевненістю вважати появу культурних центрів, які отримали досить широке поширення в останній третині ХХ ст. Не лише музейні зібрання й колекції та експозиції були, наразі, у центрі уваги. Основний акцент був зроблений на об'єднанні ізольованих одна від одної галузей знань, окремих наук і світу мистецтва з тим, щоб подолати культурну роз'єднаність та зблизити людей та соціальні групи.

Прикладом такої установи є Національний центр мистецтва і культури ім. Жоржа Помпиду, що відкрився у лютому 1977 р. у Парижі, або центр Бобур, як його, зазвичай, називають по імені розташованої поруч із ним старовинної вулиці та пустиря, на якому зведено будівлю. У ньому є все, що становить загальноприйняте уявлення про культуру та засоби залучення до

неї людей – пластичні мистецтва, книги, музика, кіно, театр, аудіовізуальні програми, екскурсії, лекції. Основна експозиція площею 12 тис. кв. м. та тимчасові виставки знайомлять відвідувачів із мистецтвом ХХ ст., зібрання якого налічує понад 8 тис. картин, скульптур, малюнків, постійно поповнюється і вважається найбільшою у Європі. Відвідувачі центру мають доступ до великої бібліотеки. Вона дозволяє отримати усім бажаючим інформацію з будь-якого питання, а у її фондах, крім книг, знаходиться ноти, слайди, магнітофонні записи, фільми, електронне видання, для перегляду яких до послуг аудіовідеотехніка та комп'ютери [108, с. 46].

Ще одним характерним нововведенням музею ХХ століття слід вважати тип спеціалізованого музею – виключно для дитячої аудиторії, який створювався з урахуванням своєрідності процесу надбання знань дитиною. Його поява пов'язана з усвідомленням того, що поведінка дітей аж ніяк не є неорганізованою та стихійною, а навпаки керується чіткими, але відмінними від дорослих людей правилами. Думка дитини слідує своїй логічній схемі, отже, для дітей потрібно створювати музейний простір, докорінно відмінний від того, що зазвичай вибудовується для дорослої аудиторії.

Перший дитячий музей створені у 1899 році в Нью-Йоркському районі Брукліна. Базовими його експозиціями стали мінерали, раковини, опудала птахів та інші експонати, які Бруклінський інститут мистецтв, переїхавши до нової будівлі, залишив разом із будинком для експериментальної роботи з дітьми [19, с. 72].

За прикладом Брукліна в 1910 – 1920 роках засновано дитячі музеї в Бостоні, Детройті, Індіанapolisі, а пізніше і в інших регіонах країни. У даний час приблизно 300 з існуючих у світі дитячих музеїв знаходиться в США.

Нове століття позначило і ще одну тенденцію, пов'язану зі становленням інституту музею, – збереження історичного оточення, починаючи від архітектурних пам'яток, ансамблів і закінчуючи фрагментами культурно-історичного середовища. У поєднанні з ідеями регіонального розвитку та пошуками шляхів до оновлення і інституціоналізації сучасного

музею вона привела до появи нового типу музейного закладу, отримав назву «екомузей».

Батьківщиною цього феномена стала Франція, де у 1967 р., завдячуючи об'єднанню зусиль сільських громад, які отримали муніципальну фінансову підтримку, спрямовану на економічний й культурний розвиток, були створені регіональні природні парки – Мон д'Арре, Уесан, Гранд-Ланд, Камарг, Нижня Сена. Нові установи відрізняє й більш широка просвітницька діяльність, спрямована не лише на розповсюдження знань про пам'ятки історії та культури, але й на покращення взаємовідносин між людиною і її природнім оточенням.

Термін «екомузей», введений в обіг музеологом Югом де Барином у 1971 році, не прийнято розшифрувати як «екологічний музей», оскільки це музей не лише природи або навколишнього середовища. Його задум набагато ширший і пов'язаний з комплексним розумінням середовища проживання людини. Разом із тим походження дефініції, без сумніву, має «коріння» з терміном «екологія», точніше, з його розширеним трактуванням – використання не лише для позначення розділу біології, що вивчає відносини між тваринами та рослинними організмам із навколишнім середовищем, але і для аналізу культурних явищ [38, с. 9-10].

Робота екомузею спрямована на розвиток інтересу соціуму до свого району й особливостей ландшафту, але забезпечує їх участь у плануванні свого культурного майбутнього.

Друга половина ХХ ст. є початком глобалізації – складного процесу в основі якого – «інформаційна революція», яка, у свою чергу, впливає на всі сфери соціального життя і людської діяльності – політику, економіку, культуру, мову, освіту, духовно-моральний розвиток, міжетнічні і міжконфесійні відносини. Маючи тотальний характер, глобалізація не може не привести до культурних зрушень. Якщо культуру розглядати як життєвий уклад або порядок, у рамках якого люди конструюють значення за допомогою практик символічної репрезентації, то під культурної

глобалізацією слід розуміти зміни контексту конструювання значення, зміни ідентичності відчуття свого положення і призначення у ставленні до даного місця, загальних уявлень цінностей, устремлінь, міфів та надій [19, с. 93].

Постіндустріальне інформаційне суспільство визначається як «суспільство знання», що відкриває широкі перспективи для розвитку когнітивних індустрій. Але дана характеристика означає, що акцентується інтелектуальна складова культури, відсуваючи на другий план її гуманістичний потенціал. Глобалізація, замість взаємного збагачення культур в процесі їх рівноправного діалогу, призводить до знеособлення практично усіх культур. Взаємопроникнення традицій, норм поведінки однієї культури в іншу, їх повне або часткове прийняття і засвоєння дають вагомі підстави говорити про втрату самобутності культури певного народу або її дрейфи в сторону уніфікації. Культурні зрушення, що відбулися у другій половині ХХ і мають місце на початку ХХІ ст., обумовлені у тому числі і ситуацією постмодерн, визначили право кожної людини на власне бачення світу, на діалог з культурами минулих епох та її різноманітними проявами, що змушує переосмислити роль і значення культурних інституцій, серед яких особливе місце займає музей.

У наші дні музей, поступово втрачаючи образ «храму мистецтва і науки», все більше сприймається як простір, що знаходиться у безперервному розвитку, що володіє високою силою інформаційного та емоційного впливу.

«Глокалізація» у розвитку музейної сфери в останнє десятиліття, на наш погляд, яскраво проявляється у появі великої кількості вузькопрофільних, спеціалізованих музеїв, присвячених одній темі, одному предмету або галузі діяльності людини, природному або побутовому явищу. Дана тенденція, будучи наслідком культурної глобалізації, спостерігається як у великих агломераціях, так і у невеликих містах і навіть сільській місцевості. У мегаполісах такі музеї можна розглядати як один із способів протистояти уніфікації, стандартизації, владі стереотипів, які несе у собі

глобалізація, що відображає прагнення зберегти музей як простір справжніх речей, які несуть пам'ять про минуле, зробити музеї зрозумілими людині, пропорційними людині, в деякому сенсі «домашніми». Мета такого, за визначенням М. Епштейна, «ліричного музею» полягає у тому, щоб «розкрити нескінченно різноманітне і глибоке значення поезики в людському житті, її багатий образний і понятійний сенс, який зовсім не зводиться до утилітарного» [108, с. 46].

У малих містах, історичних поселеннях, окремих селах задля підкреслення їх унікальності створено малі музеї, присвячені подіям, які відбувалися на цій території, або особистості, що залишила слід в історії краю. Слід зазначити, що ідея створення такого роду музеїв належить ініціативним людям, які часто розглядають музей і як комерційний проект, і як спосіб творчого самовираження, що призводить до створення досить значної групи приватних музеїв, інтенсивне зростання яких фіксується як загальносвітова тенденція. Точна кількість цих музеїв у нашій країні на даний момент встановити неможливо, однак, за припущеннями деяких дослідників, ця цифра сягає 1000 [52, с. 139].

Причина повсюдного поширення установ музейного типу пов'язана з прагненням окремих груп соціуму до збереження і презентації деяких видів спадщини з різними цілями (просвітницькими, представницькими, рекреаційними тощо), включаючи комерційні. Так, якщо в силу різних обставин створення та функціонування повноцінного музею є не можливим, запозичуються окремі форми музейної діяльності (виставкова, освітня, рекреаційна), які стають одним із напрямів діяльності вже існуючої установи або організації. Так з'являється музей-театр, музей-майстерня, музей-клуб, музей-аптека, музей-ресторан, школа-музей.

Інша причина полягає у тому, що сам музей, розширюючи сферу власної діяльності, об'єднується для вирішення спільних завдань із місцевою громадою, активно використовуючи нетрадиційні форми роботи, наприклад економічні чи екологічні (приміром «живий музей» тощо).

У подібних установах колекції справжніх предметів і копій знаходяться у різному співвідношенні, а у таких установах музейного типу, як парамузей, експозиційний простір не містить справжніх предметів і будується виключно на вторинному інформаційному матеріалі (копії, нові звершення і ін.).

Поява таких «музеїв», на нашу думку, пояснюється тим, що у сучасному суспільстві обсяг інформації, яку породжує глобалізація, настільки великий і продовжує лавиноподібно зростати, що неминуче створюються спеціальні форми для її зберігання, затребувані в суспільстві. Так, незважаючи на авторитет традиційних музеїв, що мають найціннішими колекціями предметів-оригіналів, у парамузеїв досить високі показники відвідуваності і інтересу у молодого покоління. Як позитивний момент можна розглядати знайомство з копією, якщо це може стати імпульсом звернення до першоджерела, що знаходиться в «класичному» музеї. Однак небезпека такого ефекту і сучасної інформаційної ситуації в цілому полягає в тому, що найчастіше підробка і оригінал зрівнюються в правах, а непідготовленому і невимогливому відвідувачеві пропонується красива упаковка «без вмісту».

У нових умовах, коли сучасні інформаційні технології не лише активно розвиваються, а й стають невід'ємною частиною повсякденного життя, в суспільстві формуються особливі, актуальні вимоги до діяльності музеїв. На наш погляд, в умовах глобалізації вони зіткнулися з викликом, який виник на перетині їх традиційного сприйняття як «храму муз» і тих вражень, отриманих відвідувачем при безпосередньому відвідуванні музею.

Сьогодні покоління 1990-х є найбільш активною групою відвідувачів, чий погляд на музейну справу, місію музею, формувалися в епоху ринкової економіки, коли рішення гострих фінансових питань, з огляду на необхідність, ставилося, часом, вище традиційно пріоритетних напрямів діяльності музею. У відповідь на очікування і запити публіки музеї змінювали орієнтири, посилювали експозиції і виставкові проекти, у результаті чого «класичне» уявлення про музеї стало замінюватися

сприйняттям його як розважально-дозвіллевого закладу. У музеології з'явився і закріпився термін «культурно-освітня діяльність», що також вказує на зміну ролі музею в суспільстві. Цілі розвитку особистості людини, що здійснюється у музейному просторі, переорієнтувалися на виконання музеєм функції додаткового освітнього центру з «розважальними завданнями» [104, с. 52-53].

Сучасна ситуація вплинула на зміну моделі музею, відтак змінена й функціональна його складова. Зокрема функції, пов'язані з широким спектром проблем, обумовлених глобалізацією і змінами постіндустріального контексту, який виробляє підхід до людини не з точки зору її економічної цінності і здатності до продуктивної праці, а як самодостатньої цілі і головному фактору розвитку сучасного суспільства. Цей контекст змінює акцент діяльності організацій культури з «обслуговування населення» на розвиток людини як особистості.

Сферою відповідальності сучасного музею стає зміна духовних орієнтирів людини, збагачення та збільшення його внутрішнього досвіду, розширення життєвих обріїв і особистісних установок. Відповіддю музею на виклики часу стає синтетичне, гуманітарне знання, що володіє здатністю перекладу загальнолюдських цінностей в особистий формат.

Відзначаючи позитивні сторони впливу глобалізаційних процесів на інститут музею, який бере на себе, окрім зберігання культурної спадщини та історичного надбання, створення умов для ознайомлення з ним більш масштабні і відповідальні соціальні завдання, можемо констатувати і такі негативні явища, як загроза арешту експозицій, крадіжки експонатів або псування, поширення популярності інформаційного образу і репродукції експоната, а не оригіналу.

Отже, з моменту свого створення – в епоху античності, музей «пройшов шлях» тривалістю понад 25 століть від сакральної споруди до сучасної локації інформаційно-комунікативно середовища. У той же час, цей «шлях» був неоднозначним і супроводжувався бурхливим розвитком (часи

античності, Західноєвропейського Відродження, Просвітництва, друга половина XX ст.), так і занепадом (період раннього західноєвропейського середньовіччя). На кожному етапі історичного розвитку суспільства, культура висуває певні вимоги до тих чи інших культурних інститутів і, тим самим, детермінує їх функціональні особливості. Але в певний момент одна з соціально-культурних інституцій може чинити сильний вплив на культуру в її цілісності. Так, у другій половині XX ст. музей став символом культурної ситуації постмодерну і дозволив визначити деякі напрямки культурних змін.

1.2. Музей у спеціальній літературі (історіографія проблеми)

Музей як об'єкт наукових досліджень вже не одне сторіччя привертає увагу дослідників. Так, згідно наукової позиції О. Климишина, однією із перших наукових публікацій з теорії музеєзнавства та музейної справи є публікація бельгійського лікаря Квіккеберга (друга половина XVI ст.). Проте вона не мала значного впливу на тогочасне суспільство, адже його авторське бачення не отримало прихильників з числа науковців та послідовників. Ідея Квіккеберга мала продовження через два століття, адже саме у першій половині XVIII ст. К. Найкеліус оприлюднює науковий доробок, у якому вперше у науковий обіг вводить дефініцію «музеологія» [19, с.23]. Відтак саме у XVIII ст. відбулось формування так званої «передмузеологічної фази», що передувала становленню музеології як самостійної та спеціальної наукової дисципліни.

Виконуючи історіографічний огляд літератури, увесь інформаційний обсяг нами згруповано за історичним хронотипом на чотири періоди:

1. XIX ст. – перша декада XX ст. (імператорський період);
2. 1920-1990 рр. (радянсько-польський період);
3. 1991-2005 рр. (новий етап пов'язаний із демократичними перетвореннями й утвердженням незалежних держав);
4. 2005 р. – по наш час (інноваційний період, що динамічно розвивається під впливом швидкої інформатизації).

Використовуючи запропонований підхід здійснимо історіографічний розгляд досліджуваної теми.

Одним із найбільш відомих західноєвропейських науковців-музеєзнавців в наукових колах дослідників визнано німця Й. Грессе, яким у 1883 р. опубліковано наукову розвідку «Музеологія як спеціальна дисципліна».

Динамічний розвиток музеїв у ХІХ ст. сприяв активізації публікацій дослідників, здебільшого державних службовців які виконували функції очільників або наукових співробітників музейних установ. Особливої уваги заслуговують роботи Ф.Брокгауза, І. Ефрона – авторів першого енциклопедичного словника з музеєграфії, Ф. Кона, М. Могилянського, П. Уварової та інших дослідників, які оприлюднювали історичні нариси й статистичні відомості про діяльність музеїв другої половини ХІХ ст. Проте перший досвід узагальнення й аналізу музейних публікацій датується останнім десятиліттям ХІХ ст., адже саме у 1891 р. було опубліковано монографічне дослідження російського історика В. Іконнікова «Досвід російської історіографії» [42]. Зазначена наукова розвідка є початком історіографічного дослідження музейної справи. У монографії науковець, поряд з іншими, досліджує питання розвитку архівної, бібліотечної та музейної справи, охоплюючи ХVІІ – ХІХ ст. В. Іконніковим зібрано й узагальнено роботи тогочасних дослідників-музеєзнавців, що стосуються історії окремих музеїв, а також у видання увійшли історичні нариси та аналітичні огляди діяльності тогочасних музеїв й перспективні тенденції їх розвитку. Окрім того, автор, у процесі підготовки монографічного дослідження, використовував періодичну пресу (журнальні та газетні статті), а також статистичну інформацію музейних установ, що стосувалась опису колекцій та експозицій [42, с.884-885].

Також у роботі В. Іконнікова розглядається дефініція «музей», чинники розвитку музейної справи, автор торкається питання видів музеїв та напрямків музейної діяльності. Поряд з аналізом літератури музеєзнавчого

спрямування, В. Іконніков розкриває, в тому числі історію створення «головних» тогочасних музеїв. Перевагою видання є те, що ця робота вперше включила праці з історії музеїв у загальну історіографію і, отже, поклала початок історіографії музейної справи.

Перше системне дослідження музею як інституції було здійснено в Росії наприкінці XIX століття М. Фьодоровим у роботі «Музей, його зміст і призначення». Дослідник відзначав особливу об'єднуючу роль музею у суспільстві зазначаючи: «Музей є тією першою науково-художньою спробою збирання та виховання єдності, і тому ця спроба є справою релігійною та священною» [114, С.39]. Музейне знання є тим дослідженням еволюційного досягнення людської природи та культури, адже саме музей «містить в собі» усю науку про людину й природу як вираження волі Божої і як виконання проекту вітчизни та братерства» [114, С.97]. Ще одним відомим висловлюванням дослідника про музей, є його ототожнення із всесвітом. Так, на думку М. Фьодорова «Музей – це відображення всесвіту як факту або ворожнечі, породженої зміною поколінь, але він же є і подобою всесвіту як проекту його об'єднання попередніх поколінь (пращурів) з нащадками (синами). Він /музей/ є об'єднанням науки (знання), моральності (почуття) і мистецтва (краси), що створена людьми для загальнолюдської справи» [114, С.70].

Під впливом подій, що змінили хід історії, змінювались й позиції науковців, які відображені у їх наукових розвідках щодо музейної справи. Так, у 20-і роки XX ст. П. Флоренський відзначав: «... музей, самотійно існуючий, є твердженням помилковим і, по суті, шкідливим як для науки так і для мистецтва, адже предмет мистецтва хоча і відноситься до об'єкта матеріальної культури, проте аж ніяк не є річчю, бо саме в ньому (об'єкті) «вічно б'є струмінь» творчості митця, як жива, пульсуюча діяльність творця, хоча і віддалена і часом і простором водночас не віддільна від нього» [19, С.36].

Після остаточного утвердження нової влади у двадцятих роках ХХ ст. під впливом ідейних поглядів, що відображали настрої й прагнення представників політичної еліти, поступово створювалась нова система управління усіма галузями, у тому числі й музейною. Так, згідно рішення вищого органу правління А. Сундієвій було доручено розробку нової програми розвитку музейної справи в нових історичних умовах. Саме ідеологія правлячої еліти й поставлені нею завдання вплинули на напрями й змістовну частину наукових досліджень. Переважна більшість дослідників «радянського періоду» перебуваючи під впливом різних чинників, схвалювали втілення нових ідей щодо перебудови музейної справи. Приміром К. Гриневич з цього приводу зазначав: «На музей слід дивитися як на книгу для освітнього читання, в якій знання дається шляхом порівняння не буквених поєднань, а розстановкою пам'ятників природи або матеріальної культури. Тому експозиція музею – момент першорядної важливості» [38, с.5]. І додавав до цього безперечного положення те, що все більше висувалося на перший план тогочасним керівництвом музейної справи: «Музей повинен бути внутрішньо пов'язаний з завданнями соціалістичного будівництва всієї країни» [38, с. 5].

Ще один представник «радянського періоду» – Ф. Шміт, у першій декаді ХХ ст. заклав основи музейної педагогіки, запропонував авторський підхід щодо типології музеїв, який враховував інтереси відвідувачів. Новаторський підхід Ф. Шміта до музейної справи після подій жовтневої революції «відчувався» практично у всіх його працях. Приміром про роль та мету функціонування музеїв у післяреволюційний період дослідник писав наступне: «Якщо ми бажаємо точно знати, а не відчувати тільки, що ж нам далі робити з музеями і як нам з ними бути, то ми повинні, відмовившись від будь-якого аматорства, рішуче подивитись «в корінь» і розробити теорію музейної справи, а також виразно і точно відповісти на питання, для чого нам потрібні музеї? Тільки тоді ми будемо чітко знати, як нам їх треба влаштувати...» [117, с.130].

Навколо ідей Ф. Шміта та його послідовників Н. Нікішина, Д. Равіковича, Д. Портера та ін. і сьогодні створюються роботи, присвячені питанням музейної комунікації. А в практиці музейного будівництва зусиллями таких як А.Хазеліус, Е.Карнегі, Ж.де Блок і ін. ще на зламі ХІХ - ХХ століть з'явилися музейні освіти, що стали прототипом «нового музею» кінця ХХ століття: Скансен в 1891 р. (Стокгольм), Палац світу в 1900 р. (Гаага), Музей війни та миру в 1902 р. (Люцерн).

Наукові погляди Ф. Шміта випереджали час, адже він у своїх розвідках оприлюднював ідеї, які успішно реалізують провідні світові музеї у ХХІ ст. Однією із таких ідей є авторський «чуттєвий» погляд Ф. Шміта на музей як на особливе емоційно-насичене середовище, у якому створена «особлива атмосфера» для глибокого впливу як на відвідувачів так і на учнів у процесі навчання й виховання.

Також Ф. Шмідту належить відомий вислів про «комунікативну триєдність музею», хоча на нашу думку він більше стосується художніх музеїв: «.. Музей є єдиною комунікативною системою творця, продукту його творчості (музейний продукт) і людей (відвідувачів), що сприймають твір мистецтва» [117, с. 126]. З різних причин новаторський погляд Ф. Шміта на музей як на «живий комунікативний об'єкт» був забутий на довгі роки (з 1940 по 1990 рр.), можливо через страх, адже дослідник був засуджений радянським режимом до найвищої міри покарання. Аналогічну точку зору мав історик та архівіст – В. Дубровський, який у своїх публікаціях відкрито вказував на недоліки у роботі створеної музейної мережі у післяреволюційний період. До значних недоліків, згідно позиції В. Дубровського, відносяться суттєва обмеженість бюджетного фінансування музеїв, що у свою чергу впливає на формування повноцінного штату необхідних працівників [44, с.362]. Також, на думку науковця-практика – політика тогочасного уряду була спрямована на розвиток музеїв як наукових інституцій. Відтак музей у 30-х роках минулого століття сприймали виключно як наукову установу.

Значно вплинув В. Дубровський і на теорію музейної справи розробивши класифікацію (за категоріями, за змістом колекцій, за територіальним обсягом експонатів музею, за формою власності) та функції (збирання, консервування, реставрація, експонування, науково-дослідна робота, науково-видавнича робота та просвітницька функції) музеїв.

Проблемами формування музейництва на теренах Слобожанщини у 1920-1930 рр. займалися М. Криворотченко, О. Оландер, М. Рудинський, О. Федоровський та ін., які вивчали організаційні питання прикладного спрямування музейної справи, зокрема: процедуру створення й організацію музейної мережі, технологію – зміст та методи роботи, процедурні питання охорони пам'яток історії та культури тощо.

У «радянський період» наукові публікації з питань музеєзнавства висвітлювали І. Бестужев-Лада, М. Каган, М. Озьорна та ін., розглядаючи музей як елемент системи культури; М. Адаме, В. Дукельський, М. Коник, Т. Хансен, Н. Полонська-Василенко, О. Оглоблін, К. Гуслистий, Ф. Ястребов, І. Крипякевич та ін. – вивчали музей як культурно-історичне, просвітницьке та наукове середовище; Ю. Піщулін та ін. – досліджували музей крізь філософську призму; Н. Нікішин, Д. Равікович [92], Д. Портер та ін. – описували комунікаційну складову музейної справи; Н. Макарова [62] у дисертаційному дослідженні розглядала музей як соціально-естетичний феномен та ін.

У розвідці Р. Маньковської, що присвячена науковим роботам з музейної проблематики дослідників Інституту історії України (радянського періоду), зазначено: «наукові дослідження фахівців науково-методичного відділу музеєзнавства Історичного музею УРСУ та кафедри музеєзнавства та археології (історичний факультет) Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка беруть свій початок з 1950-х років. Саме у цей період, завдячуючи науковим роботам дослідників – практиків (адже переважна більшість із них були музейними працівниками) відбулося становлення музеології як наукової галузі знань на теренах України [65, с. 499].

Відомі вітчизняні фахівці радянського періоду, професійна діяльність яких була пов'язана з музейництвом, усвідомлюючи вплив та значимість музейних установ в історії нації вивчали музей як об'єкт наукового дослідження. Так, Н. Полонська-Василенко – фахівець з церковних та археологічних старожитностей Києва, численними науковими публікаціями доводить: «Історія та музейництво є невіддільними складовими частинами соціально-гуманітарного пізнання» [65, с.501]. Старший науковий співробітник сектору історії України періоду капіталізму – П. Білик вивчав питання впливу музейної діяльності на розвиток культури, висвітлюючи свою позицію у численних наукових розвідках. К. Гуслистий, Т. Скубицький, Д. Яворницький у наукових дослідженнях робили акцент на першоджерела, вважаючи їх «прямими свідками історичних подій» [55, с.240]. О. Пріцак, Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич – учні М. Грушевського, у повоєнний період оприлюднили низку наукових досліджень у яких музейні колекції та музейний предмет розглядаються як історичне джерело. М. Фінлянський, С. Таранушенко, М. Макаренко, Д. Яворницький, П. Курінний, С. Гіляров, В. Дубровський та ін. – у наукових публікаціях розглядали музей як базу соціалістичного будівництва [111, с.144-146].

Роль музеїв у становленні й вихованні «радянської людини» висвітлювалась у дисертаційних дослідженнях М. Арсентьева (1954 р.), Т. Муральва (1954 р.), М. Подпригорщука (1954 р.), П. Євтушенко (1961 р.), А. Торби (1974 р.), В. Проценка (1977 р.), Н. Макарова (1987 р.) [62] та ін.

У 1960-х роках вийшло друком монографічне дослідження «Нариси музейної справи» науковців М. Бондаря, Г. Мезенцева та Л. Славіна [20], у якому подано стислий огляд історії створення музеїв на українських землях та умови їх функціонування у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Дослідники зазначають позитивні сторони, які супроводжували процеси дореволюційного будівництва музейної справи на українських землях.

Більш повно діяльність музеїв у дореволюційний період вивчала Г. Мезенцева. Численні наукові публікації дослідниці стосувалися різних сторін

діяльності музейної мережі (види музеїв, форми їх фінансування, роль у соціокультурному житті населення тощо) дореволюційного періоду [20].

Дослідниками різновекторних питань діяльності музейної мережі 60-х років ХХ ст. слід визнати Д. Равіковича (вивчав місцеві музеї Росії) [92], О. Разгона (археологічні та етнографічні музеї Росії) [94], Г. Скрипник (етнографічні музеї України) [101].

Слід зазначити, що до 1970-х років, під впливом загальноприйнятих і утверджених політичною елітою того часу поглядів на музейну справу – як інструмент ідеологічного впливу на суспільство, науковці розглядали музеєзнавство як допоміжну історичну дисципліну. Уперше музеєзнавство як окрему галузь знань було розглянуто академіком П. Тронько у колективному 26-ти томному дослідженні «Історії міст і сіл Української РСР» (1967-1974рр.).

На західноукраїнських землях, що у результаті Ризького мирного договору 1921 р. увійшли до складу Другої Речі Посполитої, у сфері наукового музеєзнавства працювали К. Пшемиський, Я. Гоффман. А. Савицький, Я. Фітцке та ін. Наукові дискусії стосувались музейної політики волинського краю та перспектив формування музейної мережі на Волинських землях. Зокрема М. Пшемиський вказував й обґрунтовував необхідність створення музеїв у кожному повітовому містечку, вбачаючи саме у музеях позитивний вплив на культурний розвиток населення. Позицію М. Пшемиського підтримував і Я. Гоффман. На відміну від поданої точки зору музеєзнавець А. Савицький вважав за необхідне створення єдиного (центрального) музею Волині. У результаті тривалих обговорень та наукових дискусій у червні 1929 р. біло відкрито Волинський музей, який очолив відомий польський етнограф та музеєзнавець О. Прусевич.

Враження від плідної десятирічної роботи музейників Волинського музею описано дослідницею О. Карпінською у часописі «Волинська земля» за 1938 р.: «Волинський музей – науковий заклад. У повному значенні цього

слова, адже усі його співробітники є фахівцями, які свідомі своїх завдань» [49, с. 89].

Практично до середини ХХ століття музеологія являла собою суму практичних знань і зосереджувала свою увагу на організаційній стороні діяльності музеїв, розглядаючи питання «як грамотно побудувати експозицію, як залучити відвідувача в музей, як використовувати величезний емоційний потенціал, закладений в музейному предметі» - ось коло її інтересів. І.Бестужев-Лада і М.Озьорна, аналізуючи стан проблеми, в 1976 році писали: «... Ні вітчизняне, ні закордонне музеєзнавство не піднялося ще до такого рівня, на якому був би зроблений чіткий й системний аналіз музею як соціального інституту в загальній системі культури людства» [15, С.6].

У 80-ті роки ХХ ст. значно збільшилась кількість літератури, як наукового так і публіцистичного змісту, в якій музей розглядали як самостійну інституцію. Згідно позиції вітчизняного дослідника А. Нагірняка, пріоритетним напрямом наукових розвідок зазначеного періоду, стає узагальнення накопиченого, емпіричного матеріалу, систематизація висновків, формування «нової музейної установи» [73, с. 79].

Аналізуючи передмову до збірки наукових статей «Музей» (1987 р.): «В нашій літературі немає досліджень, що показують розвиток музею як інституції, тим більше немає окремих робіт, присвячених тим чи іншим проблемам серйозного музеєзнавства» можемо зробити висновок про те, що процес формування «нової» установи, яка б відповідала гаслу «радянський музей» тривав понад сімдесят років – від початку створення аж до розпаду Радянського Союзу в останньому десятилітті ХХ ст.

Плеяда вітчизняних дослідників (радянського та польського періодів) створила умови для розвитку музейної справи на початковому етапі її становлення. Відтак завдячуючи їх активній науково-дослідній роботі й життєвій позиції відданого фахівця-музейника, було сформовано музеєзнавчу концепцію й «прокладено» курс на збереження музейних фондів як основи історії нації.

Із зміною політичного устрою й утвердженням незалежності держав, що входили до складу Радянського Союзу, в останньому десятилітті ХХ ст. відбулись суттєві новації у всіх напрямках життєдіяльності соціуму. Ці новації стосувалися й музейної сфери, проте позитивними їх назвати неможливо. Так, здійснюючи історіографічний екскурс слід відмітити значний спад наукової активності дослідників-музеєзнавців. Це стосується і кількості опублікованих статей у науковій періодиці, так і кількості захищених рукописів дисертаційних досліджень.

Вивчаючи наукову періодику періоду 1991-2005 р., можемо із впевненістю стверджувати, що переважна більшість науковців досліджувала історичний контекст музеєзнавства. Приміром наукові статті Н. Бесєдіна, О. Крук [55], Р. Маньковської [64-65], О. Світличної [100], В. Солодової [103], С. Терського [109] та ін., присвячені різновекторним аспектам музейної справи на українських землях ХІХ – ХХ ст.

Музей як об'єкт соціокультурної сфери обрано темою наукової розвідки С. Білокінь [18], М. Мушинкою, О. Сом-Сердюковою [104] та ін.

У перші роки становлення незалежності було захищено менше п'яти кандидатських дисертацій у яких автором, предметом наукового дослідження, обрано історичну, мистецтвознавчу й педагогічну проблематику музейництва. Одним із таких науковців є історик І. Карсим (2003 р.). Дослідження науковця стосувалося проблематики зародження, розвитку та основних здобутків церковної археології та церковного музейництва на теренах України (хронологічні межі дослідження: друга половина ХІХ – початок ХХ ст.).

Історичний аспект розвитку від часу виникнення до 2002 р. йорданської музейної мережі та вплив діяльності музеїв на інтеграційні та глобалізаційні соціокультурні процеси досліджував у дисертації на здобуття кандидата історичних наук Х. Мустафа [115].

Музейний напрям наукової реставрації станкового живопису на українських землях у 1920-1940 рр. вивчав Т. Тимченко [110]. Науковець у

рукописі дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства, вивчаючи особливості «київської музейної школи» реставрації станкового живопису, ввів у науковий обіг досі невідомі факти, спираючись на архівні документи, з історії художньої культури краю зазначеного хронологічного періоду [110, с. 8-10].

Педагогічний аспект музейництва вивчала Ю. Павленко (2003 р.), яка у дисертаційному дослідженні вивчала факторний вплив музею педагогічного профілю у процесі професійної підготовки майбутніх учителів шляхом формування у педагогів музейно-педагогічної компетенції [80, с. 9-12].

У ній період опубліковано майже десять вузькоспеціалізованих монографій, підручників та навчально-методичних посібників з музейної справи. Так, методика музейної роботи й теоретичні засади музейництва викладено у посібнику О. Салати («Основи музейної справи», 2005 р.) [99]; розвиток музейного феномену та факторний вплив на діяльність музейних установ початку XXI ст. висвітлено у посібнику Ф. Вайдахера («Загальна музеологія», 2005 р.) [25]; процес становлення музейної справи на українських землях та особливості державного управління музеями на зламі століть описано у монографічному дослідженні Р. Маньковської («Музейництво в Україні», 2000 р.).

Позитивним моментом наукового дослідництва музейної справи першого десятиліття від проголошення незалежності України є проведення наукових конференцій з музейної проблематики та створення, зусиллями науковців, спеціалізованих періодичних видань, публікацій, що відповідають музейному профілю. Мова йде про:

– наукову конференцію у м. Харків «Сумцовські читання», започатковану у 1995 р.;

– міжнародну наукову конференцію у м. Харків «Слобожанські читання», започатковану у 1998 р.;

- міжнародну науково-практичну конференцію у м. Київ «Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток», започатковану у 2000 р.;
- наукову конференцію у м. Дніпро «Скарби музеїв», започатковану у 2005 р.;
- міжнародну науково-практичну конференцію у м. Івано-Франківськ «Музеї, колекції, люди: традиції і перспективи розвитку музейної справи. Вітчизняний і зарубіжний досвід», започатковану у 2005 р.;
- наукову конференцію у м. Чернівці «Сучасний музей. Наукова та експозиційна діяльність» [107], започатковану у 2006 р. та ін.

За результатами проведених наукових конференцій вийшли друком збірки наукових тез та статей доповідачів, що значно розширили науковий доробок вітчизняних дослідників.

На зламі століть започатковано видання щорічних збірників наукових статей теоретиків і практиків-музейників обласними музеями України. Приміром: «Вчений-подвижник», «Регіональне і загальне в історії», «Музей і майбутнє», «З минувшини Подніпров'я (Дніпропетровського національного історичного музею), «Наукові записки РОКМ» (Рівненського обласного краєзнавчого музею), «Музейний часопис» (Миколаївського обласного краєзнавчого музею), «Науковий збірник комунального закладу «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького» (Закарпатського обласного краєзнавчого музею), «Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток» (Полтавського краєзнавчого музею), «Музейний вісник» (Запорізького обласного краєзнавчого музею) [71] та ін.

Із початком нового тисячоліття під впливом інформатизації відбулися зміни в усіх сферах людської життєдіяльності, не оминувши й наукову та музейну сферу. Поступово у дослідженнях науковців-музейників відбулись зміни у підходах до розгляду музею як виключно наукової установи до музею як частини культурно-дозвілєвої й комунікативної сфери. Приміром, місце музею у сучасному соціокультурному просторі вивчали О. Сурмач [106], О.

Титова, О. Козаченко [53], О. Перець [82], Б. Посацький [87], С. Виткалов [29-30], Р. Маньковська [64-65].

Філософський напрям розгляду музею як соціокультурного феномену та предмет наукових розвідок, обрано вітчизняними дослідниками Ф. Гріффеном [37], Т. Поліщук [84], Ф. Мєро [69].

Вплив постатей на формування й розвиток вітчизняного музейництва досліджували: Я. Гуменюк (про діяльність В. Дубровського) [39], В. Казимір (про наукову спадщину В. Дубровського), В. Колпакова (вітчизняні дослідники сакральної культури ХХ ст.).

Проблеми музейної педагогіки як нового та ефективного напрямку інноваційного освітнього середовища розглядали Н. Шахірева, О. Караманов, Т. Стручаєва, В. Стрілько, С. Михайличенко, В. Камінська, В. Снагощенко, Р. Шикіула, Н. Белоусова, Л. Шавалда, Н. Пусепліна, Н. Філіпчук, І. Петрічко, О. Караманов, Т. Руса, О. Квас, Н. Кардаш [46], О. Караманов.

Історичний аспект вітчизняного музейництва обрали предметом дослідження Т. Миронова (музейна справа Західної України) [70], Т. Лободи (музейний рух на Волині у ХХ ст.) [59], Л. Воронова (музейна справа на Харківщині у 1960-1980 рр.) [32], О. Савчук (музейництво Поділля другої половини 19030-х р.) [98], Н. Кінд-Войтюк (музейна політика Другої Речі Посполитої на Волинських землях у 1920-1930-х рр.) [49], І. Дворкіна (роль та вплив музейних установ в українському національному русі Наддніпрянщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.), А. Желєзко (музейна справа у міст Київ у 1920-1930 рр.) [41], Т. Величко (особливості процесу становлення й розвитку етнографічного музейництва південних українських земель у ХІХ-ХХ ст.) [27], Л. Федорова (містознавче музейництво на українських землях кінця ХІХ - початку ХХ ст.).

Технологічні аспекти роботи музею у ХХІ ст. висвітлені у публікаціях А.Олексієнко, В. Северина (технологічний аспект створення концепції благоустрою й системи експозиції малих архітектурних форм історичного архітектурного заповідника «Верхній Салтів»), Н. Шахіреєвої (використання

музейно-освітнього середовища в освітньому просторі закладу вищої освіти), І. Нікітіна (використання новітніх технологій у музейному просторі) [77], С. Руденко (вплив модернізації на діяльність вітчизняних музейних установ) [95].

Музейному менеджменту присвячені роботи М. Белікової та С. Грресь-Євреїнової (у статті автором здійснено порівняння вітчизняного й зарубіжного досвіду управління) [16].

Проблеми використання основних маркетингових концепцій досліджено І. Медведевою (питання музейної аудиторії) [67].

Музей як засіб комунікації в умовах викликів глобалізації вивчали П. Вербицька [28], С. Руденко [95-96], М. Тортика, М. Сополіга.

Значна кількість наукових публікацій присвячена музейним традиціям конкретних вітчизняних музеїв. Це роботи В. Прокопець (музей каменю Київського геологорозвідувального технікуму) [91], В. Яковлева (музей декоративного й коштовного каміння при Міністерстві фінансів України) [121], В. Титаренко (музей народних промислів), Н. Кушнір (музей львівського Наукового товариства ім. Т. Шевченка), В. Булгакова (музей навчального закладу) [22], О. Павлова (музей Слобідської України ім. Г. Сковороди), А. Кісельова (Миколаївський музей історії медицини) [50], В. Денисенко (музей академіка В. Пашенка), О. Стецюк (музейні заклади Львівщини) [105], Ю. Гудими (музей при Львівському національному університеті ім. І. Франка), Т. Ісєєва (музей історії жіноцтва та гендерного руху) [43], І. Сергєєва (музей та архів Єврейського історико-етнографічного товариства), А. Надопта (Стрийський музей «Верховина»), О. Клейменова (музей сучасного мистецтва) [51], О. Колосовська (музей книги), О. Сокунова (музей військової техніки та зброї у Спадчанському лісі), С. Руденко (перспективи розвитку музеїв на основі досвіду церкви) [96], І. Ходак (музей мистецтв ім. Ханенків), О. Сторчай (музей старожитностей при Університеті Святого Володимира), Н. Кукса (музей дитини у Суботові) [56], С. Муравської (музейні заклади сучасної системи вищої освіти України), О. Голікова (музей історії ХНАУ ім. В. Докучаєва) [34], А. Рудь (музей історії Подільського

державного аграрно-технічного університету), А. Чуткого (музей товарознавства Київського комерційного інституту), М. Мушинки (музей визвольної боротьби України у Празі) [72], Н. Очеретовська (харківський музей музичного мистецтва), О. Таран (досвід французького музею Бранлі) [108], Л.Гайди (музей у навчальному закладі), Л. Гріфін (український технічний музей), Т. Сорочан (шкільні музеї Луганщини).

Теоретичним засадам музеології присвячено роботи І. Довжук, В. Доманського [40], Е. Піскова [83], М. Рутинського [97], В. Якубовського та ін.

Музейне джерелознавство стало предметом дослідження В. Карпова, Д. Кепіна [48], Т. Куцаєвої, А. Нагірняк [73], К. Ткаченко [111] .

Музейний туризм, як чинник туристичного потенціалу краю, вивчали А. Вільчинський (Тернопільщина), Н. Шолудько [118], С. Виткалов (Рівненщина) [30], С. Нездоймінов (контекст сучасних проблем екскурсознавства).

Новітні технології та музейні новації розглянуто Н. Мартемяною (особливості організації культурно-освітньої діяльності музею) [66], Н. Капустіна (музейний фестивальний рух) [43], В. Банах (інтерактивні методи роботи сучасних музеїв) [13], О. Сулима (використання музейного простору у процесі створення духовно-інтелектуального середовища здобувачів вищої освіти).

В останнє десятиліття теоретичні та практичні аспекти музеології використані дослідниками як предмети численних дисертаційних розвідок. Так, лише на теренах України захищено понад 15 дисертаційних рукописів. Приміром:

– І. Пантелейчук (2006 р.), розглянувши процеси трансформації музею, як соціокультурного інституту, виявив вплив ідеологічних, економічних, політичних та соціокультурних чинників на розвиток музейних установ у сучасних умовах функціонування [81, с.5-15];

– В. Солодова (2006 р.) на основі матеріалів документальних колекцій фондів одеських музеїв (з 1825 р. по наш час) розроблено рекомендації,

спрямовані на доступність, збереження й популяризацію музейних колекцій в умовах глобалізаційного розвитку суспільства [103, с. 5-15];

– О. Мельниченко (2007 р.), досліджуючи музейну справу та пам'яткоохоронну діяльність на Черкащині у другій половині ХХ – початку ХХІ ст., проаналізувала специфіку й тенденції розвитку музейництва краю, а також основні напрями, форми та методи практичної роботи музейних установ у сучасних умовах господарювання [68, с. 5-15];

– О. Попова (2008 р.) на основі комплексного дослідження музейної справи Харківської губернії у 1864-1917 рр. висвітлила внесок земських установ у справу організації та подальшої діяльності українських музеїв, їх наукової та практичної роботи [86, с. 5-15];

– В. Корнієнко (2008 р.), на підставі одержаних результатів комплексного аналізу літератури та експедиційних досліджень, розкрив досвід пристосування пам'яток історії і культури національного значення, що у ХХІ ст. є туристичними об'єктами, розробив концепцію оптимальної форми перетворення складових історико-культурної спадщини на екскурсійні туристичні об'єкти з метою формування національної системи туристично-екскурсійних маршрутів [54, с. 5-15];

– Ю. Павленко (2008 р.), вивчаючи проблему використання музеїв педагогічного профілю у процесі підвищення ефективної підготовки педагогів та спираючись на данні проведеного експериментального дослідження, дійшла висновків про позитивний вплив на мотиваційну складову музейно-педагогічної компетенції майбутніх педагогів, що, у свою чергу, стало основою авторської системи підготовки здобувачів вищої освіти в сучасних умовах [80, с. 5-15];

– Н. Радченко (2008 р.), досліджувала фонди Луганського обласного краєзнавчого музею як джерело історії музейної справи Луганщини [93, с. 5-15];

– С. Руденко (2011 р.), вивчаючи місце музейної пам'ятки у системі історико-культурних цінностей, розробив періодизацію розвитку наукової думки щодо різних аспектів соціокультурної сутності музейних пам'яток,

запропонував новий підхід до класифікації матеріальних історико-культурних пам'яток та визначення їх соціокультурних функцій [95, с. 92-96].

Отже, за твердженням О. Климишиної, автором першої публікації з музейної справи є бельгійський лікар Квіккеберг. Але за його життя, у XVI ст. вона не знайшла належної підтримки та продовжувачів ідеї серед тогочасних науковців. Лише на початку XVIII ст., після оприлюднення наукового доробку К. Найкеліуса, почався період активного дослідження з метою виокремлення музеології як самостійної дисципліни, який сучасні теоретики-музеологи назвуть «передмузеологічною фазою».

Виконаний контент-аналіз став передумовою групування друкованої інформації за історичним хронотипом на чотири періоди: 1) імператорський період (XIX ст. - перша декада XX ст.); 2) радянсько-польський період (1920-1990 рр.); 3) перехідний період, пов'язаний з демократичними перетвореннями й утворенням незалежних держав (1991-2005 рр.); 4) інноваційний період, що динамічно розвивається під впливом швидкої інформатизації (з 2005 р. – по наш час).

Розвиток кожного із зазначених етапів супроводжувався політичним впливом та економічною залежністю від затвердженого вектору культурної політики. Якщо у другий період – період авторитарного устрою, науковці розглядали музей як наукову установу, то у час демократичних перетворень, у третьому періоді, вперше опубліковані наукові розвідки дослідників-новаторів, а у четвертому – наукові дослідження стосуються інформаційного, маркетингового, дозвіллевого та інших інноваційних аспектів.

РОЗДІЛ II. МУЗЕЙНА МЕРЕЖА РІВНЕНЩИНИ.

2.1. Музейна мережа краю у історичній ретроспективі

Основоположником музейництва на Рівненщині по праву вважається, політичний та громадський діяч, благодійник німецького походження – барон Ф. Штейнгель [24, с. 5]. Саме завдячуючи його фінансовій спроможності та високоморальним ідеалам освіченої й культурної людини XIX ст., що проявлялися у розумінні значущості збереження історичної пам'яті для науковців і спудейів (кінця XIX – початку XX ст.) та нащадків, бажанню представити громадськості історичні, культурні та етнографічні особливості волинської землі, у віці 26 років (1896 р.) ним відкрито перший, приватний музей у с. Городок (Рівненського р-ну, Рівненської обл.). Городоцький музей барона Ф. Штейнгеля (таку офіційну назву отримав музей під час свого відкриття), відкритий у листопаді 1896 р. став першою музейною установою не лише Рівненщині, а й на усіх українських землях .

Не маючи спеціальної (історичної, археологічної й архівістичної) освіти Ф. Штейнгель у процесі створення (мова йде про трирічний період, що передував відкриттю) та функціонування (1896-1915 рр.) музею, залучав тогочасних археологів й фахівців музейної справи. Мова йде про М. Біляшівського, який є автором ідеї створення музею та співробітником до 1900 р., постійним й чи не єдиним консультантом до фактичного припинення діяльності музею у 1912 р. А також про наукових консультантів у різні періоди, здебільшого на початковому періоді становлення музею до 1901 р. – А. Бикова, Ф. Вовка, А. Матвеева та В. Мошкова [12].

Завдячуючи багатогранній науковій й соціокультурній діяльності Ф. Штейнгеля, Городоцький музей із світського, яким він був на початковому – трирічному етапі створення, за перші п'ять років перетворився на наукову приватну установу археологічно-етнографічного спрямування.

За час функціонування (19 років від початку заснування) музей у Городку барона Ф. Штейнгеля підтримував роботу шести відділів:

- природничого (що вмщував колекції з мінералогії, геології, палеонтології, флори й фауни Волині);
- географічного (до колекції якого входили карти, плани місцевості, збірки історико-статистичних матеріалів щодо населених пунктів Волинської губернії, давні літописи й географічні акти, а також нотатки етнографів, зокрема й негативи фотографій, газетні статті, занотовані відомості про місцезнаходження різних пам'яток старовини Волині тощо);
- антропологічного (музейні експонати якого стосувалися документів із фізичних особливостей розвитку населення Волинської губернії до XX ст.);
- археологічного (до колекції якого увійшли предмети доісторичної та історичної археології, зокрема здобуті під час археологічних розкопок зразки будівельних матеріалів різних історичних періодів (епох), нумізматики й сфрагістики, а також предмети народного, волинського, побуту);
- етнографічного (експозиція якого включала як матеріальні джерела матеріальної культури життєдіяльності населення – мова йде про зразки місцевого одягу, взяття, прикрас, музичних інструментів, домашнього інвентарю й виробів народних умільців; так і здобутки нематеріальної, духовної культури – народні пісні й перекази, які були зібрані за допомогою новітньої для кінця XIX ст. техніки – фонографу. Першою, у липні 1989 р., Ф. Штейнгелем записана обжинкова пісня у виконанні жіночого гурту. Такі дії Ф. Штейнгеля як музейника, фактично відкрили «фонографічну еру» у музейництві. І на думку дослідників, зокрема Б. Луканюка та ін., барон Ф. Штейнгель став піонером фонографування народної музики. Впродовж перших років функціонування музею засновником зібрано 12 фонографічних записів із творами народного музичного мистецтва, що притаманне Волинському краю. Доробок Ф. Штейнгеля високо оцінений у колах тогочасних етнографів та фольклористів і робота щодо здобутку фонографічних записів тривала упродовж усього періоду функціонування музею) [24, с. 6-8].
- науково-дослідницького або бібліотеки, до фондів якої входили стародавні рукописні та друковані книги, а також наукова література з

окремих красзнавчих питань (мова йде про Волинезнавство) тогочасних вітчизняних й зарубіжних дослідників. Фонди бібліотеки налічували понад сто томів, які для зручності занесені у спеціальний каталог. Над каталогізацією бібліотеки музею, працював сам власник – барон Ф. Штейнгель. Основний принцип каталогізації – історичний, адже усе було поділено на три відділи – рукописи (інвентарні, метричні, родові, сімейні, судові книги, а також дипломи про дворянство, описи костюлів, храмів й парафій, а також рукописні матеріали археолога Я. Волошмнського, етнографа Я. Павловського та ін.), стародруки («Євангеліє» 1644 р., «Трефологій» 1632 р., «Апостол» 1654 р., «Мінея» 1676 р. та інші стародруки XVII-XVIII ст. друкарень Почаєва, Львова, Варшави) й друковані книги «пізнішого часу» у тому числі й місцева періодика: «Археологічний літопис Південної Росії», «Волинські губернські відомості», «Почаївський листок», «Волинь», «Відомості Кирило-Мефодіївського товариства», «Волинські єпархіальні відомості» та ін. Здійснюючи підбір літератури за основними науковими принципами формування музейної (наукової) бібліотеки Ф. Штейнгель брав консультації (шляхом листування) у провідних бібліотекарів Москви, Санкт-Петербурга, Києва, Житомира та Львова. Завдячуючи чому до Городка під час функціонування музею надходили провідні видання з музейної справи, археології, історії та етнографії Польщі та Російської імперії [12].

Вивчаючи наукові статті дослідників О. Булиги, І. Гуржій, А. Климчука, І. Кузьміної [56] та ін. щодо музейної діяльності Ф. Штейнгеля, можемо визначити принципи роботи успішної музейної установи кінця XIX – початку XX ст., а саме: 1. розуміння мети створення музею; 2. робота у команді фахівців у сфері музеєзнавства й археології; 3. вивчення досвіду діяльності аналогічних установ та постійне удосконалення форм і методів роботи; 4. належне фінансове забезпечення; 5. використання інноваційних методів роботи. Перші три принципи були частково описані вище. Щодо четвертого, то будучи приватним музеєм фінансування у повній мірі здійснювалося за кошт барона Ф. Штейнгеля, і згідно його записів становило

500 руб. на рік (у перші роки роботи музею). Розмір фінансових вливань позначався на науково-дослідницькій діяльності музейної установи. З наукових джерел (листи Ф. Штейнгеля товаришу й однодумцю М. Біляшівському; звіти роботи Городоцького музею барона Ф. Штейнгеля) дізнаємось про зменшення фінансування музею від 1902 р. й до фактичного припинення його діяльності у с. Городок у 1914 р. – негативно вплинуло на тенденцію збільшення музейних надходжень, кількість проведених археологічних досліджень й студентських практик.

П'ятим, із зазначених нами принципів, стало використання засновником інноваційних методів роботи. Інноваційним було використання фонографа (про який йшлося вище) у процесі збирання первинного музейного матеріалу для етнографічного відділу музею. Також новаторським слід визнати підхід Ф. Штейнгеля щодо меценатської діяльності зі сторони тогочасного наукового світу (науковців, здебільшого професорів вищих навчальних закладів) у ставленні до бібліотеки Городоцького музею: «Вчені, які бажають підтримати установу, можуть надсилати свої праці для поповнення її науково-дослідницького фонду» [56]. Серед таких «наукових меценатів» були С. Гамченко, О. Левицький, Ф. Леонтович, М. Теодорович. П. Тутківський та ін.

Відсутність підтримки з боку держави, військові дії, а з часом й зміна політичного устрою – усі ці чинники негативно позначились на діяльності Городоцького музею барона Ф. Штейнгеля – першої музейної установи Рівненщини, що ґрунтувалась на науковій основі. Нажаль, експозиція музею, яка за даними звітів засновника становила понад тисячу музейних експонатів й розміщувалась у п'яти спеціально обладнаних кімнатах маєтку барона Ф. Штейнгеля, практично не дійшла до наших днів (Ф. Штейнгель розіслав їх в університети Російської імперії, а також до Луцького, Володимирського та Острозького братств). У 1915 р. під час наступу німців, музей був частково евакуйований до Кубані, проте вивезеним музейним експонатам не судилося зберегтись – вони були спалені під час революції 1917 р. Така ж участь

чекала музейної колекції, вивезені до Києва. І лише невелика частина бібліотеки барона увійшла до фондів державного архіву Рівненської області та відділу бібліотечних зібрань й історичних колекцій Національної бібліотеки ім. В. Вернадського [12].

Досвід організації музеїв у Ф. Штейнгеля перейняв професор римського права В. Океанцький, який став фундатором Волинського музею при сільськогосподарському товаристві. Волинський музей повітового центру Рівне Волинської губернії офіційно відкрито у 1906 р. і за вісім років свого функціонування зусиллями фундатора та працівників створено п'ять відділів – археологічний, етнографічний, природничий, нумізматичний та науковий – бібліотека, до фондів якої входили старовинні книги, рукописи та гравюри. Детально музейне життя Рівненщини висвітлювалось на шпальтах місцевої преси (приміром, губернської газети «Жизнь Волыни»). Саме завдячуючи цій інформації у другій пол. ХХ ст. дослідники мали змогу відтворити «уявні» експозиції основних відділів музею, адже музей фундатора В. Океанцького також знищено у роки Першої світової війни [12].

Єдиною установою, що має понад сторічний досвід музейної діяльності, експозиція якої, хоча й частково, проте дійшла до наших днів є музей у м. Острозі.

Розуміючи цінність просвітницької й науково-краєзнавчої діяльності для розвитку краєзнавчого й наукового руху, у тому числі популяризації Острога, у тогочасних наукових колах, у 1909 р. ініційовано створення історичного (Острозького) музею місцевою інтелігенцією, що входила до Братства імені князів Острозьких.

У довоєнний період (до початку Першої світової війни) коштом острозької інтелігенції, народних пожертв та за різностороннього сприяння Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, імператорської Археологічної Комісії у Санкт-Петербурзі, тогочасних депутатів від Волині Державної думи частково відреставрований замок князів Острозьких у м. Острог та зібрані перші музейні експонати –

здебільшого збірки стародруків рукописних книг, архівних документів та інших старожитностей наукового спрямування. По завершенню першого етапу реставраційних робіт 1913 р. у приміщенні мурованої Вежі Острозького замку (роботи проводив архітектор В. Леонтович, а науковим консультантом залучено П. Покришкіна) почала роботу бібліотека музею. Робота із зібрання друкованих й рукописних старожитностей почалась відразу після прийняття рішення щодо створення музею (1909 р.). Проте, початок у 1914 р. Першої світової війни «зірвав» плани п'ятирічної витримки представників Братства імені князів Острозьких відкрити у відреставрованих й відремонтованих приміщеннях замку історичний музей. Саме тому офіційне відкриття цього Музею відбулось наприкінці літа 1916 р. [11].

Першим керівником і хранителем (зберігачем фондів) музею, експозиція якого складалася з колекції братського давньосховища, призначено уродженця с. Понебель Ровенського повіту Волинської губернії церковно-громадського і освітнього діяча кінця XIX – першої половини XX ст. М. Тучемського. Завдячуючи його активній громадській позиції та просвітницькій діяльності, збережено унікальні речові, писемні й архітектурні пам'ятки доби князів Острозьких та продовжено славетні основи музейництва, розпочаті Ф. Штейнгелем й В. Океанцьким на теренах краю. Він перебував на посаді завідувача музею до початку «радянського періоду», представниками якого і був усунутий від керівництва Острозьким історичним музеєм [71].

Особливої уваги заслуговує робота щодо організації та розвитку музейництва на теренах Острожчини, проведена Й. Новицьким і М. Струменським – членів Острозького комітету охорони пам'яток історії і мистецтва. Так, завдячуючи зусиллям вченого археолога (авт. звання, що присуджувалось дипломованому випускнику вищого навчального закладу Російської імперії початку XX ст.) – дипломованого випускника (1916 р.) археологічного відділення Московського археологічного інституту ім. Миколи II – Й. Новицького, Острозький музей поповнився сотнями

музейними експонатами і відтак фактичний музейний фонд 1919-1920 рр. підтвердив свій «плановий статус» історичного музею (до 1919 р. музей мав статус клерикального музею Братства).

Внесок музейного працівника 1910-х років та вплив краєзнавця М. Струменського на діяльність музейної установи був дещо інший, не менш важливий – збір, дослідження, систематизація зібраних архівних матеріалів й музейних колекцій за всебічної підтримки першого хранителя музею – М. Тучемського [71, с. 150-151]. У роки української революції М. Струменський є активним працівником Острозького повітового комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини. Саме за його безпосередньої участі врятовано від загибелі цінні архівні й книжкові зібрання, історичні й мистецькі колекції з замків, маєтків, монастирів, установ Острога, Дерманя, Межиріча, Новомалина, Плужного, Славути та ін. Після 1920 р., як і інші діячі Братства імені князів Острозьких, М. Струменський, усунутий від музейної роботи новою польською адміністрацією.

Діяльність музею в Острозі у 1919-1920 рр. пов'язана з революційним комітетом, створеним у місті. Так, саме за наказом новоствореного Тимчасового повітового комітету з охорони пам'яток мистецтва та старовини під очільництвом Й. Новицького були зареєстровані усі старовинні пам'ятки архітектури й мистецтва Острозького повіту, зроблені фотографії, виконаний документальний опис існуючих пам'яток, у якому детально та науково обґрунтовано зазначено стан, і, у разі необхідності, рекомендації щодо ліквідації причин руйнування. Паралельно місцевими органами управління ухвалювалися рішення щодо придбання пам'яток старовини й мистецтва, що мали музейну цінність, а також тих пам'яток, яким загрожувало руйнування (або загибель). Відтак музейна установа стала своєрідною «лабораторією», у який, завдячуючи зусиллям професіоналів музейної справи (шести штатних працівників) та активістів, функціонував музей, архів, бібліотека. Саме у той період до музейної колекції передано 577

експонатів – книги, картини, бронзові й фарфорові вироби, гравюри та інші старовинні речі, що мали історичну та художню цінність [71, с. 103].

У міжвоєнний період (1920-1930 рр.), перебуваючи у складі Польських земель, Братство імені князів Острозьких усунуто від керівництва історичним музеєм, тому переформатувало свою діяльність у напрямку храмового керування Богоявленським собором м. Острога. Управління музеєм, за наказом Уряду, перейшло до державного куратора, а згодом, за сприяння «Товариства друзів Музею імені князів Острозьких», – до міського магістрату. Той період негативно позначився на усій діяльності музею: проведення наукової роботи (наукові розвідки, робота над розширенням музейного й бібліотечного каталогів, збір та акумулювання інформації тощо) була призупинена, експозиційна діяльність теж зазнала деградації – за розпорядженням воєводської адміністрації частина музейної колекції, що експонувалася у виставкових залах Острозького музею, була вивезена до Луцька, а відтак для музею – назавжди втрачена.

Позитивні зміни відбулися у 1938 р. Саме тоді музей передано під керівництво Острозького відділення Польського краєзнавчого товариства, до складу якого входили провідні педагоги міста під очільництвом магістра М.Єсьмана. За два роки такого управління значно збільшився інтерес освітян до краєзнавства – вчителі залучали учнів до самостійної роботи й проведення досліджень краєзнавчого спрямування, використовуючи фонди музею. Завдячуючи зусиллям освітян налагоджено випуск «власної» (місцевої) краєзнавчої періодики та ілюстрованого путівника по Острогу. Упорядником першої впорядкованої Острозької збірки, надрукованої наприкінці 30-х років минулого століття, став археолог та музейник Я. Фітцке [11].

У Рівному в роки Першої світової війни єдиний музей, створений В. Океанцьким при сільськогосподарському товаристві, припинив своє функціонування (однією з причин дослідники вважають передчасну загибель засновника).

Упродовж 20-30-х років ХХ ст., завдячуючи зусиллям місцевої інтелігенції та активістам, у Рівному створено природничий музей. Слід зазначити, що природничий музей міста створено на зразок подібних міських музейних установ Львова, Кракова, Варшави та ін. культурних центрів Другої Речі Посполитої (1918-1938 рр.).

У середині 1930-х років за ініціативи представників торгово-промислової палати Любліна та підтримці міської влади й тогочасних представників (власників) промислових підприємств краю відкрито господарський музей Волині. Експозиція музею відображала особливості побутової культури краю, саме тому й була названа – «господарське життя». До музейних експонатів господарського музею увійшла незначна кількість експонатів музеїв, що функціонували на теренах міста [12].

Нова сторінка в історії музейництва на Рівненщині пов'язана з радянським періодом. До 1939 р. на теренах краю функціонувало дві музейні установи у Рівному й Острозі, діяльність яких забезпечувалася за рахунок міської влади та місцевої інтелігенції. Проте, після входження західноукраїнських земель до складу СРСР, практично відразу – у 1940 р. на базі «Господарського музею Волині» відкрито перший державний історико-краєзнавчий музей (мова йде про КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей» Рівненської облради (повна юридична назва закладу сьогодні), а на основі громадського музею в Острозі – Острозький державний історичний музей [24, с. 7-8]. Отримавши статус державних музеїв, установи отримали й «фінансовий захист» у формі державного фінансування. Саме завдячуючи цьому статусу у нелегкі роки становлення музейництва на Рівненщині першої половини ХХ ст., вдалось зберегти чимало безцінних музейних експонатів й налагодити дієвий музейний механізм, що діє й понині.

У перші роки функціонування у рівненському музеї працювало шість штатних працівників, з яких чотири – належали до адміністративно-господарського персоналу. Незважаючи на невеликий кількісний склад, музейними працівниками під керівництвом І. Дубовського, створено та

забезпечено функціонування трьох відділів – відділу історії, природничого відділу та відділу антирелігійної пропаганди [12].

З літа 1940 р. науковими співробітниками (В. Кучинським, Ю. Шумовським та Й. Панек) історико-краєзнавчого музею м. Рівного, з метою поповнення музейної колекції, проведено чимало експедицій – природничого, етнографічного та археологічного спрямування, в результаті яких музей отримав безцінні експонати – книги, предмети інтер'єру (меблі), посуд, картини, колекції скульптур (скульптора Т.-О. Сосновського), а також описи майна з колишніх панських маєтків у Шпанові, Мізочі, Дермані, Деражному, Новомалині та ін.

У 1940-1944 рр. здійснено інвентаризацію музейної колекції (898 експонатів та 14580 книг), забезпечено роботу п'яти відділів (археологічного, етнографічного, історико-мистецького, геологічного та відділу антирелігійної пропаганди), активізовано експозиційно-виставкову роботу.

Активну роботу здійснювали й штатні працівники історичного музею Острога (який у 1950 р. був перепрофільований на краєзнавчий) – М. Струменський та Й. Новицький. Завдячуючи їх зусиллям у повоєнне десятиліття врятовано чимало музейних експонатів, проте до деяких архітектурних пам'яток Острожчини (деякі храмові будівлі, що використовувались не за призначенням; квартали й вулички давньої забудови; міське польське та єврейські кладовища та ін.) доля була менш прихильною – вони зазнали руйнації та не дійшли до наших днів.

Науково-методична робота міських краєзнавчих музеїв Рівного та Острога, розпочата у 1944 р. сприяла розвитку не лише окремо взятої музейної установи, а й усього музейництва краю, адже наукові співробітники музеїв долучалися здебільшого як консультанти в організаційний процес створення шкільних, сільських та районних музеїв. Так, у 1951 р. у с. Вілія Острозького району відкрився державний, літературно-меморіальний музей М. Островського; на громадських засадах у центральній частині міста

Дубровиця (у 1957 р.) організовано діяльність Дубровицького музею збройного повстання 1917 р.

Культурне піднесення радянського періоду 1960-х років супроводжувалось відкриттям музейних установ практично у всіх районах (районних центрах) Рівненської області, а саме:

– у 1960 р. розпочав роботу Дубенський краєзнавчий музей у приміщенні Дубенського замкового комплексу;

– у 1961 р. – Степанський історичний музей, що став філією обласного історико-краєзнавчого музею;

– у 1966 р. філією обласного краєзнавчого музею офіційно визнано музейний комплекс у с. Пляшева Радивилівського р-ну, розміщений на місці Берестецької битви (1651 р.) – сучасний музейний комплекс «Козацькі могили»;

– у 1969 р. розпочав діяти народний музей у м. Володимирець під головуванням В. Бадовського, до складу громадської музейної ради увійшли 24 шанованих у місті особи [12].

Позитивна тенденція щодо створення й інтенсивного розвитку музейних закладів на теренах краю продовжилась у 1970-1980-х роках. Саме тоді у кожному районному центрі відкрито філії Рівненського державного краєзнавчого музею:

– 1974 р. відкрито філію обласного музею у м. Сарни – Сарненський краєзнавчий музей. Згодом – у 1978 р. до експозиційної колекції музею увійшли експонати етнографічного спрямування, розміщені на території музею «просто неба». Таким чином зроблені перші кроки до формування відомого у музейних колах унікального музею-скансена. У 1989 р., під впливом розширення етнографічної експозиції, профіль музею змінений на «історико-етнографічний» [10];

– 1976 р., як відділ обласного музею у смт. Млинів засновано Млинівський краєзнавчий музей, що 1992 р. набув статусу районної музейної установи краю [8];

– 1978 р. Радивилівський краєзнавчий музей створений за підтримки співробітників обласного краєзнавчого музею як структурний підрозділ у м. Радивиліві. Через 11 років плідної роботи уповноваженими представниками районної ради прийнято рішення про створення на його основі районного історичного музею (1989 р.) [9];

– 1979 р. зусиллями місцевої громади створено громадський музей у м. Костопіль, працівники якого разом із громадськими активістами й представниками тогочасної місцевої інтелігенції налагодили роботу зі збиранням матеріалів, що мають історичну й культурну цінність, а також матеріальних предметів історії, природи й етнографії Костопільщини. Лише у перші роки становлення незалежності України – у 1992 р., музейний заклад визнано офіційною державною установою районного підпорядкування, а відтак і фінансування [26, с. 13];

– у 1979 р. рішенням Міністерства культури України розпочато створення ще однієї філії Рівненського обласного краєзнавчого музею – Березнівського державного краєзнавчого музею. За два роки міністерське рішення реалізовано, й у 1981 р. відбулось урочисте відкриття музейної установи, що розмістилась у архітектурній пам'ятці початку ХХ ст. – будинку польського поміщика М. Малинського;

– у 1985 р. музей книги та друкарства відкрито як відділ Острозького краєзнавчого музею за рішенням (наказом) Міністерства культури УРСР за кошт учасників Товариства любителів книги, що функціонувало у радянський час [11];

– у 1989 р. змінено профіль районного музею смт. Сарни – з краєзнавчого на історико-етнографічний. Активна робота працівників щодо збору та збереження музейних експонатів етнографічного спрямування, а також формування великогабаритної (архітектурної) експозиції на відкритому майданчику музею стали основою створення унікального музею-скансену. Сьогодні у музеї діють п'ять відділів, проте «візитівкою» закладу є так званий «відкритий майданчик», на якому розміщено шість архітектурних

форм, характерних для Волинського Полісся XVIII-XIX ст., а саме: хатина селянина-бідняка, садиба селянина середніх статків, вітряний млин (кінець XIX ст.), кузня, капличка (середина XVIII ст.) та символічний цвинтар з автентичними кам'яними пам'ятниками. Завдячуючи відданій роботі працівників музею, музейні колекції поповнились автентичним одягом, предметами побуту, а також експонатами, що розповідають про ремесла й промисли (лозоплетіння, бондарство, ткацтво, гончарство, ковальства та ін.) корінного населення Волинського Полісся XVIII-XIX ст. [10].

В обласному центрі 1974 р. розпочав роботу музей Героя Радянського Союзу – М. Кузнецова (функціонував до 1991 р.). У стінах Свято-Воскресенського собору функціонував до 1989 р. музей історії, релігії та атеїзму [12].

У 70-80-х роках XX ст. широкого розповсюдження набули шкільні музеї. Керівництво шкільними музеями (зокрема й музейними кімнатами) здебільшого здійснювали представники дирекції або вчителі історії, географії й біології. Цей етап можна визнати початковим етапом у шкільному музейництві краю, успішно продовжений і у XXI ст. Відтак під ідеологічним впливом правлячої політичної еліти у 1940-1990 рр. відбулось становлення музеїв краю як наукових, а згодом й дослідних установ.

Новий віток історії України, що розпочався у 1991 р., відобразився на усіх культурних процесах країни, мав вплив й на діяльність музейних установ, створених у радянський час. Переважна більшість районних музеїв краєзнавчого й історичного спрямування, зокрема й обласний музей, збережено. Проте музеї, створені з метою ідеологічної пропаганди (мова йде про музей М. Кузнецова; музей історії, релігії та атеїзму і т.і) припинили своє функціонування.

В останнє десятиріччя XX ст. відбулась тенденція щодо збільшення громадських музеїв, створених при:

– вищих навчальних закладах («Музей миру» та зоологічний музей «Кунсткамера природи», створені при приватному вищому навчальному

закладі МЕГУ ім. С. Дем'янчука; «Музей першого Президента України – Л. Кравчука», що функціонує у стінах Економіко-правового коледжу м. Рівне; «Музей історії НУВГП» при Національному університеті водного господарства та природокористування; «Музей історії Острозької академії», що діє при однойменному Національному університеті; музей фольклорного ансамблю «Горина», що функціонує при Інституті мистецтв РДГУ та ін.);

– підприємствах й установах різного профілю (музей Рівненської обласної лікарні та ін.);

– культурно-дозвілєвих закладах (музей ПДМ та ін.) тощо.

Початок ХХІ ст. також відзначено декількома знаковими подіями у музейному житті краю, серед яких відкриття:

– Корецького районного історичного музею у м. Корець, 2000 р. [7];

– Зарічненського районного краєзнавчого музею у смт. Зарічне (в основу початкового музейного фонду покладено музейні експонати колишнього музею партизанської слави с. Дібрівськ Зарічненського р-ну), 2001 р.;

– структурного підрозділу Володимирецького районного краєзнавчого музею у с. Городець – «Поліський літературний музей», 2005 р.;

– літературного музею У.Самчука (сектору РОКМ), 2007 р. [12];

– відокремленого відділу РОКМ – «Музей бурштину» на базі Рівненської фабрики держпідприємства «Бурштин України», 2010 р. [12];

– відділу Володимирецького історичного музею – музей «Історії вузькоколійної залізниці Поліського краю», розташованого на залізничній станції «Антонівка» вузькоколійної залізничної дороги Антонівка-Зарічне розпочав роботу влітку 2010 р. [4];

– відокремленого відділу Дубровицького історико-етнографічного музею у с. Крупове (Дубровицького району) – «Серпанкове розмаїття». Усі музейні експонати зібрано з приватних колекцій народних майстринь О. Придюк, У. Кот, Н. Дем'янець та ін. [4]. Основною ідеєю та метою створення цього музею – збереження унікальної технології виготовлення «серпанкового полотна» й автентичного поліського серпанкового костюму (сорочки). Проте,

окрім «серпанкового полотна» у музеї представлено колекцію рушників та автентичного ткацького знаряддя. Сьогодні об'єднаними зусиллями музейних працівників (музейних установ Рівного, Сарн та Дубровиці) й працівників держапарату управління культури, «серпанкове полотно» віднесено до об'єктів нематеріальної спадщини краю;

– музейного комплексу у с. Пересопниця, приурочене до 450-ліття від часу створення «Євангелія» («Культурно-археологічний центр», що об'єднав декілька музейних комплексів), 2011 р.;

– приватний музей арт-галерея ім. Георгія Косміаді, відкритий на кошт доньки митця – Н. Косміаді у травні 2017 р.;

– аптеку-музей, березень 2020 р. та ін.

За даними звітів управління культури і туризму РОДА, окрім тринадцяти державних, на теренах краю працює 194 громадські музеї, з яких 24 за високопрофесійну діяльність отримали статус «Народного» [71, с. 5].

Отже, сьогодні музейна мережа Рівненщини являє собою розгалужену систему державних, громадських та приватних музейних установ, кількість яких щороку зростає, і відповідно збільшується й кількісно-якісний склад музейних експонатів, що становлять музейний фонд. Такий розвиток можна визнати позитивним, адже історія становлення й розвитку музейництва краю налічує лише 115 років і почалась у 1906 р. з офіційного відкриття першого приватного музею – Городоцького музею барона Ф. Штейнгеля. Музейний досвід з часом перейняли фундатор Волинського музею при сільськогосподарському товаристві професор В. Океанцький та члени Братства імені князів Острозьких (м. Острог), зусиллями яких 1916 р. відкрито історичній музей у відремонтованих приміщеннях замку. Політичні зміни, що відбулись після 1917 р. змінили вектор розвитку музейництва на Рівненщині. Єдиний з трьох функціонуючих на початку ХХ ст. музеїв – музей в Острозі, продовжив своє функціонування.

Історичні зміни після вступу у дію основних положень Ризького договору (1921 р.) суттєво вплинули на усі напрями суспільного життя. Нова

культурна парадигма правлячої політичної еліти Радянського Союзу сприяла розвитку музейництва не лише в обласному центрі, а й на периферії. Тому у 60-ті роки ХХ ст. відкрито 12 районних музейних установ, більшість з яких набули статусу науково-дослідних установ. Позитивна тенденція розвитку була призупинена у 90-ті роки минулого століття, проте початок нового тисячоліття відзначено знаковими подіями у музейному житті краю – відкриттям 9 державних та майже ста громадських музеїв, з яких 24 за високопрофесійну діяльність отримали статус «Народного музею».

2.2. Культурний потенціал музеїв Рівненщини

Музеї, від початку їх створення й до сьогодні, сприяли розвитку культури, адже саме у цих установах зберігаються об'єкти й предмети, що є культурною спадщиною. Відтак, на рівні з мовою, історією, територіальною ознакою музейні установи відіграють вагомую роль у формуванні культурної ідентичності України і сприяють суспільному розвитку виконуючи функцію збереження, документування історичко-культурних процесів та явищ, соціалізації.

Музейна мережа Рівненщини, до структури якої увійшли музейні заповідники, замкові комплекси, громадські й приватні музеї, є унікальною й цілісною системою, що постійно розвивається. Використовуючи функціональний підхід, розглянемо культурний потенціал музейної мережі краю у ХХІ ст.

Як уже зазначалося, на Рівненщині функціонує тринадцять державних та понад 150 громадських музеїв. Не залежно від форми власності, усі вони створені з метою збереження об'єктів культурної спадщини краю та її передачі майбутнім поколінням. Ця функція, функція збереження пів яток культури, реалізується від періоду формування перших музеїв на теренах краю, одним з яких є Острозький музей (у 1981 р. надано статус Державного історико-культурного заповідника м. Острога). Фонди музею налічують понад 65 тис. од., з яких 29 054 – речових, 2 846 – образотворчих, 885 –

декоративно-ужиткових, 23 249 – писемних пам'яток культури [30, с. 212]. Лише експозиція (24 тематичні експозиційні відділи, у тому числі дві діорами) музею книги та друкарства розміщена у чотирьох залах загальною площею 400 м².

Унікальною є колекція книг музею, формування якої має сторічну історію, адже започатковано місцевою інтелігенцією – представниками Братства імені князів Острозьких на початку ХХ ст. Фонди музею друкарства та книги, що входить до структури Державного історико-культурного заповідника м. Острога, нараховують майже три тисяч експонатів, лєвова (практично половина) частина з яких – рукописи, виконані кирилицею та західноєвропейські стародруки ХVІ- ХVІІІ ст. Так, відвідувачі можуть побачити Інкунабулу «Coniurationes demonum» (кінець ХV ст.), стародрук – біографію папи Римського Григорія ІХ – «Декреталії» (початок ХVІ ст.); Острозьку Біблію (друга пол. ХVІ ст.); стародруки «Апостол» (ХVІ ст.), «Служебник» (ХVІІ ст.), «Чотириєвангеліє» (ХVІІ ст.), «Євангліє-Апракос» (рукопис ХVІ ст.); першодрукований Псалтир (друга пол. ХVІ ст.); працю італійського гуманіста Бартоломео Платіні (ХVІІ ст.); молитовник «Бревіарій хорватський», виконаний глаголичним шрифтом (друга пол. ХVІ ст.); збірник лекцій з риторики і філософії авторства невідомого спудея Києво-Могилянської академії (кінець ХVІІ ст.); книгу церковних пісень «Октоїх» (ХVІІ ст.); перше прижиттєве видання І. Котляревського «Енеїда» (кінець ХVІІІ ст.); першу фундаментальну працю з історії українських земель Й.-Х. Енгеля – «Історія України та українських козаків» (кінець ХVІІІ ст.); рукописний Коран (початок ХІХ ст.) та ін. [11].

Унікальні друковані музейні експонати працівниками музейної установи розподілено на вісім колекцій:

1) колекцію (понад 1100 од.), релігійної та світської тематики, західноєвропейських стародруків ХVІ–ХVІІ ст. відомих тогочасних друкарень, що працювали на території сучасної Німеччини, Італії, Англії,

Швейцарії, Польщі, Франції, Литви, Австрії, Білорусії, Чехії, Угорщини та Нідерландів;

2) колекцію (понад 350 експонатів) теологічних кириличних стародруків XVI – початку XIX ст. провідних тогочасних друкарень Острога, Львова, Києва, Новгород-Сіверського, Чернігова, Бердичева та Славути.

3) колекцію букварів (понад 750 експонатів) від початку XVIII. до XXI ст.

4) колекцію творів Т. Шевченка «Кобзар» (понад 100 примірників) включаючи перше, празьке, безцензурне видання другої пол. XIX ст.;

5) колекцію Біблій (понад 100 різноманітних видань – різних періодів надрукованих різними мовами, зокрема й унікальний – перший переклад Святого Письма на німецьку мову, автором якого був М. Лютер);

6) колекцію краєзнавчої літератури XX – XXI ст.;

7) колекцію прижиттєвих видань класиків української літератури 20-30 років XX ст.;

8) колекцію збірок екслібрисів та оригінальних видань книжкової графіки [11].

Колекція стародруків й унікальних друкованих видань XIX – початку XX ст. Острозького музею друкарства є найбільшою на теренах Рівненщини, проте й інші державні музейні установи мають експозиції, що популяризують культуру читання, вказуючи на його прадавню історію. Мова йде про:

– колекцію стародруків XVII ст. Млинського та Березнівського краєзнавчих музеїв;

– обласний краєзнавчий музей, до фондів якого увійшли понад 20 од. стародруків (XVII – XVIII ст.), експозиція якого розміщена у виставковій залі старожитностей [12]; понад 100 од. друкованих видань першої пол. XX ст. є частиною експозицій «Життя та творчість В.Г. Короленка», «Волинські шляхи Т.Г. Шевченка та Лесі України», «Старе Рівне» та ін. [12]; частина бібліотеки князів Любомирських майже 400 книг (XVIII – початок XX ст.). Слід зазначити, що бібліотека князів не досліджувалась науковцями та не експонується у виставкових залах музею, а зберігається у фондах [85, с. 151];

– сектор обласного краєзнавчого музею – Літературний музей ім. У. Самчука, в якому зосереджено рукописи й прижиттєві видання видатного українського письменника, уродженця Рівненщини – У. Самчука [12];

– музей української Першокниги Пересопницького Євангелія, що функціонує при Культурно-археологічному центрі «Пересопниця», в якому розміщено унікальний експонат – рукописна пам'ятка староукраїнської мови і мистецтва і є шедевром української культури середини XVII ст., створеного на теренах Волині (Свято-Троїцький монастир с. Заслав та Пересопницький монастир у однойменному с. Пересопниця). В експозиційній залі музею відвідувачі мають можливість побачити факсимільну копію видання, подаровану у день відкриття музейного комплексу у 2011 р. Президентом України – В. Януковичем, а сам рукопис зберігається у фондах Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського.

Щорічно, лише з музейною колекцією Острозького музею книги, ознайомлюється понад 30 тис. відвідувачів, а працівники музейних установ краю з метою популяризації виконують не лише науково-фондову, а й науково-освітню функції, оновлюючи базовий цикл екскурсій (тематичних та оглядових) шляхом розробки адаптивних екскурсій та пересувних виставок для різновікових категорій відвідувачів [11].

Музеї Рівненщини здебільшого є краєзнавчими (обласний, а також музеї, створені у районних центрах – м. Сарни, смт. Млинів, м. Радивилів, м. Березне, м. Костополь). Відповідно до офіційного найменування установи відразу простежується профіль закладу. У краєзнавчих музеях краю, завдячуючи багаторічній праці наукових співробітників, зібрано унікальні краєзнавчі колекції.

Музейні фонди природничого спрямування, завдячуючи яким, відвідувачі дізнаються про природу й природні ресурси краю (корисні копалини, тваринні і рослинні світи, водні ресурси) у історичному зрізі. Відтак мають можливість здійснити порівняльний аналіз впливу людини на зміну природного середовища краю за певний історичний період. До

музейної колекції КЗ «РОКМ» увійшли багаторічні зібрання вчених (зоологів, ботаніків та ін.), які в рамках своїх наукових досліджень формували авторські колекції. Однією з таких є колекція проф. Авдеева – колекція пейзажних яшм та ін. Також унікальною є зоологічна колекція, що налічує понад 2,5 тис. екземплярів комах та морських мешканців біолога Р. Шикучи (викладача приватного ЗВО «МЕГУ» ім. С. Дем'янчука). Ця колекція є базою приватного зоологічного музею «Кунсткамера природи» приватного ВНЗ МЕГУ ім. С. Дем'янчука, який, у свою чергу, є місцем проведення занять з біології та зоології для студентів [4].

До фондів художніх відділів державних музеїв увійшли унікальні колекції пам'яток матеріальної і духовної культури краю, що мають мистецьку цінність. Справжньою «перлиною» краю є колекція ікон XVI–XVIII ст. (іконопису), зібрана науковими музейними співробітниками Рівненського та Острозького музеїв на краєзнавчих експедиціях 1972-1996 рр. та відреставрована реставраторами Львівської філії Українського науково-дослідного реставраційного центру.

Ідея створення в обласному музеї постійно діючої експозиції «Наша духовна спадщина» (1991 р.) та «Народна ікона Волині XVII–XVIII ст.» (1993 р.) належить старшому науковому співробітнику художнього відділу РОКМ В. Луцу, який також став дизайнером зазначених проєктів [12].

В експозиційній залі художнього відділу Острозького краєзнавчого музею, що діє при Державному історико-культурному заповіднику м. Острога, створено постійно діючу експозицію «Острозька живописна школа» до колекції якої увійшли ікони, скульптури, живопис, у тому числі портретний та сюжетний, здебільшого доби князів Острозьких XVII – початку XX ст.

Також шедеври світового рівня – твори станкового живопису (XVIII-XIX ст.) відомого скульптора українського походження, уродженця Острожчини – Т.-О. Сосновського представлено в експозиційних залах КЗ «РОКМ» РОР (8 робіт) та Острозького краєзнавчого музею (4 роботи).

Твори мистецтва, що увійшли до музейних фондів і створені на теренах краю, або придбані колишніми заможними городянами (тобто належали до приватних колекцій кінця XVIII – початку XX ст.) вказують на високий рівень культури заможних верств населення, що проживали на Рівненщині у XVIII. – початку XX ст. [12].

Унікальні твори живопису, що увійшли до музейних фондів, сьогодні є малодослідженими у наукових колах, можливо саме тому експозиції Рівненського та Острозького краєзнавчих музеїв щороку привертають увагу значної кількості відвідувачів, переважна більшість з яких студенти та науково-педагогічні працівники. Завдячуючи роботі музейників (зібрання, реставраційні роботи, створення музейної експозиції, фахова розповідь екскурсовода) відвідувачі мають можливість отримати унікальні відомості й наочно побачити шедеври української культури XVII–XVIII ст., створені на Рівненщині (здебільшого це представники острозької іконописної майстерні першої пол. XVIII ст.).

Під час екскурсій відвідувачі дізнаються про характерні риси, сюжетні лінії й тематику художніх творів, генетичний зв'язок твору з обрядами та звичаями, семантичні й художні особливості професійного та народного іконопису [11-12].

Дирекцією обласного музею, за державної підтримки (здебільшого фінансової) починаючи з 1960-х років на постійній основі створюються археологічні експедиції з метою детального вивчення історії краю використовуючи достовірні дані, отримані на основі артефактів з місць проведення археологічних розкопок. Багаторічна і плідна робота істориків і археологів, що досліджували рівненський край, збагатили фонди місцевих музеїв. Знахідки археологічних експедицій І. Свешнікова, Б. Прищепи, А. Бардецького, О. Войтюка, А. Войтюка, Д. Козака, Ю. Нікольченка, В. Ткача, М. Пелещишина, Р. Чайки, В. Терського, В. Чекуркова, О. Позіховського, В. Самолюка та ін. археологів становлять основу експозиційних відділів історії та краєзнавства Рівненського обласного, Радивлівського краєзнавчих музеїв

та Острозького історичного музею, музейного комплексу «Козацьки могили» (с. Пляшева), Культурно-археологічного центру (с. Пересопниця) та Дубенського національного історико-культурного заповідника.

Десятки археологічних розвідок (експедицій) І. Свешнікова, що проводились під його керівництвом упродовж 45 років дали можливість обстежити 50 середньовічних поселень та 9 городищ у середній течії річки Горинь. Усі розкопки здійснювались практично по всій території Рівненської області (у Гощі, Горбові, Горбакові, Грабові, Стеблівці, Жорнові, Злазному, Малому Мидську, Пляшеві, Хотирні, Дубні; були досліджені культурні шари літописної Дубровиці) [23, с. 12-13].

Наукові розвідки І. Свешнікова присвячені вивченню широкого діапазону історичних питань, зокрема:

- вивченню історії та особливостей культури населення Волині кам'яної й бронзової доби;
- відкриття городоцько-здовбицької культури;
- вивчення культури кулястих амфор шнурової кераміки на волинських землях;
- дослідження території масштабної середньовічної битви – битви під Берестечком, використовуючи інноваційні археологічні методи;
- нумізматичні питання XVII–XVIII ст. (країн Західної Європи та українських земель) [23, с. 13].

Знахідки археологічних експедицій під керівництвом І. Свешнікова стали основою музейного фонду музейного комплексу «Козацьки могили» (с. Пляшева), адже місце розташування музею є місцем поля козацької битви під Берестечком улітку 1651 р. Уперше в історії археології видатному археологу вдалось отримати унікальні відомості щодо оснащення козаків у XVII ст. Мова йде про холодну (келепи – невеликі сокири; шаблі польсько-угорського, гусарського, польського стилю виконання; списи; лук і стріли, тощо) та вогнепальну (мушкети, карабіни, аркебузи, бандолети голландської, польської, московської та французької роботи) зброю, а також предмети

одягу й інші матеріальні предмети, що відображають культуру українських земель населення першої пол. XVII ст.

Багатотисячні археологічні знахідки експедицій 1960-1995 рр. під керівництвом І. Свешнікова терміново потребували консервації та реставрації. Враховуючи перепони, що трапляються на цьому шляху – тривалість виконання робіт, високий ступінь ризику помилки реставраторів, відсутність великої кількості високопрофесійних реставраторів для швидкого виконання робіт та інші бюрократичні бар'єри, І. Свешніковим за короткий термін часу розроблено авторську методичку реставрації та консервації виробів із шкіри та дерева. Універсальність реставраційно-консервативної методики вражає – вона є доступною й високоефективною та водночас дозволяє виконувати реставраційні роботи оперативно на високому науково-професійному рівні. Артефакти не втрачають початкового вигляду (відразу після розкопок) та зберігають необхідний фізичний стан. Така методика допомогла зберегти артефакти здобутків матеріальної культури різних суспільних груп населення першої пол. XVII ст. – господарські вироби, монети, прикраси, озброєння, одяг та взуття [23, с. 12].

Завдячуючи інноваційному підходу І. Свешнікова речі побуту, озброєння і обладунки українських козаків й селян становлять основу унікальної експозиції Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» (с. Пляшева Радивилівського району Рівненської обл.).

Починаючи з 1980 р. і донині активно проводить наукову й археологічну роботу відомий рівненський дослідник Б. Прищеп. Ним проведено розвідкові роботи – археологічні розкопки низки середньовічних поселень Рівненщини (багатошарове поселення у м. Рівне, містах Острог, Корець, Дубно, с. Пересопниця та ін.), у результаті досліджень культурних шарів отримано чимало артефактів матеріальної культури населення починаючи з X ст. Отримані відомості з місць проведення археологічних робіт – детальні описи культурного нашарування з характеристикою кожного артефакту, графічне зображення й описи городищ тощо, покладені в основу

експозицій краєзнавчих й історичних музеїв краю, а саме: «Старе Рівне», «Край в давнину», «Край в період середньовіччя», «Край в XIV – перша половина XVII ст.», «Край в XVII ст. Берестецька битва 1651 р.» (РОКМ); «Дописемна історія краю», «Острог в часи Київської Русі та перша письмова згадка», «Острог за часів князів Острозьких», «Постійна нумізматична виставка» (краєзнавчий музей Державного історико-культурного заповідника міста Острога); «Каземати», «Нетлінна пам'ять віків», «Карбована історія», «Щит і меч землі Дубенської» (Дубенський історико-культурний заповідник), «Берестецька битва», «Радивилів – заснування та розвиток», «Побут українського народу» (Радивилівський районний історичний музей); «З глибини століть» (Костопільський районний краєзнавчий музей); «Колекція нумізматики», «Археологія» (Корецького районного історичного музею); «Млинівщина в давнину» (Млинівський районний краєзнавчий музей); «Березнівщина в далекому минулому» (Березнівський районний краєзнавчий музей); «Археологічні пам'ятки міста та району», «Історія давнього міста» (Дубровицький історико-етнографічний музей); значна частина виставкової музейної експозиції Степанського історичного, Володимирецького краєзнавчого, Млинівського краєзнавчого районних музеїв, Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» та Культурно-археологічного центру «Пересопниця» [89, с. 168-171].

Завдячуючи злагожденій роботі дирекції обласного музею, керівництва обласного й міського відділів культури, фахових археологів та працівників музейних установ, мешканці та гості краю мають можливість ознайомитись із культурною спадщиною Рівненщини у виставкових залах музеїв.

Робота з вивчення історичної спадщини продовжується сьогодні. Місцевими археологами Б. Прищепю, О. Войтюком та ін. виконано чималий обсяг археологічного дослідження у центральній частині м. Рівного (по вул. Шкільна, Замкова на території парку ім. Т. Шевченка, поблизу стадіону «Авангард» та Театральній площі, а також на Басівкутському водосховищі), у Рівненському районі (с. Бармаки, с. Хрінники, с. Пересопниця та ін.), у м.

Дубно. Приміром у 2018 р., в рамках громадського бюджету м. Дубна, розпочато археологічний проект «Захоплюючі розкопки монастиря часів князів Острозьких». Упродовж літніх місяців 2018 р. археологами досліджено одну ділянку періоду раннього періоду існування монашої обителі – заснованої князями Острозькими у м. Дубно монастиря Підборецький (збудований наприкінці XVI ст.; зруйнований у першій пол. XIX ст.). У наступному – 2019 р., упродовж липня-серпня, працювала археологічна експедиція, учасники якої досліджували рештки [12]. Слід зазначити, що співучасниками експедиції, а відтак і нових археологічних наукових відкриттів, могли стати усі бажаючі, які заздалегідь подали заявку.

Зі слів археологів, артефакти, отримані у процесі дослідження культурних шарів, знаходяться у реставраційних відділах музею та проходять процес документації й вивчення. Саме тому вони ще не експонувались. Відтак місцеві музеї у найближчому майбутньому матимуть можливість відкрити нові експозиції, що присвячені новим, відкритим віднедавна сторінкам історії краю.

Особливе місце у музейних фондах державних установ (мова йде про музеї колективної форми власності) відведено музейним експонатам етнографічного профілю.

Музейні етно-експонати відображають складові етнічної ідентичності населення краю та сприяють підвищенню рівня етнокультурної свідомості соціуму. Можливо саме тому особливе місце в музейних експозиціях усіх державних музейних інституціях краю, посідають етнографічні відділи.

Становлення етнографічного напрямку у музейництві Рівненщини розпочалося, як відомо, у 60-х роках XX ст. Цей процес пов'язаний із початком експедиційних досліджень етнографічного спрямування. Такі дослідження здійснювали працівники обласного краєзнавчого музею з метою збору, фіксації (фото- та відео-) та подальшого збереження етнографічних експонатів. Працівники відділу етнографії РОКМ й сьогодні продовжують розпочаті півстоліття тому польові дослідження, яким передує фахова

методична підготовка. Працівниками музеїв Рівненщини зібрано чималий обсяг інформації та артефактів про ремесла й народні промисли, обряди й календарні звичаї, матеріальні складові побутової культури, у тому числі музичні інструменти, народний одяг та взуття мешканців Рівненщини тощо.

Сьогодні збір етнографічних матеріалів здійснюється усіма науковими співробітниками районних музеїв, приміром, співробітники Радивилівського районного краєзнавчого музею поповнили музейні колекції завдячуючи експедиції «Історико-краєзнавче дослідження сіл Радивилівського району» (фінансування – грант голови облдержадміністрації), значно поповнивши музейними експонатами власні фонди [9]. Працівниками Млинівського краєзнавчого [8], Сарненського історико-етнографічного [10] й Дубровицького етнографічного музеїв (зокрема їх філій у с. Крупове), щороку поповнюють етнографічні експозиції «Побут та знаряддя праці» та «Народознавство» новими експонатами.

Усе вище зазначене дає підстави стверджувати, що процес формування етнографічних відділів музейних установ краю відбувається на науково-педагогічній основі, адже результатом наукової діяльності працівників, що пов'язана із збором, опрацюванням, аналізом отриманої інформації у ході проведення польових етнографічних експедицій є виставково-експозиційна діяльність, включаючи розробку екскурсійної програми, що, у свою чергу, виконує освітню (педагогічну) функцію.

Отже, музейні установи Рівненщини від початку створення й до сьогодні впливають на розвиток культури, адже зберігають предмети, що є культурною спадщиною, тим самим відіграють вагомую роль у формуванні культурної ідентичності як краю, так і країни в цілому. Державні музеї Рівненщини здебільшого є краєзнавчими, відтак до музейних фондів увійшли унікальні природничі й етнографічні колекції XVII–XX ст., зібрані науковими співробітниками музейних установ на етнографічних експедиціях, які починаючи від 50-х років XX ст. тривають й донині. Фонди художніх відділів державних музеїв Рівного та Острога зберігають пам'ятки

матеріальної і духовної культури краю (ікони, твори мистецтва – картини, скульптури, барельєфи, ювелірні вироби тощо), що мають мистецьку цінність.

Багаторічна і плідна робота місцевих істориків та фахових археологів (І. Свешнікова, Б. Прищепи, А. Бардецького, О. Войтюка, А. Войтюка, Д. Козака, Ю. Нікольченка, В. Ткача, М. Пелещишина, Р. Чайки, В. Терського, В. Чекуркова, О. Позіховського, В. Самолюка та ін.), що досліджували Рівненський край, збагатила артефактами фонди місцевих музеїв. Знахідки археологічних експедицій археологів становлять основу експозиційних відділів історії та краєзнавства як обласного, так і районних музеїв, а також усіх культурно-археологічних центрів й заповідників краю.

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ МУЗЕЙНОЇ МЕРЕЖІ РІВНЕНЩИНИ.

3.1. Нові форми культурної діяльності музейної мережі краю в сучасних умовах

З початком нового тисячоліття відбулись значні, здебільшого функціональні, зміни у діяльності музейних установ краю. Хоча в історичному контексті функції музею стабільні (охоронна, дослідницька, виховна та функція документування), вони знаходяться в постійному розвитку, оскільки суспільні запити змінюються під впливом соціокультурних та політично-економічних обставин. Відтак в усіх чотирьох «класичних» формах (науково-фондова, експозиційно-виставкова, науково-просвітницька й науково-дослідна робота) музейної діяльності у XXI ст. відбулись зміни. Слід зазначити, що впровадження інновацій у так звані «класичні» форми культурної діяльності музеїв Рівненщини пов'язані із зміною у пріоритетах формату самої діяльності – з переходу від статусу науково-дослідної до статусу установи культурно-дозвілєвої сфери. До новацій слід віднести нові форми обслуговування різних категорій відвідувачів, активізація культурно-освітньої й культурно-дозвілєвої діяльності та використання сучасних інформаційних технологій.

Якщо у XX ст. основними відвідувачами музеїв були студенти, науковці та доросле населення, то сьогодні музейні установи значно розширили вікові категорії відвідувачів за рахунок розробки екскурсійних програм для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Так, лише в обласному краєзнавчому музеї з 81 виду екскурсій – 11 розраховано на дошкільнят, 20 – на молодший шкільний вік, і понад 40 на школярів старших класів [12]. Усі екскурсійні програми об'єднано у цикли. Приміром, цикл екскурсій для відвідувачів дошкільного віку «Твій друг – музей», включає одинадцять взаємопов'язаних музейних зустрічей-екскурсій, а саме «Здрастуй, музей!», «Зустрічі на лісових доріжках» (представники фауни

Рівненщини), «Зеленими стежками Флори» (рослинний світ краю), «Мешканці підводного світу», «Історія міста Рівне», «Звідки до нас прийшла книжка», «Козацькому роду – нема переводу», «Що вміли наші предки», «Тварини взимку», «Свята та і обряди у житті українців».

Родзинкою цього циклу екскурсій є ігрова програма, яка поки що складається з однієї гри-дослідження «Дивовижна професія археолог», проте її розробники – працівники відділу історії, природи та новоствореного відділу маркетингу, вважають, що в майбутньому саме ігровими програмами буде поповнено екскурсійний цикл для дітей дошкільного віку.

Аналогічні екскурсійні програми для дошкільнят («Здрастуй, музей», «В гостях у домовичка», «Біля бабусиної скрині», «Зелені сусіди», «В царстві водяного», «Поліщук і діти») розроблено і успішно впроваджено працівниками Млинівського районного краєзнавчого музею [8].

Чимала кількість екскурсій краєзнавчих музеїв розрахована на дітей шкільного віку, починаючи з школярів молодших класів. Усі екскурсії можна згрупувати на п'ять основних тематичних напрямів:

1. Екскурсії природничої тематики: «Природні багатства Рівненщини та їх охорона», «Рослинність Рівненщини. Рідкісні рослини», «Фауна Рівненщини (птахи і ссавці)», «Комахи Рівненщини (у т.ч. рідкісні види)», «Земноводні і плазуни Рівненщини», «Водойми Рівненщини та їх мешканці», «Птахи Рівненщини та їх гнізда», «Історія виникнення та розвитку життя на планеті Земля», «Корисні копалини Рівненщини» (виставкові зали РОКМ), «Самоцвіт Полісся – бурштин» (відділ РОКМ – Музей бурштину) [12], «Ліки навколо нас», «В гостях у водяника», «Про що шумить сосновий ліс...» (Костопільський РКМ), «Чарівний світ природи», «В заплавах річки Ікви. Екологічними стежками», «Природозаповідні місця Млинівщини», «Лікарські рослини району», «Рідкісні рослини Млинівщини», «Тваринний світ району», «Рослинний світ району» (Млинівський РКМ) [8] та ін.

2. Історичний напрям екскурсійної діяльності: «Край в давнину (очима археологів)», «Давня Русь», «Наш край у XIV – початку XVII століть»,

«Визвольна війна українського народу 1648-1657 рр. (битва під Берестечком)», «Старе Рівне», «Волинські шляхи Тараса Шевченка», «Володимир Короленко і Рівненщина», «До витоків писемності та книжності», «Очі й душу дроти обтягнули... (музейні експонати репресованих земляків)», «Рівненщина у роки Другої світової війни», «Українська Повстанська Армія», «Сучасні творці історії (Герої Небесної Сотні та воїни АТО)» (виставкові зали РОКМ) [12], «З глибини століть» (Костопільський РКМ), «Наш край у 1921-1939 роки», «Наш край в період Другої світової війни», «Діяльність ОУН-УПА на Березнівщині» (Березнівський РКМ) [5], «Берестецька битва» (Радивилівський РІМ) [9], «Історичне минуле Млинівщини», «Західно-українські землі у 1917-1939 рр.», «Млинівщина у часи Другої світової війни», «Знайомий і незнайомий В. Поліщук», «Чехи на Волині» (Млинівський РКМ) [8], «Дописемна історія краю», «Острог за часів князів Острозьких» (Острозький КМ Острозького історико-культурного заповідника) [11] та ін.

3. Екскурсійні програми мистецького спрямування: «Волинський іконопис XIII – XVIII століть», «Народна ікона Волині», «Скульптура видатного митця XIX ст. – Т.-О. Сосновського», «Палац Любомирських у Рівному: історія, архітектура, родовід», «Мистецька спадщина Волині» (виставкові зали РОКМ) [12], «Мовою пензля і різця» (Костопільський РКМ), «Острозька живописна школа», «Кам'яне різьблення», «Різьблення по дереву» (Острозький КМ Острозького історико-культурного заповідника) [11], «Митець Г. Косміаді» (приватний музей арт-галерея імені Г. Косміаді) [4] та ін.

4. Екскурсії етнографічної тематики: «Заняття і ремесла жителів Рівненщини», «Народний одяг Рівненщини», «Українська сорочка», «Музично-обрядова культура Рівненського Полісся» (виставкові зали РОКМ) [12], «Інтер'єр українського побуту» (Корецький РКМ) [7], «З глибини століть» (Костопільський РКМ), «Головні убори та взуття поліщуків», «Ткацтво та народний одяг на території Березнівщини» (Березнівський РКМ)

[5], «Побут українського народу», «Український національний одяг» (Радивилівський РІМ) [9], «Ремесла нашого краю» (Млинівський РКМ) [8], «Порцеляна Острозьких та західноєвропейських мануфактур» (Красназнавчий музей Острозького історико-культурного заповідника) [11], «Етнографія й основні історичні віхи розвитку села» (відділ Володимирецького РКМ – Городецький літературний музей) та ін.

5. Експерсії літературного спрямування: «Улас Самчук» (відділ РОКМ – Музей Уласа Самчука) [12], «Видання класиків української літератури ХІХ – поч. ХХ ст.» (Музей друкарства та книги Острозького історико-культурного заповідника) [11], «Городецький автограф» «Літературна спадщина відомих односельчан» (відділ Володимирецького РКМ – Городецький літературний музей) [3] та ін.

Починаючи із 2000 року музейними установами краю значно збільшено не лише кількість, а й тематику виїзних експерсій. Так, лише обласний красназнавчий музей пропонує 36 найменувань (історичні й етнографічні) виїзних занять. Приміром: для учнів початкових класів – «До витоків писемності й книжності», «Життя і побут рівнян у минулому» та ін.; учнів 5-х класів – «Коли речі починають говорити», «Допоміжні промисли», «Писемні джерела історії» та ін.; учнів 6-х класів – ««Рушник в традиціях українського народу», «Волинські шляхи Т. Шевченка» та ін.; учнів 7-х класів – «Образотворче мистецтво періоду Великого князівства Литовського», «Виникнення та історія побутування Київської Русі» та ін.; учнів старших класів – «Культурно-освітнє життя та книговидання у ХVІ-ХVІІ ст.», «Битва під Берестечком», «Мистецька спадщина Рівненщини».

Для навчання в музеї здійснюються такі форми культурно-освітньої діяльності, як музейні уроки, заняття, гуртки, клуби, студії тощо. У цьому випадку придбання умінь і навичок відбувається в процесі музейної комунікації. Особливість навчання в музеї полягає в неформальності та добровільності процесу навчання, наочності, базування його на різноманітності і достовірності музейних предметів.

Інновацією сектору РОКМ – Літературного музею У. Самчука є цикл уроків-презентацій «Рівненські дороги Є. Маланюка» [12], розроблений у відповідності до шкільної програми з української літератури для учнів 11-х класів.

Така форма культурно-освітньої діяльності як музейне заняття, найчастіше використовується в роботі музеїв з учнями шкіл, гімназій, коледжів. У даний час цю форму можна назвати найпопулярнішою.

Музейне заняття є прикладом ілюстрації історичних подій. На музейних заняттях учасникам не буває нудно, оскільки вони самі стають учасниками процесу. Музейне заняття спрямоване на набуття учасниками знань із певної навчальної програми або для поглиблення знань, отриманих на уроках, наприклад, у школі. Безпосереднім джерелом знання в цьому процесі виступає музейний предмет. У випадках, коли учасники заняття уже мають знання (наприклад, отримані на уроці в школі), музейне заняття стає підкріпленням знань оглядом оригіналів, що перетворює абстрактне теоретичне знання в реальне.

Виїзні екскурсії та уроки-презентації популяризують музей серед відвідувачів шкільного віку й водночас розширюють кількість музейних послуг. Усі зазначені екскурсії, розроблені музейними працівниками й адаптовані до дитячої категорії відвідувачів. Таким чином екскурсовод виконує функцію музейного педагога. Проте, співпраця музейників із вчителями початкової школи, а також географії, історії, літератури та інших предметів шкільної програми є основою результативної діяльності. Адже саме екскурсовод та вчитель знайомлять дітей з історією та культурою Батьківщини загалом та рідного краю зокрема, формують ціннісне ставлення до визначних пам'яток Рівненщини, до культурних досягнень краю, тим самим сприяють розвитку спостережливості, уяви, творчості у відвідувачів. За даними відділу маркетингу КЗ «РОКМ» за програмами «Твій друг – музей» та «Музей – школі, коледжу, ВНЗу» працюють понад 50 навчальних закладів, серед яких 6 дошкільних установ та 15 шкіл. Слід зазначити, що

основним елементом програми є екскурсійна подорож, що складається з трьох етапів:

- підготовка відвідувачів (дітей) до екскурсії;
- сама екскурсія;
- закріплення отриманих знань і вражень.

Перший і останній (третій) етапи проводить педагог – шкільний учитель чи вихователь дошкільного закладу, другий – музейний педагог. Музейними педагогами розроблено методичні рекомендації «Матеріали для педагога (вихователя, вчителя)», до яких увійшли плани уроків, художні тексти, сценарії, ілюстративний матеріал і бібліографія.

Завдячуючи плідній й тривалій співпраці педагогів, позитивні результати від реалізації зазначених програм, отримують усі учасники – і дитина, і навчальний заклад (дитячий садок, школа), і музей. Дитина накопичує знання з історії та культури рідного краю, вчиться цінувати культурно-історичну спадщину, розвиває спостережливість.

Навчальний заклад – збагачує зміст навчальних програм, наповнює їх новим матеріалом. Такий вид діяльності охоплює виконання одночасно дозвіллевої й освітньої функції музею. Водночас робота націлена на систематичне відвідування музеїв і розрахована на різновікову аудиторію. Музейна установа отримує впевненість у своєму самостійному, а не допоміжному значенні, виховує й формує «майбутнього» відвідувача.

Слід зазначити, що при роботі з так званою шкільною аудиторією, використовується спеціальний транспорт для перевезення музейних експозицій, а школярів із шкіл Рівненського району та області привозять до музеїв шкільними автобусами.

Звертаючись до форм культурно-освітньої діяльності музеїв, слід зазначити їх різноманітність. Ще наприкінці XIX століття склалися такі традиційні форми, як екскурсія та лекція. Екскурсія – приклад однієї з традиційних форм, з якої починалося становлення культурно-освітньої діяльності музею. З її допомогою здійснюється донесення до аудиторії

різноманітною музейної інформації, яка передбачає первинне отримання відомостей про музей, склад та зміст його колекцій або про окремі музейні предмети. Здебільшого екскурсія – це групова форма, але бувають екскурсії індивідуальні. Правда, в останні роки у музеях з'явився новий варіант екскурсійного обслуговування – аудіогід. В цьому випадку відвідувач музею має можливість прослухати індивідуальну екскурсію, отримавши навушники.

Екскурсійний аудіогід та англійську версію веб-сайту Острозького заповідника презентовано 21 лютого 2020 року. Над розробкою аудіогіду працювали наукові співробітники Острозького музею. Текст начитав відомий острожанин – режисер й актор аматорського місцевого театру – М. Кінах. В основу аудіо версії взято безкоштовний додаток для мобільних телефонів *izi.travel*, тому він встановлюється на мобільний пристрій відвідувачів і не потребує додаткових технічних засобів (спеціальних аудіо пристроїв таких як аудіоплеєр або бездротові навушники тощо). Також в аудіо-екскурсії використано запис оригінального острозького наспіву XVI ст. [11].

Впродовж тримісячного періоду музейна послуга «аудіогід» проходила тестування й апробацію на різних категоріях музейних відвідувачів. Чимало схвальних відгуків у книзі пропозицій музею та на електронних сторінках закладу у глобальній мережі Інтернет стала підставою її офіційного впровадження.

У 2010 р. вперше музейними працівниками започатковано проведення нетрадиційних видів екскурсій – директорські, театралізовані та віртуальні екскурсії.

Віртуальне середовище здатне не лише стати засобом комунікації та презентації інформації про культуру, а й одним із засобів культурної політики регіону, адже культура – це живий простір, а сфера Інтернету сприяє її формуванню. Відтак, застосування електронних і комп'ютерних розробок, дозволяє створювати віртуальні музеї, а також урізноманітнити й гармонійно доповнити експозиційні прийоми існуючого музею та реконструювати культурні історичні об'єкти. У той же час під впливом

різних об'єктивних й суб'єктивних обставин, лише два (з понад 200 діючих у краї, включаючи приватні) музеї у структурі послуг мають віртуальні екскурсії деякими експозиційними залами. Це історичні заповідники у містах Дубно й Острог.

Так, на офіційному сайті Дубенського історико-культурного заповідника у розділі «Експозиції» віртуальний відвідувач має можливість переглянути 10 експозиційних зал музею. Віртуальна екскурсія з використанням 3D модельного зображення, супроводжується музичним супроводом й коротким описом виставкової експозиції, що розміщено у правій частині екрану. Такий вид музейної послуги став можливий завдячуючи реалізації проекту «Віртуальний музей спадщини князів Острозьких». Ідея проекту належить працівникам заповідника, як і реалізація науково-історичної його сторони, а фінансування відбулось у рамках участі (та як результат – перемога) у конкурсі проектів Українського культурного фонду [3]. Слід зазначити, що офіційною датою презентації віртуальної подорожі експозиціями музею є 26 листопада 2019 р.

Ще один музей, що отримав гранд на реалізацію проекту «Віртуальний музей стародруків» на конкурсі проектів «Малі міста – великі враження», став Острозький музей книги та друкарства. Фінансування його реалізації здійснювалось упродовж трьох місяців загальним обсягом 350 тис. гривен, та згідно календарного плану завершено й презентовано 24 жовтня 2019 р. [11] Результат командної роботи учасників проекту «Віртуальний музей стародруків» представлений на сайті музею у вільному доступі. Позитивний досвід участі та й реалізації інноваційних проектів за фінансування Українського культурного фонду, «надихнув» працівників Острозького заповідника на створення нового проекту «Віртуальний музей спадщини князів Острозьких», що отримав схвальні відгуки членів конкурсної комісії Українського культурного фонду та у результаті переміг у конкурсі «Створюємо інноваційний культурний продукт». Фінансова підтримка проекту оцінюється у 415 тис. гривен, а календарний план його реалізації – 6

місяців. Ідея проекту полягає у створенні віртуальної, у форматі 3D, виставкової експозиції 20 автентичних експонатів музею Князів Острозьких. З метою популяризації надбань княжої доби (мова йде про добу Князів Острозьких), актори проекту (А. Драчук та ін.), планують зробити віртуальний тур п'ятьма мовами – англійською, українською, польською, литовською та білоруською [11].

Директорські екскурсії увійшли у практику КЗ «РОКМ». Екскурсія є унікальною, адже проводить її директор музею – О. Булига. Відтак, директор на час екскурсії виконує функції екскурсовода й знайомить відвідувачів з історією музейної справи краю, музейної установи (історією споруди, у якій розміщено обласний краєзнавчий музей), найцікавішими експонатами, а також розповідає про плани й майбутні проекти музею [12].

Наразі лише три музеї, що входять до музейної мережі Рівненщини, до переліку послуг включили театралізовані екскурсії – це обласний краєзнавчий музей, Державний історико-культурний заповідник м. Дубно та Державний історико-культурний заповідник м. Острог.

Працівниками обласного музею розроблені та успішно реалізовані три театралізовані екскурсії – «Нічна екскурсія «В гостях у князя Любомирського», «Мандрівка крізь століття» (екскурсія вихідного дня) та «В гостях в Уласа Самчука» (сектор РОКМ – «Літературний музей У. Самчука») які входять до переліку послуг (екскурсійна діяльність), що надає установа. Слід зазначити, що екскурсоводи музею самі (власними ресурсами) проводять ці екскурсії, відтак вони є акторами. Реквізит, що використовується у процесі проведення, теж належить працівникам установи.

З рекламної презентації театралізованої екскурсії «В гостях у князя Любомирського» дізнаємося, що екскурсію проводить князь, власник міста та засновник чоловічої гімназії – Федерік Любомирський. Саме він запрошує у вечірній час на гостину, тому екскурсія відбувається у «теплій атмосфері» – гостинної зустрічі з «князем», його друзями – цікавими історичними

персонажами, які пропонують у променях ліхтарика оглянути приміщення гімназії й розважити на українських вечорницях [12].

Відтак, нічна театралізована екскурсія «В гостях у князя Любомирського» включає три базові етапи: 1. Зустріч гостей; 2. Знайомство відвідувачів із виставковими експозиціями музею (5-6 експозиційних зал); 3. Пригощання відвідувачів. Кожен відвідувач із рук «Князя Любомирського» отримати посвідчення, в якому зазначено, що під час зустрічі:

- зустрілися з лісовою красунею Мавкою,
- познайомились із Дорогобужською княгинею Ярославою та Софією (матір'ю дружинника);
- дізналися про бойові походи, життя та побут козаків;
- занурилися в таємниці життя княгині Людовики Любомирської;
- зустрілися з письменником В. Короленком;
- перегорнули невідомі сторінки з історії УПА та Рівного періоду Другої Світової війни;
- взяли участь в українських вечорницях.

У театралізованій екскурсії «Мандрівка крізь століть» відвідувачі дізнаються про особливості життєдіяльності людей у кам'яному віці, давньоруській державі й на Запорозькій Січі.

До екскурсійних послуг Державного історико-культурного заповідника м. Дубно включено дві нічні театралізовані екскурсії – «Духи та легенди Дубенського замку» та «Історія тортур та покарань» [2]. У процесі проведення театралізованих заходів музей залучає професійних акторів, у тому числі з числа студентів Дубенського коледжу культури і мистецтв РДГУ.

Щорічно, вісім років поспіль, 17 травня в історико-культурному заповіднику м. Острога відбувається театралізована нічна екскурсія. Приміром, у 2019 р. темою обрано «Епоха Відродження». Екскурсійна програма розроблена у пригодницькій формі та передбачає зустріч із відомими історичними постатями, які розкажуть цікаві історії у спеціально створених музейних локаціях.

Ще однією формою театралізації, яку використовують музейники Рівненщини, є театралізований тематичний вечір. Ця форма є сценічною композицією з гранично конкретизованим, документальним сюжетом, реальними, а не вигаданими героями. Як правило, вечір буває присвячений життю і творчості видатних людей, частіше митців (у тому числі й літератури) майстрів кіно і театру. Приміром, 15 жовтня минулого року у Літературному музеї ім. У. Самчука зусиллями працівників сектору (О. Медведєва, Н. Бояр) та наукових працівників Острозького музею книги та друкарства (А. Хеленюк) проведений театралізований захід «Від старовинних рукописних книг до сучасних креативних». За режисерським задумом відвідувачі (учні Рівненських загальноосвітніх шкіл) були ознайомлені з:

- стародруками Острозького музею, що супроводжувались театралізованою розповіддю А. Хеленюка про створення стародруків й рукописів;
- літературою XIX – XX ст. та процесом її виготовлення;
- сучасними атр-буками, що супроводжувались авторською екскурсією О. Медведєвої «Креативна книга Рівного» [12].

Відвідувачі мали можливість спробувати себе у ролі писця XVI ст. – написати уривок із літературного твору «Волинь» У. Самчука пір'їною.

Театралізація в музеї є синтезом традиційної театральної дії акторів та інтерактивних елементів із безпосередньою участю в ігровій діяльності відвідувачів – дуальності проведення театралізованого дійства.

Сьогодні, музейний простір використовують як майданчик із неординарним середовищем освітнього та просвітницького процесу. Таким чином музей стимулює не тільки пізнавальні інтереси відвідувачів, а й сприяє їх всебічному розвитку. Мова йде про нові музейні продукти «Розмова в музеї» («Talk in museum») та «Презентації друкованих видань» [11].

Щодо першого музейного продукту – «Talk in museum», його розробниками та реалізаторами проекту є працівники історико-культурного

заповідника м. Острога. В рамках проекту на спеціально облаштованих локаціях музею, здебільшого у княжому замку відбуваються зустрічі задля розмови на задалегідь обрані теми. Так, 14 лютого відбулась розмова про кохання, а 8 березня – розмова про жінок. Проте здебільшого, теми дискусій – історичні й мистецтвознавчі. Вхід на такі зустрічі є вільним [11].

Виставкова зала (для змінних експозицій) обласного краєзнавчого музею з 2000 року є локацією презентацій нових друкованих праць краєзнавців, істориків, мистецтвознавців Рівненщини. Приміром, у жовтні 2019 р. доктор архітектури, професор НУВГП та Політехнічного ЗВО у м. Люблін (Польща) – П. Ричков, презентував монографічне дослідження «Архітектор Ян Якуб Бургіньйон. Творча спадщина». Я. Бургіньйон працював при дворі князів Любомирських і згодом створив унікальний картографічний документ «План замку, садів, парку та частини міста Ровно», до якого увійшли 19 акварельних малюнків, сюжетами яких був архітектурно-ландшафтний благоустрій палацу Любомирських та княжого резиденційного середовища. Слід зазначити, що саме план Я. Бургіньйона взято за основу під час виготовлення макету – реконструкції «Місто Рівне наприкінці XVIII ст.» (роботи проводились під керівництвом П. Ричкова), яка з 1989 р. розміщена в експозиційному відділі історії Рівненського обласного краєзнавчого музею [12].

У лютому 2020 р. відбулась презентація другого, доповненого видання книги краєзнавця, відомої працівниці РОКМ – Г. Данильчук – «Рівне у долях його мешканців» (Слід зазначити, що перша книга побачила світ сім років тому – у 2013 р.) [12].

Однією з наукових форм діяльності музеїв, що активно розвивається у XIX ст., є проведення конференцій, у тому числі науково-практичних, круглих столів та семінарів за результатами яких видаються наукові збірки.

Така інноваційна форма активно використовується обласним краєзнавчим музеєм, а також чотирма історико-культурними заповідниками,

що діють на теренах області – у містах Дубно та Острог та селах Пляшева й Пересопниця.

Щороку восени, у жовтні, зусиллями наукових співробітників РОКМ проводиться наукова конференція «Давня та середньовічна історія Волині». Науковці, що є учасниками наукового заходу, мають можливість подати авторські роботи за дев'ятьма напрямками: «Археологічні дослідження Волині», «Історичні населені місця краю», «Середньовічна історія Волинської землі», «Культурне та релігійне життя Волинського регіону», «Історичні постаті, пов'язані з Волинню», «Відомі дослідники краю», «Музейні колекції як історичне джерело», «Актуальні питання музеєзнавства», «Інноваційні технології у музейній та краєзнавчій справі». Щорічно за матеріалами конференції видається науковий збірник «Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею» [12].

Проведення наукових обговорень на конференціях започатковано з 2000 року спільними зусиллями музейників Дубенського історико-культурного заповідника та представниками управління культури Рівненської обласної держадміністрації [2]. Так, у 2000 році проведено Міжнародну науково-теоретичну конференцію (захід приурочений 900 річниці від першої писемної згадки про Дубно) за участю науковців із Польщі, Франції, України та Білорусі. Практику проведення міжнародних науково-теоретичних конференцій продовжено у 2002, 2003, 2008 рр. – «Чехи і Дубенщина», у 2005 р. – «Там де Ікви срібні хвилі плинуть...», у 2007 р. – «Єврейському народові» та «500 років Магдебурзькому праву у Дубні»; у 2009 р. – «Дубно-Гоголю» та ін. Практично щороку у стінах Дубенського замку проходять краєзнавчі читання «Закривавлена пам'ять» (2001 р.), «Козацький дух витає серед нас» (2001 р.), «Як добре те, що смерти не боюся я...» (2005 р.), «Від рослини – до людини» (2007 р.) та ін. [2].

В Острозі науковими співробітниками музею, починаючи з 2008 р., щорічно організовуються «Острозькі краєзнавчі читання» (наукова – конференція). Це зібрання науковців продовжує традиції науково-

краєзнавчих конференцій «Острог на порозі 900-річчя», започатковані у 90-ті роки ХХ ст. Відтак, у листопаді 2019 р., за словами організаторів, відбулися XVI читання, робота яких велась за шістьма напрямками: «Історія Острога», «Історія населених пунктів Острозщини», «Роль князів Острозьких у культурному розвитку краю», «Визначні постаті краю», «Дослідники Острога й Волині», «Актуальні питання історії музейної справи та шляхи розвитку галузі у сучасних умовах». У наукових обговореннях брали участь дослідники з Рівного, Києва, Острога, Дубно, Нетішина та закордонні учасники – з м. Орши (республіка Білорусь). Як і в обласному центрі, так і в Острозі, по закінченню заходу усі учасники отримали наукову збірку – «Острозький краєзнавчий збірник» (випуск якого започатковано у 2008 р.). Усі бажаючі мають можливість ознайомитись із електронною версією видання на офіційному сайті Державного історико-культурного заповідника міста Острога (у розділі «Наукові збірки заповідника») [11].

Практику проведення наукових заходів розвинули співробітники Музею книги та друкарства (що створений при історико-культурному заповіднику), які у 2016 р. започаткували проведення вузькопрофільної науково-практичної конференції «Волинська книга: історія дослідження, колекціонування». Так, у 2019 р. (грудень) науковці, працівники музейних установ та студенти мали можливість презентувати свої наукові розробки за напрямками: «Дослідники волинського друкарства», «Історія волинських друкарень», «Волинська рукописна книга», «Волинські стародруки», «Сторінки історії Острозького музею книги». Із доповідями учасників, як і з фото-звітом заходу, можна ознайомитись на офіційному сайті Острозького заповідника [11].

Активна наукова робота, у тому числі й проведення науково-практичної конференції, здійснюється й науковими співробітниками Культурно-археологічного центру «Пересопниця» від початку створення музею. Так, щорічно у листопаді, у стінах центру проходить науково-практична конференція «Нові дослідження пам'яток археології на Волині».

Користується популярністю науково-просвітницький проект «Музейні читання», присвячений пам'яті Б. Возницького та започаткований у 2013 р. з ініціативи співробітників РОКМ. Відбувається цей захід щороку у день народження науковця, що при житті був визнаний Метром вітчизняної музейної справи [12].

Просвітницького спрямування можна визнати такі заходи, що організовують наукові співробітники державних музейних та інших науково-дослідних установ краю. Приміром, у січні 2020 р. в Острозькому музеї завідувачкою музею волинської ікони (м. Луцьк) Т. Єлісеєвою, проведено лекцію-презентацію з іконографії (вона увійшла до структури заходів циклу Різдвяно-зимових свят). У квітні 2019 р. наукові працівники відділу природи РОКМ, спільно із співробітниками Рівненського відділення Українського товариства охорони птахів, організували орнітологічні збори, приурочені до Міжнародного дня птахів. У рамках заходу проведено секційне засідання із заслуховуванням доповідей учасників з актуальних питань орнітології та їх подальшим обговоренням, а також майстер-клас з виготовлення «штучних» гніздівель для перелітних птахів [12].

Районні музеї, у рамках наукової діяльності, проводять зібрання музейних працівників, однодумців й небайдужих громадських активістів з метою обговорення певного кола питань у форматі «круглий стіл». Приміром, у грудні 2019 р. у Сарненському історико-етнографічному музеї відбулось засідання у форматі «круглий стіл» на тему: «Особливості святкування свят новорічно-різдвяного циклу», у тому ж місяці у Рівненському обласному музеї за «круглим столом» зібрались місцеві археологи, історики, краєзнавці, науковці та журналісти для обговорення питань збереження історико-культурної спадщини краю (анонсована тема заходу: «Рівне 2019: відкриття, знахідки, сподівання та надії» [10].

Результати роботи наукових співробітників музейних установ щорічно висвітлюються у фахових виданнях музейного профілю, одноосібних й колективних монографіях, документально-історичних виданнях та на

сторінках місцевої періодичної преси. Таким чином, результати проведених працівниками музеїв, історико-краєзнавчих досліджень оприлюднені публічно – в інформаційному просторі (віртуальному просторі й у друкованому форматі).

Ще однією новою формою діяльністю музейних установ Рівненщини є проведення мистецьких акцій у стінах музею. Так, із 2018 року обласним краєзнавчим музеєм започатковано проведення мистецьких акцій «Мистецтво одного села». Організація заходу об'єднує зусилля чотирьох державних установ – обласного управління культури і туризму Рівненської ОДА, музею (обласного), КЗ «Рівненський обласний центр народної творчості» та відділу культури і туризму районної держадміністрації, у відомстві якого й перебуває населений пункт. Метою створення й проведення мистецької акції є представлення творчого доробку народних майстрів та умільців конкретного населеного пункту краю та популяризація народного мистецтва Рівненщини [4]. Так, у 2019 р. проведено дві мистецькі акції – с. Новий Корець Корецького району (7 червня 2019 р.) та с. Кричильськ Сарненського району (4 грудня 2019 р.) [3].

Музейна мистецька акція «Мистецтво одного села» – це не лише презентація музейних експонатів, адже до програми заходу входять презентація експозиції, виступи аматорських колективів населеного пункту (приміром етнографічних вокальних гуртів або хореографічних колективів із постановками у автентичних чи стилізованих під етно-стиль сценічних костюмах), майстер-класи від народних умільців, роботи яких представлені у виставковій експозиції, частування традиційними стравами й напоями [12].

Однією з нових, інноваційних, форм роботи музейної установи, започаткованої у 2017 р. на теренах краю, є проведення майстер-класів. Приміром, 8 червня 2019 р. у приміщенні музею книги та друкарства в Острозі, засновницею громадської організації «Симболон» Л. Ващук та директоркою Центру середньовічних та ранньомодерних студій – С. Демчук, проведений майстер-клас із середньовічного письма (для учасників старше 7

років). Вхід для усіх учасників був вільний, проте обов'язковою умовою був попередній запис, адже формат проведення майстер-класу обмежував коло бажаючих до 12 осіб. Проведення заходу включало два етапи: 1) короткоформатна лекція на тему «Як створювалась середньовічна книга» та 2) проведення майстер-класу [11].

У ХХІ ст. музей, як культурно-дозвіллева установа, приєднується до одноденних акцій, що популяризують його серед споживачів здебільшого молодого віку. Мова йде про формат «Свято одного дня». Так, у вихідний день – 22 вересня 2019 р. у м. Острозі проведений перший День народження Татарської вежі, так званого культурного Барбакану. За задумом організаторів – саме святковими програмами у ХХІ ст. можна привернути увагу людей (краян, гостей міста і туристів) до культурної спадщини. До програми свята «День народження культурного Барбакану» увійшли розваги для дітей – фейс-арт та святкова програма, що відбувались у спеціально облаштованій локації «Таємниці мистецтва». Для дорослих – вогняне «Фаєршоу», майстер-класи, виставки, презентації, ярмарок майстрів – народних умільців та виступ аматорського гурту зі святковою програмою. Також для дорослої групи відвідувачів Н. Кушнірук проведено лекцію на тему «Епоха Леонардо да Вінчі – ренесанс» [11].

У Рівненському обласному музеї з 2019 р. започатковане святкування «Дня музейного експоната» (минулого року свято відбулось 28 серпня). Організаторами обрано один із найцінніших експонатів – ікону «Успіння Пресвятої Богородиці» (XVII ст.). До святкової програми увійшли екскурсії та лекції провідних наукових співробітників мистецького відділу музею [12].

Також інноваційним можемо визнати свято «День музейного селфі», що відбулось 15 січня цього року. Таким чином краєзнавчий музей доєднався до флешмобу «MuseumSelfieDay» міжнародного масштабу. Згідно задуму організаторів, автори найкращих та найбільш креативних фото, зроблених у цей день із музейними експонатами та розміщених у соціальних мережах Instagram або Facebook (із хештегами «MuseumSelfie»), будуть нагороджені

подарунками. Усе вище зазначене вказує на те, що музейні установи поступово змінюють формат діяльності, використовуючи музей як сучасний арт-простір [12].

До нетрадиційних форм культурно-освітньої діяльності можна віднести різні конкурси, вікторини, фестивалі та інші дозвілєві заходи, організовані музеями. Споживчий попит на проведення культурно-дозвілєвих заходів таких як свята, фестивалі та ін. щороку зростає, а тому практично усі державні музейні установи (комунальної форми власності) власними зусиллями (виступаючи у ролі організаторів) на території закладу один раз на рік їх проводять.

Початок нового тисячоліття вніс суттєві зміни у діяльність обласного музею – дирекцією закладу за підтримки апарату управління культури, започатковано проведення фольклорно-етнографічного святкового дійства «Музейні гостини». Згодом, у 2005 р. святкову програму розширено, відтак святково дійство поклало початок фестивальному руху у Рівненському музейництві. Традиційне, щорічне, наприкінці травня проведення свята на території музею й парку «Лебединка», роблять його улюбленим для рівнян та гостей міста. Святкова дводенна програма включає:

- виставку-продаж виробів народних умільців – гончарів, вишивальниць, різьбярів, складувів, ковалів, писанкарів, ткаць, художників, кухарів й кондитерів, майстрів із лозоплетіння, сироваріння, бісероплетіння, народної іграшки та ін.;

- концертну програму, у якій беруть участь аматорські хореографічні колективи, фольклорні гурти, виконавці народної та сучасної пісні;

- фуд-зона з національними стравами (борщ, галушки, козацький куліш, узвар, настоянки та ін.) від волонтерів громадської організації «Воїни світла» [12].

Щороку, починаючи з 2010 р., наприкінці червня у с. Пляшева Радивилівського району на території Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» проходить фестиваль козацької пісні

«Встань, козацька славо! Засвіти знамена». До триденної програми фестивалю традиційно входять: козацьке таборування, святкове Богослужіння (Літургія й Панахида за загиблими козаками у храмі Святого Георгія), урочиста хода й покладання квітів до меморіалу Героїв битви під Берестечком; літературно-мистецькі композиції (патріотичні українські літературні, музичні, у т.ч. пісенні твори, театральні композиції – вистави аматорських театральних колективів на історичну тематику тощо), виступи політичних й громадських діячів, святкова патріотична програма у імпровізованому козацькому таборі громадських організацій Рівненщини та Волині «Козацьке стрілецьке братство» [6].

Святкові одноденні програми приурочені до Міжнародного дня музею проводять усі районні (державні) музейні установи. Приміром, у приміщенні й на подвір'ї Дубровицького історико-етнографічного музею щороку 18 травня проходить «День відкритих дверей». Святкова програма складається з презентативно-пізнавальні, ігрової та розважальної частин. У відділі районного музею у с. Крупове з нагоди свята відбуваються вечорниці з тематичною конкурсною програмою.

Працівники Млинівського районного музею щороку проводять фольклорно-етнографічне свято «Музейні гостини», у якому беруть участь народні митці краю та місцева громада [8].

У Сарненському історико-етнографічному музеї щорічно, в одній з експозиційних зал закладу проходять вечорниці, приурочені до народних свят – Андрія, Катерини, Свят-вечора, Щедрого вечора, Різдва та Водохреща. Усі святкові програми проводяться у відповідності до традицій наших пращурів із використанням національної атрибутики. Усі учасники вечорниць мають унікальну можливість дізнатися про особливості проведення автентичних свят й бути учасниками святкових обрядодійств [10].

Святкові дійства, приурочені до новорічно-різдвяного циклу, щорічно відбуваються у Культурно-археологічному центрі «Пересопниця». Працівники музею, за підтримки обласного управління культури, щороку 19

січня проводять фестиваль «Роди, Боже, жито ...», у рамках якого відбувається ранкове святкове богослужіння у місцевій церкві Святого Миколая з ритуальним освяченням води на березу річки Стубла й післяобідні виступи аматорських колективів із тематичними піснеспівами (колядки й щедрівки) [4]. Також на території музейного комплексу до новорічних свят влаштовують резиденцію Святого Миколая. Цей захід працівники музейного центру організовують співпрацюючи з громадською організацією «Яворина», за підтримки депутата селищної ради смт. Квасилів – В. Манжерана.

Працівники літературного музею У. Самчука (сектор РОКМ) щорічно у лютому проводять тематичні літературні вечори пам'яті, приурочені до дня народження письменника [12].

Цьогоріч до програми заходів увійшли презентації, експрес-уроки, тематичні зустрічі з дослідниками творчості У. Самчука, літературні читання, конкурсні програми та вікторини (із нагородженнями переможців) та концертна програма за участю учнів вокальної школи Г. Швидків та вихованців Олександрійської спеціалізованої школи мистецтв, що діє при інтернаті I-II ступенів «Живі струни». Програма урочистостей «Самчукові зустрічі» з нагоди 115-річчя від дня народження письменника проходила впродовж тижня (з 13 по 20 лютого 2019 р.) з локаціями у секторі «Літературний музей» та відділів РОКМ [12].

Унікальним за своєю сутністю та програмою можна визнати святковий захід, організований наприкінці грудня працівниками «Музею бурштин» (структурного підрозділу РОКМ). Мова йде про благодійне різдвяне свято «Бурштиновий вертеп», у якому учасниками є вихованці обласного психологічно-реабілітаційного центру дітей м. Рівне. В основу святкової програми покладено національні традиції святкування Різдва Христового, тому у рамках заходу проводять майстер-класи з виготовлення янгола-оберега (техніка декупаж та лялька-мотанка), святкову конкурсну програму з подарунками кожному учаснику, святкове частування (традиційна кутя та

узвар) й концертну програму за участю аматорських музикальних колективів міста [12].

Отже, зміни, що відбулись із початком нового тисячоліття, вплинули на діяльність усіх закладів сфери культури. Державні музейні установи краю під впливом інформатизації та зміни культурних запитів населення, поступово впроваджують інноваційні форми в практичну діяльність. Такі дії пов'язані із змінами у пріоритетах формату самої діяльності – з переходу від статусу науково-дослідної установи до статусу установи культурно-дозвілдової сфери. До інноваційних слід віднести нові форми обслуговування різних категорій відвідувачів (приміром, робота з відвідувачами дошкільного і молодшого шкільного віку), активізацію культурно-освітньої й культурно-дозвілдової діяльності та використання сучасних інформаційних технологій.

Сьогодні працівники музейних установ Рівненщини розробили понад 60 екскурсій для відвідувачів віком від 5 до 15 років, що увійшли до програми «Твій друг – музей» роботи з дитячою категорією. Починаючи з 2000 року музейними установами краю збільшена не лише кількість, а й тематика виїзних екскурсій, розроблені та успішно впроваджені уроки-презентації. У 2010 р. вперше музейними працівниками започатковано проведення нетрадиційних видів екскурсій – директорські, театралізовані та віртуальні екскурсії.

Взимку 2020 р. офіційно впроваджена в Острозькому заповіднику послуга «Екскурсійний аудіогід», в основу якій взято безкоштовний додаток для мобільних телефонів *izi.travel*, що не потребує додаткових технічних засобів, адже завантажується на смартфон відвідувача. До переліку послуг історичних заповідників міст Дубно й Острога входять віртуальні екскурсії деякими експозиційними залами.

Сьогодні, музейний простір використовують як майданчик із неординарним середовищем освітнього та просвітницького процесу. Таким чином музей, стимулює не тільки пізнавальні інтереси відвідувачів, а й сприяє їх всебічному розвитку. Мова йде про нові музейні продукти

«Розмова в музеї» («Talk in museum» в Острозькому музеї); «Презентації друкованих видань» місцевих краєзнавців, істориків, мистецтвознавців; проведення мистецьких («Мистецтво одного села», виставки народних майстрів і т.і.) та одноденних акцій у форматі «Свято одного дня» («День народження культурного Барбакану», «Дня музейного експоната», «День музейного селфі» та ін.) у стінах або на території музею; проведення наукових зібрань – конференцій, круглих столів, музейних читань та семінарів за результатами яких видаються наукові збірки.

До нетрадиційних форм культурно-освітньої діяльності музеїв можна віднести проведення масових святкових дійств у форматі фестивалю (фестиваль «Музейні гостини РОКМ»; фестиваль козацької пісні «Встань, козацька славо! Засвіти знамена» у с. Пляшева на території Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» та ін.). Усі дозвіллі заходи створюються у безпосередньому зв'язку з тематикою діяльності музейної установи. А режисура їх організації здійснюється таким чином, щоб максимально наблизити учасників до музейних предметів та відчутти «близькість» музею до відвідувачів.

3.2. Проблеми у функціонуванні сучасного музею та пропозиції щодо їх усунення

Практична діяльність усіх установ сфери культури, у тому числі й музейних установ не є «безхмарною», адже її супроводжують ряд проблем, породжених як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками.

Як правило, проблеми та шляхи розвитку музейники обговорюють на наукових конференціях або семінарах, зустрічах у форматах «круглого столу». Беручи за основу інформацію, озвучену керівниками музеїв країни у цілому, обласного та й районних державних музейних установ зокрема, маємо можливість визначити ряд проблемних питань, що заважають успішному розвитку музейних установ в умовах ринку, а саме:

- недостатнє фінансування, адже основні фінансові надходження – це надходження з обласного чи районного бюджетів (в залежності від підпорядкування установи);
- повільне впровадження у діяльність музеїв мультимедійних технологій;
- низький рівень професійної освіти (підготовки) працівників районних музеїв;
- недостатність оснащення музеїв комп'ютеризованими системами зберігання і вивчення колекцій, створення електронних баз даних, переведення музейної облікової документації в електронний вигляд і забезпечення цілісної системи безпеки [24, с. 8];
- низький рівень оплати праці музейних працівників;
- не високий рівень соціального статусу професії – працівника музейної установи;
- різновекторні проблеми, що супроводжують процес збереження об'єктів культурної спадщини, пам'яток культури і предметів музейного фонду;
- застаріла матеріально-технічна база практично усіх музейних установ краю;
- відсутність гнучкості чинного законодавства у питаннях державних закупівель для забезпечення потреб музейної установи;
- застарілий рівень музейного проектування (організація виставкових зал);
- низький рівень використання маркетингового інструментарію у практичній діяльності музейних установ;
- низький рівень інтеграції більшості музеїв краю з туристичною індустрією;
- відсутність, у переважній більшості музеїв краю повноцінної Інтернет-сторінки (сайту);

- відсутність у переліку платних послуг музею послуги з надання консультацій (наукового консультивання);

- відсутність вичерпного інформаційного контенту про діяльність музейної установи на наявних інформаційних ресурсах (сайтах) музеїв. Приміром, відсутні наукові праці співробітників музею, а є лише їх бібліографічний опис; також відсутні річні плани та звіти діяльності установи; не оприлюднені результати проведеного оцифрування музейних фондів тощо.

Таким чином, пріоритетними завданнями у сфері розвитку музейної справи краю, у середньостроковій перспективі можуть бути:

- збільшення (розширення) доступу до культурних цінностей, у тому числі шляхом інформатизації галузі;

- покращення матеріально-технічної та ресурсної бази державних музеїв як центрів збереження унікальних зразків вітчизняної і світової культури;

- активізація просвітницької, науково-дослідної і освітньої діяльності;

- вдосконалення постійно діючих експозицій; збільшення виставкових проєктів, у тому числі поза межами музейної установи;

- реалізація пересувних виставкових проєктів населеними пунктами області;

- розвиток співпраці музеїв із творчими індустріями;

- інтеграція музеїв у систему культурно-пізнавального туризму;

- підвищення інформатизації музейної установи з метою створення оцифрованого каталогу музейних фондів;

- впровадження політики ефективного маркетингу та менеджменту.

Усе ж найпершим та «найболючим» питанням є фінансове питання. У сучасній музейній сфері краю функціонує багатоканальна система фінансування. Основним її джерелом є фінансування за рахунок субсидії з відповідного бюджету на виконання державного (муніципального) завдання. Фінансування музеїв із коштів бюджету виключно важливо.

Однак, в умовах обмеженості коштів державі через експертну раду необхідно віддавати пріоритет тим чи іншим установам сфери культури. Таким чином виникає нерівномірність у розподілі бюджетних коштів між установами сфери культури, до яких і відносяться музейні установи.

Сучасна тенденція, що характеризується зменшенням фінансування, дає підстави стверджувати, що держава сама підштовхує музеї до пошуку нових джерел отримання коштів. Адже основними напрямками видатків субсидії з бюджету є оплата праці працівників музею, фінансування науково-дослідних експедицій (з метою поповнення музейних фондів), збереження й вивчення музейних колекцій. У свою чергу, організацію виставок, експозиційних (виставкових) залів тощо, музеї здійснюють за рахунок отриманого прибутку. Дана обставина змушує керівництво закладів шукати шляхи підвищення ефективності управління та розробляти стратегію, використовуючи певні маркетингові інструменти.

У якості основних способів отримання позабюджетних коштів можна запропонувати музеям наступні пропозиції:

1. Цільові творчі замовлення – відносини між різними суб'єктами соціально-культурної діяльності, у результаті яких важливим джерелом додаткового фінансування музейних установ стане система договорів з конкретним замовником.

2. У зміцненні фінансово-матеріальної бази музею сьогодні важливу роль можуть зіграти різні види добровільних пожертвувань, внесків, відрахувань, що надходять від приватних осіб, підприємств і фірм, цільовим призначенням яких є: «на потреби конкретної музейної установи». Тому, керівництво музейної установи повинно розробити чіткий план дій з метою поширення інформації серед потенційних спонсорів й меценатів щодо добровільних фінансових пожертв на розвиток музею.

3. Платні послуги все частіше складають важливу частину діяльності сучасного музею, що діє в умовах ринку. До них належить плата за вхідний квиток або за відвідування виставки, комерційні послуги: робота кафе і

буфетів всередині або на основі музею, робота спеціальних майстерень для відвідувачів, продаж сувенірної продукції, а також проведення різних заходів – прийомів, зустрічей, концертів, вистав.

4. Одним із видів додаткового отримання прибутку у діяльності музеїв може стати «поглиблена» робота з відвідувачами, шляхом залучення їх у дискусії, освітні програми, «квести», фестивалі та інші заходи, створені зусиллями працівників музею дозвілльового спрямування.

Ще однією проблемою, незважаючи на значну кількість й різноманітність тимчасових виставок музеїв Рівненщини, саме постійні експозиції є «візитівкою» музею. Водночас їх сталість та відсутність будь-яких змін, негативно впливає на результат діяльності музею. Щоб усунути дану проблему, необхідно розробляти стратегію розвитку експозицій, що є складовою довгострокового планування роботи музею. Ці дії перегукуються з принципами інформаційного забезпечення музейної установи й потребують узгодженості діяльності в усіх його підрозділах: адміністрації, дизайнерів, служби гостинності, зберігачів, інших музейних відділів.

Окрім цього, побудова єдиної інформаційної системи музейної установи зіштовхується з проблемою, характерною для країни, що перебуває на етапі становлення «інформаційного суспільства» – проблемою диспропорції у розвитку сегментів системи. Так, деякі музейні співробітники з різних мотиваційних причин не бажають або не зацікавлені виставляти для ознайомлення й публічної презентації на сайті найдорожчі експонати музейного фонду.

Не усі районні музеї мають власні сайти – з одного боку, у музейної установи недостатньо коштів для оплати необхідного графіку, а з іншого – співробітники музею не мають необхідних навичок застосування інформації, отриманої у глобальній мережі Інтернет у своїй роботі. Вирішити зазначені проблеми можливо за рахунок перерозподілу фінансових та організаційних ресурсів конкретної музейної установи.

Також однією з найбільш проблем музейних установ краю є проблема матеріально-технічного спрямування (застаріле технічне обладнання й технічне оснащення). Саме тому вирішення цієї проблеми є простим – потрібно хоча б невелике, але стабільне фінансування розвитку матеріально-технічної бази музейної установи. Адже сучасні технології та швидкий розвиток науково-технічного прогресу нанівець зводять зусилля музейників, які намагаються тримати певний конкурентний рівень із поміж інших соціокультурних закладів. Сьогодні музеям доводиться скорочувати непродуктивні витрати, використовувати економічні режими, обмежувати час роботи в Інтернеті тощо. Проте керівництву музейних закладів необхідно «йти у ногу з часом», а тому застосовувати базові принципи, спрямовані на розвиток установи у майбутньому, а саме:

- проводити аналіз зовнішнього середовища та внутрішніх ресурсів для використання отриманої інформації для визначення стратегічних й поточних пріоритетів розвитку музею;
- постійно удосконалювати налагоджений механізм зв'язків із громадськістю;
- розробити єдиний фірмовий стиль музею;
- сприяти формуванню (для районних музеїв) та зміцненню (для обласного музею та заповідників краб) позитивного суспільного іміджу;
- освоювати нові сегменти ринку реалізації музейних та інформаційних продуктів;
- рекламувати діяльність музею й музейні продукти;
- розробити й реалізовувати довгострокові програми безперервної освіти для співробітників музею у сфері інформаційних технологій;
- здійснювати цілеспрямовану діяльність по залученню грантових субсидій під конкретні культурні проекти;
- проводити моніторинг із метою визначення діючих й актуальних благодійних програм, спрямованих на культурний розвиток;

- сприяти активному застосуванню у практичній діяльності усіх музейних установ краю інформаційних систем – приміром, сайтів й використання мультимедіа;

- впроваджувати у практичну діяльність елементи проектування й відпрацювання схем партнерської взаємодії музею з державними установами, недержавними організаціями та фізичними особами;

- удосконалювати поліграфічну продукцію, що використовується у процесі діяльності музею та ін.

Не слід забувати, що працівники є не лише «обличчя музею», - це сам музей. Саме тому працівники, які пишаються своїм музеєм – прагнуть до того, щоб і його відвідувачам було затишно в «стінах музею» та у відвідувачів виникло бажання приходити до закладу знову і знову. З цією метою надання гостям найрізноманітніших музейних послуг у деяких музейних установах краю працівниками застосовується зарубіжний досвід, а також використовуються у діяльності наукові розробки вітчизняних музеологів й музеєзнавців.

Успішна й продуктивна діяльність працівників музейної установи потребує регулярного підвищення кваліфікаційного рівня. Тому навчання персоналу в ідеальному варіанті повинне проводитися постійно, у найрізноманітніших формах. Окрім традиційних методів підвищення кваліфікаційного рівня на семінарах, слід у стінах самої організації практикувати проведення круглих столів, тренінгів, обговорень. У такій формі здійснюються обговорення пер низ питань та обмін досвідом. Саме обмін досвідом із обговоренням «сильних сторін» у діяльності досвідчених працівників музею є мотиватором практично для усіх працівників установи.

Реалії сьогодення вимагають від працівників музейної установи навчитися обслуговувати й розважати одночасно усі категорії відвідувачів – від малюків до людей старшого віку. Саме тому лише комплексне впровадження заходів, спрямованих на удосконалення роботи музейних закладів, позитивно вплине на загальний результат діяльності у майбутньому.

Отже, музейні заклади, у процесі діяльності, від початку створення й до сьогодні зіштовхуються з різноманітними проблемами. У ХХІ ст. ці проблеми є різновекторними і стосуються кадрового, фінансового забезпечення та інформаційно-комунікаційної діяльності. Усі проблемні питання музейники постійно обговорюють на наукових конференціях, семінарах та зустрічах у форматі «круглий стіл». Результатом такої роботи є виокремлення нових шляхів й напрямів розвитку музею із урахуванням викликів сьогодення. Так, сьогодні адміністраціями музейних установ краю сформовано кілька «нових шляхів», спрямованих на вирішення проблемних питань у розвитку установи. Мова йде про комунікаційний, ресурсний, партнерський, управлінський, освітній напрями та шлях внутрішньої взаємодії. Усі зазначені напрями взаємопов'язані й відображають динаміку розвитку Рівненських музеїв у ХХІ ст.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз історіографічної та джерельної бази дослідження, різноманітних обговорень і інтерв'ю, здійснених серед відвідувачів музейних установ регіону та співробітників, а також виходячи з власного досвіду, надав можливість дійти наступних висновків:

1. З моменту свого створення – в епоху античності, музей «пройшов шлях», тривалістю понад 25 століть: від сакральної споруди до сучасної локації інформаційно-комунікативно середовища. Цей «шлях» був неоднозначним і супроводжувався як бурхливим розвитком (часи античності, західноєвропейського Відродження, Просвітництва, друга половина ХХ ст.) так і занепадом (період раннього західноєвропейського середньовіччя). На кожному етапі історичного розвитку суспільства, культура висувала певні вимоги до тих чи інших культурних інститутів і, тим самим, детермінувала їх функціональні особливості. Але в певний момент одна з соціально-культурних інституцій може чинити сильний вплив на культуру в її цілісності. Так, у другій половині ХХ ст. музей став символом культурної ситуації постмодерну і дозволив визначити деякі напрями культурних змін.

2. Автором першої публікації з музейної справи є бельгійський лікар Квіккеберг. Але за життя лікаря, у ХVІ ст. вона не знайшла належної підтримки та продовжувачів ідеї серед тогочасних науковців. Лише на початку ХVІІІ ст., після оприлюднення наукового доробку К. Найкеліуса, почався період активного дослідження з метою виокремлення музеології як самостійної дисципліни, який сучасні теоретики-музеологи назвуть «передмузеологічною фазою». Виконаний контент-аналіз став передумовою групування друкованої інформації за історичним хронологом на чотири періоди: 1) імператорський період (ХІХ ст. – перша декада ХХ ст.); 2) радянсько-польський період (1920-1990 рр.); 3) перехідний період, пов'язаний з демократичними перетвореннями й утвердженням нових держав

(1991-2005 рр.); 4) інноваційний період, що динамічно розвивається під впливом швидкої інформатизації (з 2005 р. – по наш час).

Розвиток кожного із зазначених етапів супроводжувався політичним впливом та економічною залежністю від затвердженого вектору культурної політики. Якщо у другий період – період авторитарного устрою, науковці розглядали музей як наукову установу, то у час демократичних перетворень у третьому періоді вперше опубліковані наукові розвідки дослідників-новаторів, а у четвертому – дослідження, що стосуються інформаційного, маркетингового, дозвілєвого та інших інноваційних аспектів.

Історія Рівненського музейництва є предметом наукових розвідок О. Булиги, І. Кузьміної, В. Луца, М. Манько, О. Морзової та ін. Різновекторні питання музейництва краю висвітлено у публікаціях дослідників ХХІ ст. – С. Виткалова, В. Мушировського, Т. Пономарьової, П. Савчука, А. Українець і ін.

3. Сьогодні музейна мережа Рівненщини являє собою розгалужену систему державних, громадських та приватних музейних установ, кількість яких щороку зростає і, відповідно, збільшується й кількісно-якісний склад музейних експонатів, що становлять музейний фонд. Такий розвиток можна визнати позитивним, адже історія становлення й розвитку музейництва краю налічує лише 115 років і почалась у 1906 р. з офіційного відкриття першого приватного закладу – Городоцького музею барона Ф. Штейнгеля. Музейний досвід із часом перейняли фундатор Волинського музею при сільськогосподарському товаристві проф. В. Океанцький та члени Братства імені князів Острозьких (м. Острог), зусиллями яких 1916 р. відкрито історичній музей у приміщеннях замку. Політичні зміни, що відбулись після 1917 р. змінили вектор розвитку музейництва на Рівненщині. Єдиний з трьох функціонуючих на початку ХХ ст. музеїв – музей в Острозі, продовжив своє функціонування.

Історичні зміни після вступу у дію основних положень Ризького договору (1921 р.) суттєво вплинули на усі напрями суспільного життя. Нова культурна парадигма політичної еліти СРСР сприяла розвитку музейництва

не лише в обласному центрі, а й на периферії. Тому у 60-ті роки ХХ ст. відкрито 12 районних музейних установ, більшість з яких набули статусу науково-дослідних установ. Позитивна тенденція розвитку була призупинена у 90-ті роки ХХ ст., проте початок нового тисячоліття відзначено знаковими подіями у музейному житті краю – відкриттям 9 державних та майже 100 громадських музеїв, з яких 24 за високопрофесійну діяльність отримали статус «Народного музею».

4. Музейні установи Рівненщини впливають на розвиток культури, адже зберігають предмети культурної спадщини, відіграючи вагомую роль у формуванні культурної ідентичності як краю, так і країни. Державні музеї Рівненщини здебільшого є краєзнавчими, відтак до музейних фондів увійшли унікальні природничі й етнографічні колекції ХVII–ХХ ст., зібрані науковими співробітниками музейних установ в етнографічних експедиціях, починаючи від 50-х років ХХ ст. Фонди художніх відділів державних музеїв Рівного та Острога зберігають пам'ятки матеріальної і духовної культури (ікони, твори мистецтва – картини, скульптури, барельєфи, ювелірні вироби тощо), що мають мистецьку цінність.

Багаторічна і плідна робота місцевих істориків та археологів (І. Свєшнікова, Б. Прищепи, А. Бардецького, О. Войтюка, А. Войтюка, Д. Козака, Ю. Нікольченка, В. Ткача, М. Пелещишина, Р. Чайки, В. Терського, В. Чекуркова, О. Позіховського, В. Самолюк та ін.), що досліджували Рівненський край, збагатила артефактами фонди місцевих музеїв. Знахідки археологічних експедицій становлять основу експозиційних відділів історії та краєзнавства як обласного, так і районних музеїв, а також усіх культурно-археологічних центрів й заповідників краю.

5. Зміни, що відбулися з початком нового тисячоліття, вплинули на діяльність усіх закладів культури. Державні музейні установи краю під впливом інформатизації та зміни культурних запитів населення, поступово впроваджують інноваційні форми в практичну діяльність. Такі дії пов'язані зі змінами у пріоритетах формату самої діяльності – з переходу від статусу

науково-дослідної установи до статусу установи культурно-дозвілєвої сфери. До інноваційних слід віднести нові форми обслуговування різних категорій відвідувачів (робота з відвідувачами дошкільного і молодшого шкільного віку), активізацію культурно-освітньої й культурно-дозвілєвої діяльності та використання сучасних інформаційних технологій.

Сьогодні працівники музейних установ Рівненщини розробили понад 60 екскурсій для відвідувачів віком від 5 до 15 років, що увійшли до програми «Твій друг – музей» роботи з дитячою категорією. Починаючи з 2000 р. музейними установами краю значно збільшена не лише кількість, а й тематику виїзних екскурсій, розроблені та впроваджені уроки-презентації. У 2010 р. вперше музейними працівниками започатковано проведення нетрадиційних видів екскурсій – директорські, театралізовані та віртуальні.

Узимку 2020 р. офіційно впроваджена в Острозькому заповіднику послуга «Екскурсійний аудіогід», в основу якої взято безкоштовний додаток до мобільних телефонів izi.travel, що не потребує додаткових технічних засобів, адже завантажується на смартфон відвідувача. До переліку послуг історичних заповідників Дубно й Острога входять віртуальні екскурсії деякими експозиційними залами.

Сьогодні, музейний простір використовують як майданчик із неординарним середовищем освітнього та просвітницького процесу. Таким чином музей стимулює не лише пізнавальні інтереси відвідувачів, а й сприяє їх всебічному розвитку. Мова йде про нові музейні продукти «Розмова в музеї» («Talk in museum» в Острозькому музеї); «Презентації друкованих видань» місцевих краєзнавців, істориків, мистецтвознавців; проведення мистецьких («Мистецтво одного села», виставки народних майстрів тощо) та одноденних акцій у форматі «Свято одного дня» («День народження культурного Барбакану», «Дня музейного експоната», «День музейного селфі» та ін.) у стінах або на території музею; проведення наукових зібрань – конференцій, круглих столів, музейних читань та семінарів, за результатами яких видаються наукові збірки.

До нетрадиційних форм культурно-освітньої діяльності музеїв можна віднести проведення масових святкових дійств у форматі фестивалю («Музейні гостини РОКМ»; фестиваль козацької пісні «Встань, козацька славо! Засвіти знамена» у с. Пляшева на території Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви» та ін.). Усі дозвіллеві заходи створюються у зв'язку з тематикою діяльності музейної установи. А режисура їх організації здійснюється таким чином, щоб наблизити учасників до музейних предметів та відчутти «близькість» музею до відвідувачів.

6. Музейні заклади від початку створення й до сьогодні зіштовхуються з різноманітними проблемами, що стосуються кадрового, фінансового забезпечення, інформаційно-комунікаційної діяльності. Вони є предметом обговорення на наукових конференціях, семінарах, зустрічах у форматі «круглий стіл». Результатом такої роботи є виокремлення нових шляхів й напрямів розвитку музею з урахуванням викликів сьогодення.

Адміністраціями музейних установ краю сформовано кілька «нових шляхів», спрямованих на вирішення проблемних питань у розвитку установи. Мова йде про комунікаційний, ресурсний, партнерський, управлінський, освітній напрями і шлях внутрішньої взаємодії. Усі ці напрями взаємопов'язані й відображають динаміку розвитку Рівненських музеїв у XXI ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Використані джерела:

1. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. №249/95. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Офіційний веб-сайт Дубенського замку. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zamokdubno.com.ua/>
3. Офіційний веб-сайт Управління культури і туризму виконавчого комітету Рівненської міської ради. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://cultura-city.rv.ua/>
4. Рівненський туристичний Інтернет портал «Рівненщина туристична» Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.tourism.rv.ua/>
5. Офіційний веб-сайт Березнівського краєзнавчого музею Електронний ресурс. Режим доступу: <http://berezne.lib.rv.ua/berezne/museum.html>
6. Офіційний веб-сайт Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви». Електронний ресурс. Режим доступу: berestechko.org
7. Офіційний веб-сайт Корецького районного історичного музею. Електронний ресурс. Режим доступу: www.o-polissia.narod.ru (Інформаційний портал «Українське Полісся»)
8. Офіційний веб-сайт Млинівського краєзнавчого музею. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://mlynivmuseum.in.ua/>
9. Офіційний веб-сайт Радивилівського історичного музею. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
10. Офіційний веб-сайт Сарненського історико-етнографічного музею. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
11. Офіційний веб-сайт Державного історико-культурного заповідника міста Острога. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ostrohcastle.com.ua/>
12. Офіційний веб-сайт Рівненського обласного краєзнавчого музею. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://museum.rv.gov.ua/>

Список використаної літератури:

13. Банах В. М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. *Historical and cultural studies*. 2016. Vol. 3, Num. 1. С. 1-5.
14. Бахтин М.М. Естетика словесного творчества. Москва, 1979.
15. Бестужев-Лада И., Озерная М. Музей в системе культуры. *Декоративное искусство*. 1976. № 9. С. 7.
16. Белікова М. В., Гресь-Євреїнова С. В. Музейний менеджмент в Україні та світі: проблеми та перспективи. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 2.
17. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.06; Київ. нац. ун-т культури і мистец. Київ, 2003. 20 с.
18. Білокін С. І. Музей України (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали: Монографія. Київ, 2006. 476 с.
19. Богатырёв Е. А. Музей как социокультурный феномен современного российского мегаполиса. дис... канд. культурологии: 24.00.01; Санкт-Петербургский гос. ун-т. С-Пб., 2011. 168 с.
20. Бондар М. М., Мезенцева Г. Г., Славін Л. М. Нариси музейної справи. Київ, 1959.
21. Бугаєва О. Інформаційні ресурси музеїв Києва: проблема джерел української іконографії. *Бібл. вісн.* 2008. № 3. С. 28-36.
22. Булгакова В. А. Музей навчального закладу як складова системи громадянського становлення учнів. *Зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. «Історія та географія»*. 2013. Вип. 48. С. 153-157.
23. Булига О. Археологічна колекція предметів XVII ст., віднайдених на місці Берестецької битви (1651 р.) експедицією Рівненського краєзнавчого музею під керівництвом Ігоря Свєшнікова. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*: Вип. XIII., Ч. 1, 2015. С. 11-13; Виткалов В. Г., Пономарьова Т. О. Берестецька битва 1651 року мовою документів: за

матеріалами наукової спадщини І. К. Свешнікова: хрестоматія. Рівне: Волинські обереги, 2005. 403 с.

24. Булига О. Рівненський обласний краєзнавчий музей – продовжувач справи, започаткованої Федором Штейнгелем. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*. Вип. XIV, 2016. С. 5-8.

25. Вайдахер Ф. Загальна музеологія (перекл. В. Лозинського). Львів Літопис, 2005. 632 с.

26. Вакулка А. Костопільський районний краєзнавчий музей. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*. Вип. XIV, 2016. С. 13-16.

27. Величко Т. Особливості становлення й розвитку етнографічного музейництва на півдні України в XIX – початку XX ст. *Нар. творчість та етнографія*. 2008. № 3. С. 83-89.

28. Вербицька П. В. Музейна комунікація в умовах викликів глобалізації *Historical and cultural studies*, 2016. Vol. 3, Num. 1. С. 21-24.

29. Виткалов С. В. Музей як форма збереження історико-мистецької пам'яті в умовах сьогодення. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту*, 2009. Вип. 15 (2). С. 102-110.

30. Виткалов С. В. Рівненщина: культурно-мистецький потенціал в парадигмах сучасності : монографія. Рівне : ППДМ, 2012. 416 с.

31. Войтюк О. Археологічними стежками І. Свешнікова по Радивилівщині. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*. Вип. XIII, Ч. 1, 2015. С. 140-144.

32. Воронова Л. М. Музейна справа на Харківщині у 1960-1980-х рр. в контексті державної культурної політики. *Зб. наук. пр. [Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди]*. Серія : «Історія та географія». 2010. Вип. 39. С. 209-213.

33. Гнидка К. О. Музей як соціальний інститут культурного представництва на Буковині: традиції та інновації. *Вісник Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 4. С. 91-96.

34. Голікова О. М., Павлова Т. Г., Кравцов А. І., Красовська О. Ю. Музей історії ХНАУ ім. В. В. Докучаєва як об'єкт краєзнавчо-туристичної діяльності. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2018. № 2. С. 3-9.

35. Головацька І.М. Архівні та музейні заклади Івано-Франківщини як складова інформаційного ресурсу регіону. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2009. № 2. С. 34-41.

36. Гончарова О. М. Музейний топос як об'єкт культурологічного осмислення. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2014. Вип. 15. С. 13-19.

37. Гріффен Л. Музей як соціокультурний феномен. *Ніжинська старовина*. 2012. Вип. 14. С. 5-11.

38. Гриневич К. Э. Иллюстрированный путеводитель по Херсонесу Таврическому: история, руины, музей. Херсонес: Изд-во Херсонес. музея, 1926. 160 с.

39. Гуменюк Я. С. Музейна справа в Україні у 20-30-ті рр. ХХ ст. та вплив діяльності В. В. Дубровського на її розвиток. *Історичні зап.* 2012. Вип. 35. С. 45-50.

40. Доманський В. А. Музейна справа. Київ: Основа, 2013. 864 с.

41. Железко А. Музейна справа у Києві в 20-х - 30-х рр. ХХ ст. *Київ. старовина*. 2006. № 4. С. 107-112.

42. Иконников В. С. Опыт русской историографии. Київ, 1892. С.883–1539.

43. Ісаєва Т. Музей історії жіноцтва, історії жіночого та гендерного руху як центр інтерактивної гендерної освіти та виховання. *Українознавчий альм.* 2010. Вип. 4. С. 91-94.

44. Казимір В.А. Музейна справа у науковому доробку В. Дубровського. *Сіверщина в історії України*. 2012. Вип. 5. С. 361-363.

45. Капустіна Н. І., Бекетова В. М. Музейний фестивальний рух в Україні і традиції Д. І. Яворницького. *Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті*. 2010. Вип. 8. С. 177-184.

46. Кардаш Н. В. Музейна педагогіка: ретроспективний аналіз. *Наук. зап. [Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні та історичні науки.* 2015. Вип. 125. С. 46-58.

47. Карсим І. А. Розвиток церковної археології та музейництва в Україні у другій половині XIX - на початку XX ст.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2003. 17 с.

48. Кепін Д. В. Музейне джерелознавство. *Вісник Нац. наук.-природничого музею.* 2013. Т. 11. С. 103-108.

49. Кінд-Войтюк Н. Волинське товариство приятелів науки у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1935–1939 рр.). *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею.* Вип. IX, Ч. 2, 2011. С. 88-90.

50. Кісельов А. Ф., Бусловський В. П., Дергунова Л. Ю. Музей історії медицини Миколаєва. *Наук. пр. Чорномор. держ. ун-ту ім. П. Могили комплексу «Києво-Могилянська академія».* Сер.: *Історичні науки.* 2009. Т. 100. Вип. 87. С. 150-152.

51. Клейменова О. Музей сучасного мистецтва: модель для збирання. *Віче.* 2015. № 19-20. С. 72-73.

52. Кожушко Б. М., Титова О. М. Музейна справа в Україні: стан і перспективи. *Праці Центру пам'яткознавства.* 2014. Вип. 26. С. 136-144.

53. Козаченко О. О. Музей як соціокультурний феномен: основні трансформаційні тенденції. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. пр. / Ред. кол.: Євтух В. Б. (гол. ред.).* Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. Вип. 16. С. 117-129.

54. Корнієнко В. В. Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991 - 2007 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук; НАН України; Ін-т історії України. Київ, 2008. 20 с.

55. Крук О. І. Українське музейництво в XX столітті: історіографія проблеми. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. наук. ст.* 2004. Вип. 27. С. 239-253.

56. Кузьміна І. Городоцький музей як осередок науки та культури на Волині. *Український іст. зб.* 2015. Вип. 18. С. 128-147.

57. Лановюк Л. Музейні традиції Національного університету біоресурсів і природокористування України. *Гілея: наук. вісник.* 2013. № 75. С. 117-119.

58. Личковах В. А. Музей: ідея і реальність у західноєвропейській та українській культурі. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Культурологія.* Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 25. С. 173-181.

59. Лобода Т. М. Музейний рух на Волині в умовах політики «коренізації»: актуалізація історичної пам'яті та етнокультурної ідентичності національних меншин. *Наук. зап. [Ин-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса].* 2013. Вип. 2. С. 128-146.

60. Лопата П. Репресований Федір Шміт (Шмідт). *Новий шлях.* Торонто, 2012. № 17. Режим доступу: <http://www.infoukes>.

61. Луц В., Морозова О. Рівненський обласний краєзнавчий музей 1940–1941 рр. (за документами Державного архіву Рівненської обл.). *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею.* Вип. XIII, Ч. 2, 2015. С. 169-187.

62. Макарова Н. Г. Социокультурные функции музея. *На пути к музею XXI века.* Сб. науч. тр. Москва: НИИК, 1989. С. 23-29.

63. Макарова Н. Г. Музей как социально-эстетический феномен. автореф. дисс... канд. ист. наук. Москва, 1987.

64. Маньковська Р. В. Сучасний музей в соціокультурній динаміці. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти* : зб. наук. ст. 2006. Вип. 33. С. 106-118.

65. Маньковська Р. В. Музей у дослідженнях вчених Інституту історії України НАН України. *Історіографічні дослідження в Україні.* 2012. Вип. 22. С. 499-518.

66. Мартем'янова Н. С. Музейна педагогіка в організації культурно-освітньої діяльності музею. *Вісник Харків. держ. акад. культури.* 2013. Вип. 39. С. 257-263.

67. Медведєва І. М. Вивчення музейної аудиторії як передумова ефективної діяльності сучасного музею. *Освіта на Луганщині*. 2006. № 1. С. 25-29.

68. Мельниченко О. В. Музейна справа та пам'яткоохоронна робота на Черкащині в другій половині ХХ - початку ХХІ ст. : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2007. 20 с.

69. Мєро Ф. Музеї та суспільство. *Нар. творчість та етнографія*. 2006. № 6 (спец. вип.). С. 40-48.

70. Миронова Т. Музейна справа західного регіону України: Між новітніми спрямуваннями і традицією. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. 2014. Вип. 10. С. 185-192.

71. Музейні фахівці Рівненщини: біобібліогр. покажч. / Рівнен. обл. універс. наук. б-ка ; уклад.: Н. М. Кожан, Л. М. Малишева ; консультант: В. М. Мушировський ; ред.: О. Л. Промська, З. М. Тирак, Л. Г. Сахнюк ; відп. за вип.: В. П. Ярощук. Рівне : В. А. Лапсюк, 2014. 184 с.

72. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів. Київ, 2005. 62 с.

73. Нагірняк А. Я. Становлення музеології як науки: історіографія дослідження. *Hist. and Cultural Studies*. 2015. 2. № 1. С. 77-81.

74. Нагорский Н. В. Музей как институт социально-культурной деятельности : моногр. СПб.: СПбГУКИ, 1998. 253 с.

75. Непомнящий А. А. Музейное дело в Крыму и его старатели (XIX - начало XX века). Симферополь, 2000. 358 с.

76. Никишин Н.А. «Язык музея» как универсальная моделирующая система музейной деятельности. *Музееведение. Проблемы культурной коммуникации в музейной деятельности*. Москва, 1989. С. 8–9.

77. Нікітіна І. Музейний простір та новітні технології: співдружність та протиріччя (з досвіду НМГО і ВС). *Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Сер. : Культурологія*. 2013. Вип. 13. С. 83-87.

78. Новікова Г. Ю. Середовищний музей як феномен сучасних культурних індустрій: автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.05; Харків. держ. акад. культури. Харків, 2019. 17 с.

79. Омельченко Ю. А. Музейна політика: історичний досвід та сучасні проблеми *Вісник Держ. акад. керівних кадрів культури і мистецтв.* 2001. № 4. С. 109–114.

80. Павленко Ю.Г. Музеї педагогічного профілю як фактор професійної підготовки майбутніх учителів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. Харків, 2008. 20 с.

81. Пантелейчук І. В. Трансформація музею як соціокультурного інституту (XX - початок XXI століття) : автореф. дис... канд. іст. наук 07.00.01; Київ. нац. ун-т культури і мистец. Київ, 2006. 20 с.

82. Перець О. В. Музей як культурний феномен: на прикладі діяльності Радивилівського районного історичного музею. *Актуальні питання культурології.* 2016. Вип. 16. Рівне: РДГУ, С. 258-264.

83. Піскова Е. М., Федорова Л. Д. Музейна справа в Україні: історії, традиції, проблеми сучасного розвитку. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти* : зб. наук. ст. 2001. Вип. 17. С. 3-9.

84. Поліщук Т. Музей крізь призму часу. *Народна творчість та етнологія.* 2017. № 5. С. 55-57.

85. Пономарьова Т. До історії створення колекції «В. Г. Короленко на Рівненщині» в обласному музеї. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею.* Вип. XI, 2013. С. 150-158.

86. Попова О.М. Розвиток музейної справи в Харківській губернії (1864 - 1917 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2008. 20 с.

87. Посацький Б. Музей у просторі міста. *Досвід та перспективи розвитку міст України.* 2013. Вип. 24. С. 79-86.

88. Потильчак О. В. Історичний розвиток музейної справи. Київ: Вид-во: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 57 с.

89. Прищепя Б., Бабінчук Л. Поповнення археологічної колекції княжої доби Рівненського обласного краєзнавчого музею в 2002–2005 рр. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*. Вип. IV, 2006. С. 167-171

90. Прищепя О. Періодичні видання початку ХХ ст. про діяльність музею Рівненського сільськогосподарського товариства. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*. Вип. IV, 2006. С. 11-15.

91. Прокопець В. В. Музей каменю – що він може? *Зап. Українського мінералогічного т-ва*. 2011. Т. 8. С. 158-161.

92. Равикович Д. А. Музеи местного края во второй половине XIX – начале XX века (1861–1917 гг.). *Очерки истории музейного дела в России*. Вып. 2. Москва: Сов. Россия, 1960. С. 145–223.

93. Радченко Н. М. Фонди Луганського обласного краєзнавчого музею як джерело з історії музейної справи Луганщини (середина XIX - початок ХХІ ст.) : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.06; Київ. славіст. ун-т. Київ, 2008. 20 с.

94. Разгон А. М. К вопросу об изучении истории музейного дела. *Очерки истории музейного дела в СССР*. Москва: Сов. Россия, 1971. Вып. 7. С. 3-8.

95. Руденко С. Б. Музей в Україні: актуальний стан і перспективи інституційного розвитку (на основі досвіду церкви). *Вісник Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 1. С. 92-96.

96. Руденко С. Б. Музейна пам'ятка: соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей: автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.01; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2011. 16 с.

97. Рутинський М. Й., Стецюк.О. В. Музеєзнавство. Київ: Знання, 2008. 428 с.

98. Савчук П. У пошуках скарбів на Рівненщині (про наукову діяльність Б. А. Прищепи). *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*. Вип. IX, Ч. 2, 201. С. 262-265.

99. Салата О. О. Основи музейної справи. Київ, 2005. 104 с.

100. Світлична О. М. До питань становлення і розвитку музейної справи в Катеринославі (Дніпропетровську) XIX - початок XX ст. *Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистец.* 2005. № 3. С. 46-60.
101. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. Київ: Наук. думка, 1989. 304 с.
102. Снагощенко В. В. Музейно-освітній ресурс у професійній підготовці майбутнього вчителя історії. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання.* 2011. № 44. С. 135-140.
103. Солодова В. В. Формування та розвиток документальних колекцій у складі фондів одеських музеїв (1825 - 2003 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук; Держ. ком. арх. України. Укр. НДІ архів. справи та документознавства. Київ, 2006. 19 с.
104. Сом-Сердюкова О. М. Сучасний музей України: зміст – форма. *Магістеріум.* 2005. Вип. 19. С. 51-54.
105. Стецюк О., Гамкало Н. Музейні заклади Львівської обл.: територіальні особливості розвитку. *Вісник Львів. ун-ту. Серія: Географічна* 2013. Вип. 42. С. 333-341.
106. Сурмач О. І. Музей як соціокультурне явище сучасного суспільства. *Гілея: наук. вісник.* 2015. Вип. 95. С. 136-140.
107. Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність : матеріали наук. конф., присвяч. 145-й річниці заснування Крайов. музею в Чернівцях, 15 трав. 2008 р., Чернівці / ред.: О. П. Затуловська; Чернів. облдержадмін., Чернів. обл. упр. культури, Чернів. краєзн. музей. Чернівці : ДрукАрт, 2008. 296 с.
108. Таран О. Музейна справа сучасної Франції на прикладі музею Бранлі *Нар. творчість та етнографія.* 2008. № 1. С. 45-48.
109. Терський С. В. Музейна справа та археологічні дослідження на теренах Галичини та Волині в роки Другої світової війни. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка».* 2005. № 541. С. 39-48.

110. Тимченко Т. Р. Музейний напрям реставрації в Україні. Київська школа. 1920-1940 рр. : автореф. дис... канд. миств.: 17.00.08; Акад. образотв. мистец. і архіт. Київ, 1998. 17 с.
111. Ткаченко К. Музейництво в Україні у публікаціях учених дослідників та музейних фахівців (за матеріалами часописів 20-30-х рр. ХХ ст.). *Сіверянський літопис*. 2018. № 3. С. 144-151.
112. Українець А., Пархоменко Т. Комплектування етнографічної колекції Рівненського обласного краєзнавчого музею. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*. Вип. IV, 2006. С. 32-37.
113. Філіпчук Н. О. Музейна педагогіка і виховання нації. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (1). С. 137-142.
114. Фёдоров Н. Ф. Музей, его смысл и назначение. *Сб. соч.* Москва: Прогресс, 1995, Т. 1. 518 с.
115. Хассан М.Х. Бані Мустафа. Історія, сучасний стан та перспективи розвитку музейної мережі Йорданії: автореф. дис... канд. іст. наук : 17.00.08; Харк. держ. акад. культури. Харків, 2002. 19 с.
116. Ходак І. Музей мистецтв імені Б. І. та В. М. Ханенків Всеукр. академії наук: макаренківський період діяльності. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2014. Вип. 14. С. 97-116.
117. Шмит Ф. И. Об исследовании и издании памятников древнерусского искусства. *Наука на Украине*. 1922. № 3. С. 125-145.
118. Шолудько Н. Г. Музейний туризм: виклики сучасності. *Актуальні питання культурології*. Рівне: РДГУ, 2016. Вип. 16. С. 247-253.
119. Юрчук О. Культурно-освітня діяльність музею в сучасних умовах. *Наук. зап. Рівнен. обл. краєзнавчого музею*. Вип. Харків, 2012. С. 232-237.
120. Яворницький Д. І. Народній музей в Катеринославі. *Червоний шлях*. 1923. № 3. С. 153-161.
121. Яковлева В. В., Власюк Л. Л. Музей коштовного і декоративного каміння Міністерства фінансів України. *Зап. Українського мінералогічного товариства*. 2011. Т. 8. С. 230-233.